

Gilles Dauvé
François Martin

Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje

SAMIZDAT STARÉHO KRTKA
edice Komunizace

Gilles Dauvé
François Martin

**JAK KOMUNISTICKÉ HNUTÍ
MIZÍ Z DOHLEDU
A ZNOVU SE OBJEVUJE**

Edice KOMUNIZACE

svazek 1

Samizdat Starého Krtka
2011

publikace 1

www.kknihovna.wordpress.com
samiknisk@gmail.com

OBSAH

Předmluva k prvnímu českému vydání: NOVÁ NÁVŠTĚVA NA VÝCHODĚ... A NA SKOK U MARXE (Gilles Dauvé, 2002)	6
Předmluva k prvnímu anglickému vydání z roku 1973: SLOVO ÚVODEM (Gilles Dauvé, 1973)	10
Předmluva k japonskému vydání prvního a druhého čísla <i>Le Mouvement Communiste</i> (Gilles Dauvé, 1973)	13
Předmluva k druhému anglickému vydání z roku 1997: Z BUDOUCNOSTI (Gilles Dauvé, 1973)	15
Nevypátratelná	15
Wall Street versus Berlínská zeď	15
1968 a všechno kolem	16
Blues pracujícího člověka	17
Velké naděje...	18
Část první: KAPITALISMUS A KOMUNISMUS (1972)	20
A) Námezdní práce jako společenský vztah	20
B) Pospolitost a zničení pospolitosti	21
C) Zboží	23
D) Kapitál	24
E) Konkurence	25
F) Krize	26
G) Proletariát a revoluce	28
H) Formování lidské pospolitosti	30
I) Komunizace	32
J) Státy a jak se jich zbavit	35
K) Komunismus jako současné společenské hnutí	35
Část druhá: TRÍDNÍ BOJ A JEHO NEJCHARAKTERISTIČTĚJŠÍ ASPEKTY V POSLEDNÍCH LETECH: ZNOVU SE OBJEVUJE KOMUNISTICKÁ PERSPEKTIVA (François Martin, 1972)	37
A) Květen 1968 ve Francii	38
B) Stávky a boje pracujících od roku 1968	40
C) Dva nejcharakterističtější aspekty stávek	43

D) Formy akce, které nelze rekuperovat: sabotáž a „prostož“	45
E) Aktivita stran a odborů tváří v tvář komunistické perspektivě	47
Část třetí:	
LENINISMUS A ULTRALEVICE	
(1969)	50
Úvod	50
A) Problematika organizace	51
B) Co spravovat?	53
C) Zákon hodnoty	53
D) Rozpor pracovní doby	54
E) Historický limit ultralevice	57
Příloha první:	
POZNÁMKA O PANNEKOEKOVI A BORDIGOVI	
(1973)	59
Příloha druhá:	
POZNÁMKA O TROCKÉM	
(1973)	64
Příloha třetí:	
OTEVŘENÝ DOPIS KONFERENCI REVOLUČNÍCH SKUPIN,	
KTERÁ SE BUDE KONAT V BRITÁNII V KVĚTNU 1973	
(Le Mouvement Communiste, 1973)	67
Příloha čtvrtá:	
DOPIS O POUŽÍVÁNÍ NÁSILÍ	
(Jean Barrot, 1973)	71

Předmluva k prvnímu českému vydání: NOVÁ NÁVŠTĚVA NA VÝCHODĚ... A NA SKOK U MARXE

Kromě Severní Koreje a Kuby už o sobě žádná země neříká, že je socialistická. Tak proč se trápit starými debatami o povaze SSSR? Světu vládne kapitalismus, tak co víc potřebujeme vědět?!

Je toho dost. Chceme-li skutečně porozumět tomu, co je to vlastně kapitalismus a co se může a musí v XXI. století revolucionizovat, v Rusku stejně jako v Británii, naprosto bezpodmínečně musíme chápat, proč bylo Rusko kapitalistické i v roce 1980 nebo 1930 či 1920.

Kapitalismus není jen systémem nadvlády, kterým menšina buržoá nebo byrokratů nutí masy, aby pracovaly a vydělávaly jí bohatství. Roku 1950 v Praze stejně jako v Chicagu peníze kupovaly práci, která se pak vkládala do pracovního procesu, aby zhodnotila sumy peněz akumulované na pólech hodnoty, kterým se říká firmy nebo korporace. Tyto firmy by nemohly přežít, pokud by neakumulovaly hodnotu společensky přijatelným tempem. Zcela jistě ale toto tempo bylo v Praze a Chicagu odlišné. České firmy sice fungovaly jako oddělené jednotky, ale (na rozdíl od chicagských firem) neměly žádné soukromé vlastníky, kteří by je mohli libovolně prodávat, nebo spravovat. Přesto česká firma vyrábějící obuv neprodukovala boty jednoduše jako předměty, které by měly splnit určitou funkci – musela co nejziskověji využít všechny peníze, které investovala do jejich výroby. „Tvorba hodnoty“ byla stejně důležitá v Praze jako v Chicagu. Boty proto nedostal zdarma ani chicagský ani pražský chodec, který by si je pak zkusil, obul si je a odešel. V obou městech chodec buď za boty zaplatil, nebo chodil bos.

Samozřejmě, že se český stát mohl rozhodnout, že bude boty dotovat a prodávat je za nízkou cenu, tj. pod výrobními náklady. V každé zemi se ale nakonec hodnota musela realizovat na trhu. Čeští plánovači sice pravidla ziskovosti deformovali, ale tuto hru nemohli hrát napořád. Nakonec se ona pravidla vždy prosadila: prostřednictvím špatné kvality, nedostatku, černého trhu atd. Stát pražskou firmu chránil před bankrotem. To ale bylo umělé opatření. Nikdo nemůže ošálit logiku zhodnocování na příliš dlouhou dobu. Možná, že před zavřením byla zachráněna jedna firma, deset firem, tisíc, ale jednoho dne zbankrotovala celá společnost. Kdyby belgický nebo francouzský stát dával už od prvních dnů industrializace peníze každé neziskové firmě, byl by nyní kapitalismus ve Francii či Belgii nefunkční. Stručně řečeno, „zákon hodnoty“ fungoval v „byrokratickém“ a „tržním“ kapitalismu velmi odlišně, ale platil pro oba systémy. (Nikdo nepopírá kapitalistickou povahu Bahrajnu nebo Toga, byť se jejich formy kapitalismu poměrně liší od forem britských či italských.)

Stejně jako u jeho západních verzí i vzestup a pád státního kapitalismu závisel na třídních protikladech a kompromisech, v jejichž středu byla nutnost vložit práci do ziskového pracovního procesu. V SSSR a po roce 1945 i ve východní Evropě tato nutnost nabrala konkrétní podobu neustálých politických represí doplněných o jistotu pracovního místa (jak v továrně, tak v jednotném zemědělském druž-

stvu), čímž se dosahovalo akumulace hodnoty i navzdory nízké produktivitě. Přesto ruský byrokratický kapitalismus fungoval po více než 60 let.

Celý tento systém se nezhroutil proto, že se stal příliš represivním a lidé už toho měli dost, ale protože onen třídní kompromis přestal být sociálně produktivní – zejména, když nedokázal přestát tlak světového trhu, kterému dominoval mnohem dynamičtější západ.

Rok 1989 sice zcela jistě zvěstoval jinou dějinnou éru, ale nikoli úsvit obnoveného komunistického (ve smyslu Marxově a ne Stalinově nebo Dubčekově) hnutí. Pád Berlínské zdi otevřel stavidla ekonomického přeskupování, dělnické militantnosti a demokratického nátlaku a neponechal téměř žádný prostor pro kritiku kapitalismu jako takového. Třídní boj se od roku 1989 ve většině zemí bývalého RVHP sice rozvíjí, ale zatím nevedl ani k reformismu ve skutečně západním stylu (protože východní kapitalismus jej nedokáže uspokojit) ani ke vzniku významných radikálních menšin. Evoluce Polska či Srbska poskytuje dostatek důkazů o tom, jak militantnost dělnické třídy buď uvadla, nebo byla vmanipulována do národních (občas nacionalistických) perspektiv. Dělníci často musí bojovat ne za vyšší mzdy, ale jen za to, aby jim jejich mzdy vůbec vyplatili: to platí pro Českou republiku stejně jako pro Kazachstán.

Nechceme tvrdit, že „východní“ proletáři jsou zaostalejší než jiní. I v západní Evropě, v severní Americe a Japonsku „antikapitalismus“ prosazuje pouze větší sociální spravedlnost a jen jeho zlomeček je revoluční. A to je vlastně velmi důležitá věc, kterou bychom rádi zdůraznili, ačkoliv ji zde pro nedostatek místa nelze rozvést: ještě stále je všude na pořadu dne reforma.

Nová návštěva ve státním kapitalismu není žádnou akademickou debatou. Jde o podstatu kapitalismu i komunismu. Jestliže Politbyro a KGB nedokázaly zlomit logiku produktivity a ziskovosti, nebudou ji schopni kontrolovat ani pravíkoví či levíkoví dobrodinci. Současná ekonomická stagnace (a často i pokles) téměř všech zemí bývalého RVHP není důsledkem hrabivosti byrokratů, kteří se změnili v buržuje (stejně jako nezaměstnanost a nízké mzdy na západě nejsou o nic více důsledkem nadměrné chamtivosti na straně šéfů a akcionářů). Na světovém trhu jednoduše není dostatek místa pro většinu českých či ruských firem. Kapitál je nekontrolovatelný: sám spravuje své správce. Analýza byrokratického kapitalismu nám říká, co je to ve skutečnosti kapitál: nejen vynucování pracovní a tovární, či kancelářské disciplíny, ale prodej vlastní pracovní síly, vlastního života výměnou za peníze. Práce jakožto činnost separovaná od ostatních nemůže být svobodná. Peníze nelze rovnostářsky, či spravedlivě sdílet, nebo přerozdělit. Dokud budou peníze existovat, nikdy jich nebude dost pro každého. Nic menšího než potlačení námezdní práce náš život nijak hluboce nezmění.

Vyvstává však jedna otázka. Jak vize lidí, jako byl Marx, souvisí s monstrem, která se ve XX. století označovala za marxistická? Jistá souvislost zde doopravdy je. Státem organizovaný kapitalismus je nepochybně v rozporu s duchem Marxovy celoživotní aktivity a díla, ale mohl by se věrně hlásit k některým z jejích aspektů. Uvedme si jen jeden příklad. Svazek I *Kapitálu* nekončí bezvýhradně komunistickým závěrem (jak dospět ke světu bez komodity, státu a práce), ale vyvlastněním vyvlastňovatelů skrze zespolštění kapitalismu, které přivodí dějinná nutnost. To sice ještě neopravňovalo SPD, aby se podílela na správě Německa po roce 1918, a už vůbec to neopravňovalo potlačení Kronštadtů, nebo Gulag, ale rozhodně se ani zdaleka nejedná o jasné potvrzení komunismu, jaké čteme v Marxových raných textech a v jeho četných zápisnicích o *miru* a „primitivních“ společnostech, které si vedl v pozdějších letech (a z nichž, pokud víme, žádný nezveřejnil).

Koncem 60. let 20. století a během 70. let jsme nebyli jediní, kdo se „vrátil k Marxovi“, jelikož jsme to považovali za nezbytné pro lepší pochopení toho, co jsme prožívali. Zde sebrané eseje jsou součástí toho-

to úsilí. Znamenalo návrat k celým revolučním dějinám a myšlení, který zahrnoval levou opozici vůči III. internacionále („Italskou“ a „Německo-holandskou“ levici), ale i anarchismus před rokem 1914 i po něm. Byli jsme a stále jsme přesvědčeni, že (v rozporu s Marxovým tvrzením v jedné z jeho nejslabších prací) v polovině XIX. století došlo v revolučním hnutí ke skutečnému rozkolu mezi tím, co bylo postupně zadušeno jako marxismus a anarchismem. Později se tento rozkol samozřejmě ještě více prohloubil.

Čtenář této knihy pochopí, že nepřidáváme kousky z Bakunina k velkým flákům z Marxe (či naopak). Takovému záplatování by vypadalo jako irelevantní hlavolam. Pouze se snažíme posoudit Marxe i Bakunina tak, jako sami Marx s Bakuninem museli posuzovat, řekněme, Babeufa nebo Fouriera.

Stěží bychom popírali progresivistickou dimenzi v Marxovi: sdílel víru své doby, že dnešek je „lepší“ než včerešek a zítřek bude určitě lepší než dnešek. Zastával lineární pohled na dějiny a vybudoval deterministickou kontinuitu od prvobytné pospolitosti až ke komunismu. Rané dějiny v podstatě rekonstruoval tak, že když lidské skupiny dokázaly vyprodukovat více, než bylo nutné pro bezprostřední přežití, tento přebytek dal vzniknout možnosti vykořisťování a odtud tedy jeho dějinná nutnost. Menšina donutila většinu, aby pracovala a sama uchvátila veškeré bohatství. O tisíce let později dává – díky kapitalismu – obrovská expanze produktivity vzniknout jiné možnosti: skoncovat s vykořisťováním. Zboží všeho druhu je taková hojnost, že se stává absurdním, aby si je menšina monopolizovala. A organizace výroby je natolik zespolečenštěná, že se stává zbytečné (a dokonce i kontraproduktivní), aby ji řídila hrstka vládců, z nichž si každý spravuje svůj vlastní soukromý podnik. Historicky byla buržoazie nezbytná – a pak jí její vlastní úspěch (růst moderní ekonomiky) změnil v parazita. Kapitalismus činí sám sebe zbytečným. Dějiny se tak posunuly od nedostatku k nadbytku.

Pravda, Marx takový evoluční model nikdy skutečně nese-psal, ale tato logika se skrývá za spoustou jeho textů a (co je důležitější) za velkou částí jeho politické činnosti. Nebyla to žádná náhoda nebo chyba, podporoval-li německou národní buržoazii, nebo zcela jasně reformistické odborové či stranické předáky: považoval je za nositele pozitivní změny, která nakonec přivede komunismus. Oproti tomu spatra se díval na takové povstalce, jako byl Bakunin, který podle něj stál mimo *reálný* pohyb dějin.

Je zajímavé, že velké postavy anarchismu jako třeba Kropotkin a Elisée Reclus (oba známí profesionální geografové) rovněž zastávaly deterministické názory, přičemž větší důraz kladli spíše na společenské uspořádání než na výrobu. Podle nich celosvětové rozšíření průmyslu a obchodu vytvořilo potenciálně univerzální lidskou a otevřenou společnost, kde se etnické rozdíly, hranice a státy stanou nesmyslnými.

V Marxově, ale i Kropotkinově případě „společnost“ přestala být výsledkem vztahů mezi bytostmi a třídami a měli za to, že k revoluci dojde díky univerzálnímu směřování k jednotnému lidstvu. Jednalo se spíše o technický výklad dějin než o sociální.

Avšak deterministický Marx není celým Marxem, který projevoval dlouhodobý hluboký zájem o to, co nezapadalo do lineární posloupnosti dějinných fází. Dlouze se rozepisoval o samosprávných rolnických obcích s kolektivním vlastnictvím půdy a zcela jasně předpokládal možnost, že Rusko přeskočí kapitalistické stádium. Ať si Kropotkin o Marxovi myslel cokoli, pěkných pár myšlenek tohoto ruského anarchisty odráželo názory slavného londýnského exulanta.

Jenže, jak víme, reformističtí i revoluční marxisté tato proniknutí k podstatě věci později odvrhli. Marxismus se stal ideologií ekonomického rozvoje. Podle ní se kapitalismus stále více zespolečenštuje a tudíž revoluce už skoro ani není potřeba: organizované masy nakonec (z větší části poklidně) skončují s buržoazní anarchií. Abychom to shrnuli, socialismus se s kapitalismem nerozchází – završuje jej. Radikálové se od gradualistů lišili pouze tím, že do tohoto procesu zahrnovali i nutnost násilí. Lenin hodně

Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje

Gilles Dauvé a François Martin

stavěl na faktu, že velké německé koncerny a kartely byly již tehdy organizovány a centralizovány shora: kdyby buržoazní manažery nahradili manažeři z dělnické třídy a ono racionální plánování se rozšířilo z jednotlivých soukromých trustů do celého průmyslu, změnilo by se celkové předivo společnosti. O žádný rozchod se zbožím a ekonomikou se tedy nejednalo.

Náš „návrat“ k Marxovi kolem roku 1970 pravděpodobně nedokázal uchopit, za kolik toho marxismus vděčil Marxovi.

Jakákoli ekonomická definice komunismu zůstává v rámci ekonomiky, tj. separace momentu výroby od zbytku života. Komunismus není společností, která by řádně nasýtila hladové, pečovala o nemocné, ubytovala bezdomovce atd. Nemůže být založená na potřebách v jejich dnešní podobě ani na našich představách jejich podoby v budoucnosti. Komunismus neprodukuje dostatek pro každého, který by distribuoval spravedlivě mezi všechny. Je to svět, kde lidé vstupují do vzájemných vztahů a do činností, které (mimo jiné) vedou k tomu, že jsou schopni nasýtit, léčit, ubytovat... sami sebe. Komunismus není společenským uspořádáním. Je to aktivita. Je to lidská pospolitost.

Gilles Dauvé

červen 2002

Předmluva k prvnímu anglickému vydání z roku 1973:

SLOVO ÚVODEM

Tyto texty vznikaly v letech 1969-1973; většina z nich byla v letech 1972-73 publikována ve Francii. Vyjadřují postoje skupiny lidí odhodlaných snažit se o organizování nějakého druhu systematické činnosti.

I přes své nedostatky Situacionistická internacionála odhalila – mimo jiné – to, co Marx vysvětloval více než před 100 lety: je důležité nejen porozumět dějinnému pohybu a jednat podle něj, ale rovněž se něčím lišit od postojů a hodnot společnosti, kterou chce revolucionář zničit. Postoj militanta je skutečně kontrarevoluční, pokud rozpolcuje jedince ve dvě, separuje jeho potřeby, jeho skutečné individuální a sociální potřeby, důvody, proč nemůže vystát současný svět, od jeho činnosti, od jeho snahy změnit tento svět. Militant odmítá přiznat, že revolucionářem je vlastně proto, že potřebuje změnit svůj vlastní život, ale i společnost obecně. Potlačuje impuls, který jej přiměl obrátit se proti společnosti. Odevzdává se revoluční akci, jakoby mu byla vnější: morální charakter tohoto postoje je dosti snadno viditelný. A ten byl špatný a konzervativní již v minulosti a dnes se stále více stává reakčním.

Ať byla situace před 50 či 100 lety jakákoli, cílem současného revolučního hnutí není přivodit podmínky komunismu; ty již plně stvořil kapitál. Naším cílem je okamžitá komunizace společnosti. Kapitál dokázal vtrhnout do našich životů a dominovat jim v takové míře – alespoň tedy v rozvinutých zemích – že jsme dnes revolucionáři, protože již nemůžeme vystát svůj vztah k práci, přátelům, životnímu prostředí, jmenovitě ke všemu od souseda z vedlejšího vchodu až po naši oblíbenou kočku, nebo rozhlasový pořad. Chceme změnit svět, protože je stále těžší se v něm realizovat a prosadit. Nejdůležitější potřeba člověka, druzí lidé, se zdá být tak blízká i vzdálená zároveň. Komunismus, tj. lidská pospolitost, je nadosah: jeho vzniku brání jen netečnost společnosti. Jeho základna je ale již přítomná. Kapitalistické společenské vztahy jsou sice silné, ale křehké. Kapitál musí sociální impulsy zcela odvracet od revoluce k politice, od revoluční činnosti, která usiluje o realizaci lidských potřeb, k činnosti politické, která potřeby odmítá. Například, lidé si chtějí kontrolovat svůj vlastní život, jenž je dnes regulován logikou produkce komodit a hodnoty. Přicházejí politické skupiny a vysvětlují, že alternativou je skutečná demokracie, nebo dělnická vláda, či dokonce anarchie: jinými slovy, chtějí změnit aparát, jehož prostřednictvím se rozhoduje, ale ne společenské vztahy, které jej determinují. Společenské aspirace vždy redukuje na problém moci: jakmile ten bude vyřešen, vše se změní. Je třeba dát moc proletářské straně nebo masám nebo se o ni musí dělit všichni. Militant jakožto jedinec a politické skupiny jakožto organizace trpí jakýmsi vysídlením osobnosti. Každý skutečný problém vyjadřují v termínech moci. Dnešní revolucionáři ale odmítají styl a postoj militanta.¹

1) Debord, *Společnost spektáklů*, Black & Red, 1970.

Jenže to je jen jedna část otázky. Revoluce je sice komunizací společnosti, ale tento proces je víc než jen suma přímých akcí. Náš úkol již není politický, protože již není třeba organizovat rozvoj výrobních sil, či tento rozvoj udržet a podporovat za pomoci donucování ze strany proletariátu vůči maloburžoazii (jak v roce 1875 vyjádřil Marx ve své kritice Gothajského programu). V negativním smyslu je ale naše činnost stále politická. Pravda, kapitál bude zničen všeobecnou subverzí, jejímž prostřednictvím si lidé přisvojí svůj vztah ke světu. Ničeho rozhodného ale nedosáhneme, dokud si stát (tj. všechny státy) udrží něco ze své moci. Naše společnost totiž nesestává jen ze sítě společenských vztahů: tato síť se centralizuje do síly, která koncentruje moc uchovávací tuto společnost. Jakožto centrální síla musí být stát zničen centrální akcí, jež doplní akci ničící jeho moc všude možně. Nezbytné jsou obě. Samozřejmě, že by bylo naprosto absurdní začít teď organizovat nějakou centrální organizaci. Koordinace a systematická příprava na úkoly revoluce jsou ale potřebné již dnes. Jakýkoli jiný postoj by byl povrchní a naivní. Vojenská otázka je relevantní a je třeba se jí zabývat.

Kapitál by byl jedině rád, kdybychom svůj život měnili jen lokálně, zatímco on by v celkovém měřítku dál provozoval svoji činnost. Nejedná se jen o čistou teorii. Kapitál náš život natolik zubožil, že se mnozí lidé budou v budoucí revoluci snažit své osobní životy modifikovat. Je hloupé předpokládat, že kapitalismus je slabý. Naopak, může tolerovat cokoli (destrukci rodiny, hierarchie, v omezeném měřítku dokonce i obchodních vztahů), pokud mu tyto změny nebrání v realizaci jeho cyklu, v akumulování hodnoty. Nadcházející revoluce jej paralyzuje rozvojem přímých komunistických vztahů a systematickou akcí proti armádě.

Subverze dnes nutně znamená permanentní boj proti všem formám militarismu a politiky a proti všem formám nepolitickosti. Komunistické hnutí není apolitické, ale antipolitické. Bojuje proti státu a proti všem skupinám, které se staví jako prostředníci mezi proletariátem a komunismem a které věří a ponoukají lidi, aby věřili, v politická řešení.

Takovéto skupiny se samozřejmě liší zemi od země. Ve Francii a Itálii jsou velmi mocné tradiční komunistické strany a odbory, které kontrolují, se nepodobají americkým, britským nebo severoevropským odborům. Proto se text „Třídní boj a jeho nejcharakterističtější aspekty“ může zdát v americkém, německém nebo anglickém kontextu irelevantní. Onen esenciální proces je ale stejný. Když hovoříme o konci reformismu, máme na mysli obecný trend a nikoli, že se reformistické boje stávají vzácnými. Řada lidí v dělnické třídě i mimo ni naopak za reformy bojuje. Tyto boje jsou ale manifestacemi hlubšího pohybu směrem ke komunismu. Je pravda, že – statisticky řečeno – se jich účastní jen menšina. Sice lze snadno dokázat, že lordstovská stávka v USA (1972) byla výjimečná, ale byla i příznačná pro společenskou tendenci.

Relativní zaostalost Francie a Itálie ve vztahu k USA nebo Británii dala vzniknout jistému počtu prostředníků, kteří v ostatních zemích nehrají stejnou úlohu. Politika je ve Francii a Itálii stále velmi tradiční a formální: levice a extrémní levice jsou kalenými tělesy, která stále ještě předstírají, že jsou proti státu. Stále ještě mají určitou schopnost organizovat lidi. V ostatních zemích mnoho extremistických skupin zmizelo (například americká a německá SDS). To jsou ale jen nepodstatné rozdíly.

Potíž spočívá v potřebě překročit tradiční „marxismus“ a přitom neodmítnout relevantní koncepty. Nestačí pochopit, že Marcuse, Mandel, Sweezy a Magdoff mají s komunismem stěží co společného

a „vrátit se k Marxovi“. Rovněž je třeba vidět, co se vlastně změnilo a které části ryzí komunistické teorie je třeba adaptovat ve světle současné situace.

Jedním z našich hlavních úkolů je schopnost předjímat komunismus. Například nedostatečně rozvinuté země – abychom použili kapitalistický slovník – nebudou muset organizovat stádium industrializace podobné tomu, kterým si v minulosti musely projít vyspělé země. V mnoha koutech Asie, Afriky a Latinské Ameriky kapitál ještě ne zcela podrobil práci své nadvládě. Stále ještě existují staré formy společenského života (jak ještě dlouho?). Komunismus je obrodí – s pomocí „západní“ technologie, ovšem aplikované zcela odlišně, než jak se používá na západě. Skutečnost, že nedostatečně rozvinuté země nemohou stvořit komunismus jen ze své vlastní rebelie, by nás neměla vést k přehlížení jejich významu. Musíme odhalovat kapitalistickou povahu Číny a Severního Vietnamu, které rozvíjejí námezdní práci; ale rovněž a stejně jasně musíme stanovit úlohu, kterou by Asie mohla sehrát v budoucí revoluci. Cejlonské povstání v roce 1971 bylo vskutku moderním hnutím.² Utopie se vrátila. Již dnes o tom slyšíme zprávy z celého světa.

Gilles Dauvé

2) *Ceylon: The JVP Uprising of April, 1971*, Solidarity, London, 1972.

Předmluva k japonskému vydání prvního a druhého čísla *Le Mouvement Communiste*:

Bulletin *Le Mouvement Communiste*¹ je jedním z projevů současného revolučního trendu ve Francii, kde – tak jako všude jinde – to, co obvykle známe jako marxismus, nemá s revolucí nic společného. Ve světě, který je z analyzovatelných historických důvodů vzhůru nohama, existují „socialistické“ země, kde jsou námezdně pracující vykořisťováni ve jménu „komunismu“ a „komunistických stran“, které jsou nacionalistické, naprosto reformistické a kapitalismus podporují všemi možnými způsoby. Komunismus se stal synonymem pracovitosti a poslušnosti vůči „socialistickému“ šéfovi. Jsou i imperialistické a kolonialistické komunistické strany. Takže první podmínkou minimální revoluční akce je rozhodný rozchod se všemi formami oficiálního marxismu, ať už vycházejí z komunistických stran nebo od levicových intelektuálů. Oficiální marxismus je svojí teorií i praxí součástí kapitalistické společnosti. Přistoupit na tomto poli na nějaký kompromis znamená zůstat na straně kapitálu. To může mnoha lidem připadat jasné (Kdo by ještě nikdy nekritizoval komunistickou stranu?), ale vyžaduje to více než jen obecnou a vágní shodu.

Dnes, kdy se konečně uzavírá dlouhá kontrarevoluce, která následovala po revolučním hnutí po první světové válce, povstává nové hnutí. Zároveň se je ale kapitál snaží integrovat a připravuje se na jeho násilné zničení pro případ, že jeho integrace nebude možná. Opětovný nástup revoluce doprovází řada forem zdánlivé kritiky, která nejde k jádru věci, a proto jen pomáhá kapitálu, aby se adaptoval. Samozřejmě, že lidé se revolucionizují skrze rozmanité zkušenosti a nikoli během jediného dne. Přesto jsme však dnes svědky růstu organizací, které se záměrně snaží lidi shromažďovat kolem parciálních požadavků, aby nezašli nikam dál. Tvrdí, že se vrací k revolučním principům, ale ve skutečnosti o nich nic neví. Teoreticky jejich pojetí komunismu nemá s komunismem nic společného: jedná se o směsici demokratické dělnické kontroly nebo správy s aplikací automatizace, plus o částečnou reorganizaci společnosti. Jinými slovy, nic víc než o čem hovoří sám kapitál. V praxi „kriticky“ podporují oficiální komunistické strany či dokonce socialistické strany, Sovětský svaz, Čínu atd. Tyto skupiny jsou kontrarevoluční. Argument, že organizují dělníky je irelevantní: komunistické strany je organizují taktéž, což jim ovšem nebrání do dělníků střílet, kdykoli to považují za nezbytné. Trockismus, maoismus a dokonce i anarchismus v některých svých nejbyrokratičtějších a nejdegenerovanějších formách jsou kontrarevoluční.

Nejedná se o sektářský názor. Organizované a permanentní skupiny v dělnickém hnutí, které mají nekomunistický nebo antikomunistický program a praxi, jsou naším nejhorším nepřítelem. Vnitřní nepřítel je vždy nebezpečnější než nepřítel vnější. Platí to pro komunistické strany. Ale platí to i pro většinu levicových skupin.

Minulost ukazuje, že je třeba jasná demarkační linie. Situaci před druhou světovou válkou lze shrnout následovně: kapitál se mohl zotavit jedině skrze rozsáhlou a všeobecnou válku. Rusko bylo po porážce

1) První dvě vydání *Le Mouvement Communiste* se objevila v Paříži v květnu 1972; č. 1 obsahovalo „Třídní boj a jeho nejcharakterističtější aspekty v nedávných letech“ a č. 2 obsahovalo „Kapitalismus a komunismus“.

evropské revoluce nuceno rozvíjet kapitalismus: bylo ochotné spřáhnout se s jednou či druhou stranou podle svých státních zájmů. Německo, Itálie a Japonsko byly fašistické. V západních demokraciích se socialistickým a „komunistickým“ stranám podařilo shromáždit masy a přesvědčit je, že se nejedná o imperialistickou válku, jako byla první světová, ale o válku za osvobození světa od hrůz fašismu. Tento názor podporoval i trockismus a většina trockistů se postavila na stranu spojeneckých mocností proti Německu a Japonsku. Jenže triumf demokracie v roce 1945 se ukázal být naprosto stejně destruktivní a úděsný jako fašismus. Lidé již neumírají v koncentračních táborech – kromě zemí, kde koncentrační tábory stále existují, jako třeba v Rusku, Severním Vietnamu atd. Ale milióny lidí umírají hladem. Extrémní levice (Trockij a řada dalších) pouze pomohla kapitálu vyřešit jeho problémy. Boj proti pseudorevolučním skupinám a jedincům je nejen užitečný, ale rovněž nezbytný. Marx musel bojovat proti Proudhonovi. Lenin, Pannekoek, Bordiga museli bojovat proti Kautskému a dokonce i proti mnoha socialistům, kteří tvrdili, že s nimi souhlasí. Pannekoek a Bordiga museli bojovat proti Leninovi a později proti Trockému.

Současné komunistické hnutí potřebuje vstřebat svoji minulost; čili být si plně vědomo toho, co se událo v letech 1917-21 a později. Přechod ke komunismu se nebude sestávat z dalšího rozvoje výroby: ten již ve velkém počtu zemí dokončil kapitál. Přechodná fáze bude sestávat z okamžité komunizace společnosti a z ozbrojeného boje proti státu a starému dělnickému hnutí. Vojenský aspekt kapitálu se dnes stal natolik výkonným, že jej nelze podceňovat. A z dělnické třídy se dnes ve společnosti stala taková moc – byť reformistická – že pro kapitál je životně důležité, aby ji měl pod kontrolou: a to je práce odborů a dělnických stran. Na boj proti těmto nepřátelům se musíme připravit. Nikoli nutně skladováním zbraní pod postelí, ale tím, že je budeme radikálně napadat již nyní, teoreticky i prakticky.

A to je možné jedině skrze pozitivní analýzu a rozvoj komunistického programu: zrušení tržní ekonomiky; vznik nových společenských vztahů, v nichž práce nebude panovat celému životu, ale bude do něj integrována; zničení ekonomiky jako takové, politiky jako takové, umění jako takového atd.

Mluvíme-li o teorii, můžeme a musíme využívat Marxova díla (což zahrnuje jejich překládání a vydávání, nejsou-li dostupná). Naším mottem je: „Nečtěte marxisty, čtěte Marxe!“ Rovněž je užitečné studovat ty, kdo vzdorovali kontrarevoluci: lidé jako Pannekoek, Bordiga atd., kteří byli v mnoha směrech omezení špatnými koncepcemi, ale přesto jsou pro naše problémy relevantní. Důležité jsou i další skupiny jako třeba Situacionistická internacionála, byť nerozumí kapitálu. Pro revolucionáře v každé zemi je důležité studovat revoluční minulost své země, ale i současné revoluční formy. Životně důležité jsou i kontakty a výměna zkušeností.

Taková činnost implikuje radikální rozchod s politikou. Revolucionáři se od pseudorevolucionářů neliší jen idejemi (či dokonce akcemi). Odlišný je samotný způsob, kterým se rozvíjejí. Pseudorevolucionář se vždy snaží nabrat a seskupit lidi, aby se tak mohl stát zástupcem velké skupiny lidí a tak i silou v této společnosti. Revoluce ale vyžaduje pravý opak. Naším cílem není zastupovat lidi, abychom je vedli či abychom jim sloužili. Komunisté nemají žádné vojáky kromě rudé „armády“ v komunistické revoluční válce.

Komunisté nejsou od proletariátu izolováni. Jejich akce není nikdy pokusem organizovat druhé; vždy se jedná o pokus vyjádřit svoji vlastní podvratnou reakci na svět. A konečně všechny revoluční iniciativy budou muset být koordinované. Revolučním úkolem ale není primárně organizace; tímto úkolem je vyjádřit (textem nebo činem) podvratný vztah ke světu. Jakkoli velký či malý může takový akt být, jedná se o útok proti starému světu.

leden 1973

Předmluva k druhému anglickému vydání z roku 1997:

Z BUDOUCNOSTI

Nevypátratelná

Jedním z nejlepších filmů o třídním konfliktu je 10minutový britký a kousavý záběr natočený 10. června 1968 před branami továrny Wonder (výroba baterií) na periferii Paříže. Většina dělníků byla nekvalifikovaných, málo placených, dívali se s patra na ženy a často museli pracovat se špinavými chemikáliemi. Byli ve stávce již od 13. května a zrovna se chystali vrátit zpět do práce. Dosáhli na šéfovi spoustu ústupků v podobě lepších pracovních podmínek, ale ve srovnání s energií, kterou do boje vložili, to bylo málo. Uprostřed hádající se skupiny je asi dvacetiletá žena, která napůl křičí, napůl brečí a nechce se nechat umluvit k návratu do práce:

„Ne, já se nevrátím. Už tam nikdy nevkročím! Běžte se tam sami podívat, co je to za posranou díru...v jaké pracuju špině...“

V roce 1996 se v jednom dokumentu objevily rozhovory s lidmi, kteří se té stávky účastnili: s dělníky a dělnicemi, mistry, trockistickými pisáři, dílenskými předáky, odborovými aktivisty, místním vůdcem komunistické strany, který se snažil onu mladou ženu přesvědčit, aby zase začala pracovat. Ona je však nevyypátratelná. Pár lidí si ji dobře pamatuje. Odešla z továrny brzy po těch událostech a nikdo neví, co se s ní stalo, neznají ani její plné jméno, jenom to křestní: Jocelyne.

Zůstává nám jedna zásadní nezodpovězená otázka, otázka nastolená Jocelyninou reakcí: za „normálního“ poklidného života nás tíží zvyky a směrnice a je prakticky nevyhnutelné se jim podřít. Když si ale milióny stávkujících budují kolektivní sílu, činí stát bezmocným a slova médií bezcennými, přivádí celou zemi na pokraj celkové změny a uvědomují si, že zvýšení platů, které dostávají, brzy pohltní inflace, tak proč se vrátí tam, kde ví, že to bude buď strašná, nebo tlumená nouze po dalších třicet let?

Někteří odpoví, že Jocelyne a její spolupracovníci nebyli osvícení, nebo že nepotkali to pravé světlo, někteří budou tvrdit, že pracující trpěli absencí organizace, jiní, že jim chyběla spontaneita, zatímco moudří chlapíci vám vysvětlí, že květen 1968 musel zklamat, protože kapitalistická evoluce ještě nevytvořila nutné podmínky...

Následující eseje tento problém neřeší – nejedná se o žádné matematické cvičení nebo rébus, kde musíte nalézt to správné vodítko – pouze si kladou tuto první a nejpřednější otázku.

Vlastně jeden z těchto textů, „Třídní boj nedávných let a jeho nejcharakterističtější aspekty“, byl prvně počat nedlouho poté, co se továrna Wonder, tak jako mnohé další, vrátila k práci. „Leninismus a ultralevice“ je až z roku 1969. „Kapitalismus a komunismus“ vyšel v roce 1972 na žádost několika dělníků, kteří jej distribuovali například v Renaultu.

Wall Street versus Berlínská zed'

Cílem všech tří esejí bylo znovu prosadit komunismus proti ideologii zvané „marxismus“ – oficiální, akademické či levičácké.

Proč si říkat komunisté?

Čím slovníkovější je pojem, tím pravděpodobnější je, že si ho vládnoucí řád vezme do parády. Tak jako „svoboda“, „autonomie“, „lidství“ a spousta dalších, bylo i slovo *komunismus* překrouceno, obráceno vzhůru nohama a v současnosti je synonymem života pod dobročinným/diktátorským totalitním státem. Jedině svobodné, autonomní, lidské, komunistické procitnutí vrátí těmto slovům zase smysl. Ačkoliv selkový rozum proklamuje, že radikální myšlení je zastaralé, posledních 25 let nabízí přehršlí důkazů o jeho platnosti.

Jaká zastaralost?!

Třídní boj? Na to, abyste si uvědomili, že ti, kdo jsou připraveni o výrobní prostředky, bojují (a obvykle bývají poraženi) proti těm, kdo je kontrolují, nemusíte přečíst 2000 stránek od Marxe.

Hodnota definovaná společensky průměrnou dobou nutnou k výrobě zboží? Je zřejmé, že naše civilizace je posedlá zkracováním času! Komputerizace, elektronické dálnice a telefony na každém rohu ulice zrychlují oběh. Práce, nakupování i odpočinek zachází s každým aktem života, jako by jej bylo třeba změnit v čím dál rychlejší tok. Paul Virilio popisuje, jak ekonomika neprodukuje jen předměty, ale i rychlost a fakticky předměty produkuje jen tehdy, pokud produkuje rychlost. Ačkoliv Virilio netvrdí, že je marxista, poukazuje na svět, který se pyšní tím, že redukuje čas potřebný k dosažení čehokoli, tj. svět řízený minimálním časem – hodnotou.

Tvorba zisku jako hnací síla tohoto světa? Každý, kdo přišel o práci ve firmě, které obětoval 20 let svého života, chápe, že firma je nashromážděnou hodnotou, která se snaží neustále zvětšovat a rozdrťí cokoli, co jí překáží. Klesající počet továrních dělníků na západě, pád Berlínské zdi a odumírání krajně levicových skupin znamená konečný pád komunismu pro ty, kdo manuálně pracující vyobrazovali jako sůl země, ztotožňovali socialismus s plánovanou ekonomikou a užívali si pochodu po ulici pod vlajkou Severního Vietnamu.

Pád tzv. socialistických zemí ukázal, jak ekonomika vládne. Východ i západ procházely krizí akumulace. Snaha o znovuzískání ziskovosti si žádala nový výrobní systém v Clevelandu a nový politický režim v Kremlu. Státní kapitalismus nepadnul proto, že by lidé měli dost totalitářství, ale proto, že již nedokázal poskytnout sám sobě oporu a opodstatnění pro svůj útlak.

Centralizované ekonomické plánování bylo prostě dobré pro rozvíjející se průmysl kapitálového zboží; a moc byrokracie spočívala na kompromisu s rolníky na straně jedné a dělníky na straně druhé (celoživotní zaměstnání plus minimální sociální zabezpečení výměnou za politické podrobení: dokonce i periodické čistky přispívaly k sociálnímu povýšení a proto pracující podporovali byrokraty). Toto mohlo být dobré pro Rusko v roce 1930, ale ne v roce 1980 a už vůbec ne pro Východní Německo nebo Československo v roce 1980. Kapitalismus potřebuje určité formy konkurence mezi konfliktními póly nashromážděné hodnoty, které se vzájemně konfrontují, a tudíž potřebuje určité množství politické i ekonomické soutěže. Rozpad SSSR neznamená definitivní zavržení Marxe, ale potvrzení *Das Kapital*. Politbyro si sice mohlo pohrávat se svým vlastním vnitřním trhem, ale nemohlo se vyhnout tlakům světového obchodu. Ty samé tržní síly, které posílaly v Liverpoolu tisíce lidí na odstavku, pilně rozbíjely byrokratické hráze, které v Moskvě blokovaly proudy peněz a komodit. To strašidlo nás stále obchází, napsal v roce 1991 *Wall Street Journal* s narážkou na *Manifest* z roku 1848: „Marxovu analýzu lze aplikovat na ohromující dezintegraci komunistických režimů vystavených na základech jeho myšlenky, ale nevěrných jeho receptům.“

1968 a všechno kolem

Již předtím došlo k dělnickým povstáním, která otevřeně konfrontovala stát i institucionalizované dělnické hnutí a mnohá z nich byla mnohem násilnější, například po I. světové válce. Ale na onom pozdvi-

žení kolem roku 1970 bylo něco globálnějšího a hlubšího. Na rozdíl od let 1871, 1917-21 nebo 1936-37 pronikal kapitál v industrializovaných zemích do celého života, přeměňoval víc a víc každodenních aktů a vztahů ve zboží a sjednocoval společnost pod svojí vládou. Politika jakožto protikladné politické programy byla na cestě na věčnost. V roce 1968 dokázaly francouzské odbory a dělnické strany zadusit čtyř nebo pětimiliónovou třítýdenní stávkou, ale již nedokázaly předložit alternativní platformu vůči platformě „buržoazních“ stran. Ti, kdo se zúčastnili generální stávky, neočekávali od možné levicové vlády nic víc než o trochu víc sociálních dávek. Příkazem dne byla smíšená ekonomika s důrazem na státní zásahy, když byla u moci levice, a na tržní síly, když se hlasy přehouply k pravici.

Zbožní vztahy zprostředkovávaly ty nejprostší lidské potřeby. Americký sen je váš, jste-li dost bohatí, abyste si jej mohli koupit. Ale i tak nikdy není jediným atraktivním autem to, které jste si právě koupili, ale to příští, které se objeví v televizní reklamě. Zboží vždy vypadá nejlépe na plakátech. A tak, když již dělnický ráj v ruském stylu neplatil, konzumní nebe se jevílo mimo dosah – přirozeně. Takže v továrně nikoho nečekala žádná budoucnost, a to ani v noční můře na druhé straně Železné opony ani v něžné zemi snů na této straně obrazovky. V důsledku toho sláblo pracoviště coby místo, kde začít s budováním lepšího světa. Ačkoliv kniha *Situacionistické internacionály Společnost spektáklu* měla v té době jen pár čtenářů, její vydání v roce 1967 bylo předzvěstí příštích kritik. Pravda, ono období rovněž znamenalo vstup do odborů pro mnohé utlačované, špatně placené pracující, kteří se konečně dostali do 20. století, a jen menšina dělnické třídy vyjadřovala odmítnutí společnosti: rebelové s příčinou, na okraji pracovní síly, zejména mladí. Ale tato celosvětová vlna stávek a pouličních bouří zůstává bez své základní charakteristiky nepochopitelná: masová nespokojenost s továrním a kancelářským životem. „Kdo by chtěl pracovat?“ ptal se v polovině 70. let *Newsweek*.

Přesto téměř všechny okupační stávky pouze obsadily pracoviště, ale dál nešly. Ze všech rušivých gest (převzetí plynáren a dopravních služeb polskými stávkujícími v roce 1971, italská autoredukce, squatting, „sociální“ stávky autobusáků, zaměstnanců nemocnic a pokladních ze supermarketů, kdy se doprava, zdravotní péče a potraviny poskytovaly zdarma, pracující elektráren odpojovali dodávky byrokratům nebo firmám a tisíce dalších příkladů) se sotva které změnilo v počátek komunizace. Přerušení práce a překročení komodity nesplynulo v útok na práci coby komoditu, tj. na námezdní práci jako takovou. Všechno se dostalo pod palbu, od věznic až po výchovu dětí, jenže tento výpad zůstal hlavně negativní.

Nedostatek tvůrčích pokusů o transformaci společnosti opět stimuloval kapitalismus.

Historické otřesy nemají žádné datum narození nebo úmrtí, ale FIAT byl určitě víc než symbol: byl to mezník. Turínskou firmu léta sužovaly permanentní stávky montážních linek, masové absentérství a mítinky v areálu. Avšak organizovaný nepořádek nepřešel od negace k něčemu pozitivnímu. A tak s pasivní pomocí unavené většiny, která měla strach o zaměstnání, mohl management zlomit (poměrně velkou) menšinu. Radikálové narušili společenskou logiku, ale neposunuli ji k nějaké nové. Násilné (dokonce ozbrojené) akce postupně ztratily kontakt s dílnami. V roce 1980 firma propustila 23 000 pracujících ze 140 000: továrna vstoupila na 35 dní do stávky, na jejímž konci vyšlo proti stávce do ulic 40 000 pracujících FIATu. Pak odbory podepsaly kompromis, kdy těch 23 000 lidí dostalo od státu odstupné, a později byly kvůli racionalizaci vyhozeny další tisíce lidí. Během takových zlomových bodů došlo ke zvratu v sociálním dmutí 60. a 70. let.

Blues pracujícího člověka

Od té doby docházelo k porážkám dělnické třídy kvůli jejímu obrannému postoji vůči stále pohyblivějšímu oponentovi. Jakkoliv hluboko byla zakořeněná v dolech nebo na pracovištích, nemohla militantnost pracujících vzdorovat restrukturalizaci. Práce je silná tak dlouho, jak je to pro kapitál nutné. Jinak sice

může dosáhnout odložení propouštění, někdy s podporou zbytku dělnické komunity i na roky, ale napořád nemůže zůstat neziskovou pracovní silou. V 70. a 80. letech byli dělníci silní i organizovaní, ale prohráli, protože je ekonomika připravila o jejich funkci, která je jejich sociální zbraní. Nic kapitál nedonutí, aby si najímal práci, která je mu k ničemu.

Zároveň zmizely ony autonomní „akční výbory“, „skupiny členské základny“ atd., které byly orgány aktivity řadových dělníků na pracovišti i mimo ně. Když vznikla nová koordinační tělesa, třeba během stávek železničářů (1986) a zdravotních sester (1988) ve Francii, nepřežila svoji funkci a rozpustila se (jen velmi málo z nich provedlo transfúzi své energie do nově vytvořených odštěpeneckých odborů „členské základny“ a bylo tak integrováno do kapitálu). Dělníci na montážních linkách po léta odmítali, aby se s nimi zacházelo jako s roboty a menšina se odvrátila od práce a konzumní společnosti. Kapitál odpověděl instalováním skutečných robotů, přičemž vytlačil milióny lidí ze zaměstnání a renovoval, intenzifikoval a zhustil to, co zbylo z nekvalifikované práce. Zároveň byla rozšířená touha po svobodě přeměněna ve svobodu nakupovat. Kdo by si v roce 1960 pomyslel, že jednoho dne si 12leté dítě bude moci vybrat z automatu hotovost prostřednictvím své vlastní plastické karty? Jeho peníze – jeho svoboda... Slavná hesla roku 1968: „Nikdy nepracujte!“ a „Požadujte nemožné!“ se stala směšná, když byli lidé vyhnáni z jistých pracovních míst a nabízela se jim ještě větší hojnost frustrujícího zboží k nákupu.

Mnozí dnešní situaci srovnávají s 20. a 30. lety, a to včetně fašistické hrozby. Ale na rozdíl od povstání a ozbrojené kontrarevoluce, k nimž docházelo mezi rokem 1917 a II. světovou válkou, je současnou překážkou proletariátu táhlá a postupná absorpce nesmírných sektorů dělnické třídy nezaměstnaností a příležitostnou prací. Je-li nějaká naděje, je v prolétech, říká Winston v 1984. Jakoby spousta prolétů skutečného roku 1984 povstala pár let před tímto datem, vzala svět do svých rukou a odmítla jej jak akceptovat, tak změnit. O desítky let dřív se jejich dědové uzamkli za továrními bránami (Itálie 1920), často i se zbraněmi v rukou; bojovali a umírali, ale nakonec ty areály vždy skončily opět v rukou šéfa. Tentokrát má své zbraně jen hrstka (a s nástupem nezaměstnanosti jich je ještě méně: na zavíraný podnik se nestřílí). Takže vlastně je to spíš nezdar než porážka. Tak jako hráč, který ustoupí z pevně dané hry: nemůže nebo nechce to místo zničit a tak nechá šibry zvítězit.

Tahle hra je prohraná, nač to popírat. Kapitalismus triumfuje, je proměnlivější a nehmotnější než před 25 lety, přičemž vše univerzalizuje, ale abstraktním, pasivním, obrazkovým, negativním způsobem. Jedna reklama z 60. let znázorňovala dělníka z automobilky, jak se dívá na fotku nového auta a diví se: „Kdo dělá tenhle model?“ Dělník z automobilky roku 2000, nuceně flexibilní nebo zaměstnaný na částečný úvazek, bude sledovat v televizi Prásk, zatímco si jeho dítě hraje s videohrou, která využívá čipy, jež jednoho dne „sníží stav“ o jeho otce či o ně samotné. Ještě nikdy nebylo lidstvo tak jednotné a rozdělené. Miliardy lidí sledují stejné obrázky a žijí čím dál separovanější životy. Zboží se vyrábí masově a zároveň je nedostupné. Roku 1930 byly milióny lidí bez práce kvůli obrovskému ekonomickému krachu. Nyní jsou na podpoře v době růstu, protože ani zotavující se ekonomika na nich nedokáže vydělávat tak, jako před 30 lety. V mnoha směrech jsme ven z krize ziskovosti let sedmdesátých a většina podnikatelské komunity je na tom lépe než předtím. Paradoxem je, že produktivita práce vzrostla tolik, že kapitál často nepotřebuje najímat víc práce, aby se zhodnotil.

Velké naděje...

Dělnické hnutí, které existovalo v roce 1900 či ještě v roce 1936, nerozdrtily fašistické represe a ani nebylo upláceno tranzistoráky nebo ledničkami: jako síla změny se zničilo samo, protože jeho cílem bylo zachování proletářských podmínek a ne jejich nahrazení jinými. Přinejlepším dosáhlo lepšího života pro pracující masy, přinejhorším je dotlačilo do světových válek. To vše teď patří minulosti a popularita filmů o dělnické kultuře je rozhodně znakem toho, že tato kultura přechází z reality do vzpomínek a muzeí.

Ze stalinistů se stávají sociální demokraté a sociální demokracie se posouvá do levého středu. Všichni se posouvají doprava a i trockisté si brzy budou říkat radikální demokraté. To, co kdysi bývalo revolučním prostředím, je naplněno beznadějí a nostalgií. Co se nás týče, není nám líto časů, kdy se Brežněvovi říkalo komunista, a tisíce mladých lidí pochodovaly ulicemi za zpěvu Internacionály, i když vlastně jen podpo- rovaly skupiny snažící se být krajní levicí levice.

Záměrem starého dělnického hnutí bylo převzít tento stejný svět a řídit jej novým způsobem: poslat zahálejší do práce, rozvíjet výrobu a zavádět dělnickou demokracii (alespoň v principu). Jen malá men- šinka „anarchistů“ ale i „marxistů“ zastávala názor, že odlišná společnost znamená destrukci státu, zboží a námezdní práce, i když to jen vzácně definovala jako proces a ne jako program, který se po uchvácení moci zavede do praxe, často po velmi dlouhém přechodném období. Tito revolucionáři nedokázali ucho- pit komunismus jako společenské hnutí, jehož konání подрývá základy třídní a státní moci, a špatně pochopili podvrtný potenciál bratrských, otevřených, komunistických vztahů, které se znovu a znovu objevovaly v každém hluboko jdoucím povstání (Rusko 1917-19, Katalánsko 1936-37...).

Již není třeba vytvářet kapitalistické předpoklady komunismu. Kapitalismus je všude, jenže je mno- hem méně viditelný než před 100 či 50 lety, kdy se zdánlivě projevovaly třídní rozdíly. Manuální pracující jediným pohledem identifikoval vlastníka továrny, znal nebo se domníval, že zná, svého nepřítele a měl pocit, že toho dne, kdy se on a jeho kolegové zbaví šéfa, se bude mít lépe. Dnes třídy stále existují, ale projevují se nekonečným různým stupňů spotřeby a nikdo nečeká lepší svět od veřejného vlastnictví průmyslu. „Nepřítelem“ je nehmatatelný společenský vztah, abstraktní, ale přesto reálný, všeprostopující, ale žádné strašidlo mimo náš dosah: protože jsou to proletáři, kdo produkuje a reprodukuje svět, mohou jej narušit a revolucionizovat. Cílem je okamžitá komunizace, která nebude úplně dokončena během jedné či několika generací, ale která začne hned od počátku. Kapitál vtrhnul do života a určuje, jak máme krmit naši kočku, jak máme navštěvovat a pohřbívat přátele, a to v takové míře, že naším terčem může být jediné společenská struktura, neviditelná, všeobjímající, neosobní. (Ačkoli je kapitál poměrně dobrý v najímání personálu na svoji obranu, sociální setrvačnost je větší konzervativní silou než média nebo policie.) Lidská pospolitost je na dosah: její základna je přítomná a to již víc než jedno století. Jejím vzni- ku brání pasivita. Naše nejdůležitější životní potřeba, druzí, se zdají být tak blízko, a přitom tak daleko. Kupecké vazby jsou silné i křehké.

Pouliční bouře roku 1991 v Los Angeles zašly dál než ty ve Wattsu v roce 1965. Řada pouličních bouří na sídlištích ukazuje, že významný zlomek mládeže nelze integrovat. Tu a tam, navzdory masové nezaměstnanosti, se dělníci nenechají vydíráním donutit k přijetí nižších mezd výměnou za vytváře- ní pracovních míst. Korejci dokázali, že „světofirma“ šíří zároveň se zisky i tovární neklid a „zaostalá“ Albánie zrodila moderní povstání. Až začne velká menšina otrávená virtuální realitou měnit možnosti ve skutečnost, revoluce znovu povstane, strašlivá a anonymní.

Věnováno Jocelyne, neznámé dělnici.

Gilles Dauvé

1997

Část první:

KAPITALISMUS A KOMUNISMUS

Komunismus není program, který uvádíme do praxe nebo ponoukáme druhé, aby ho uvedli do praxe, ale společenským hnutím. Ti, kdo rozvíjejí a obhajují teoretický komunismus, nemají žádnou výhodu oproti ostatním – jen komunismus jasněji chápou a přesněji vyjadřují. Ale tak, jako všichni ostatní, koho teorie nějak zvlášť nezajímá, i oni pocítují praktickou potřebu komunismu. Nejsou nikterak privilegováni – nejsou nositeli vědění, které uvede revoluci do pohybu. Ale na druhou stranu se nebojí stát „vůdci“ skrze vysvětlování svých postojů. Komunistická revoluce je jako každá jiná revoluce produktem reálných potřeb a životních podmínek. Jde o to vrhnout světlo na stávající moment dějin.

Komunismus není ideálem, který se má realizovat. Komunismus již existuje. Ne jako společnost, ale jako snaha, jako úkol, na nějž je třeba se připravovat. Komunismus je hnutím, které se snaží zrušit životní podmínky dané námezdní prací a zruší je revolucí. Diskutovat o komunismu není akademické. Není to debata o tom, co se bude dělat zítra. Je to integrální součást celé řady aktuálních i vzdálených úkolů a diskuse je jen jedním z jejích aspektů – pokusem dosáhnout teoretického pochopení. Obrátíme-li to, tyto úkoly můžeme provádět snadněji a efektivněji, dokážeme-li si odpovědět na otázku, „Kam vlastně směřujeme?“

Nebudeme se tu přít s oficiálními „komunistickými“ stranami, různými druhy socialistů, krajní levicí a všemi dalšími, jejichž programy pouze modernizují a demokratizují všechny stávající rysy současného světa. Nejde totiž o to, že jejich programy nejsou komunistické, ale o to, že jsou kapitalistické.

Tento text se nesnaží vysvětlovat proto, že bychom toužili vysvětlovat. Vysvětlování v této podobě by neexistovalo a neshromáždila by se skupina lidí, aby ho vypracovala a uveřejnila, kdyby protiklady a praktické sociální boje, které trhají současnou společnost na kusy, neukazovaly, že se v lůně staré společnosti rodí společnost nová a nutí lidi, aby si to uvědomili.

A) Námezdní práce jako společenský vztah

Podíváme-li se na moderní společnost, je zřejmé, že velká většina lidí je proto, aby mohla žít, nucena prodávat svou pracovní sílu. Všechny fyzické a intelektuální schopnosti existující v lidských bytostech (v samotné jejich osobnosti), které je třeba uvést do pohybu, aby vyprodukovaly užitečné věci, lze použít pouze tehdy, prodají-li se výměnou za mzdu. Pracovní síla je zboží jako všechna jiná. Existence směny a námezdní práce se zdá být normální, nevyhnutelná. Přesto zavedení námezdní práce vyžadovalo násilí a doprovázely ho sociální konflikty. Odtržení dělníka od výrobních prostředků, které se stalo životním faktem a jako takové je akceptováno, bylo ve skutečnosti výsledkem dlouhé evoluce a mohlo být dosaženo pouze silou.

V Anglii, Holandsku a Francii ekonomické a politické násilí od 16. století vyvlastňovalo řemeslníky a rolníky, potlačovalo žebrotu a potulku a uvalovalo na chudé námezdní práci. Ve 20. století, v letech 1930 až 1950, muselo Rusko vydat zákoník práce, který obsahoval trest smrti, aby tak během pár desítek let zorganizovalo přechod milionů rolníků k průmyslové námezdní práci. Zdánlivě normální fakta: jedinec

nemá nic než pracovní sílu; aby mohl žít, musí ji prodat nějakému podniku; všechno je zboží; společenské vztahy se točí kolem směny. Tato fakta jsou ale výsledkem dlouhého a násilného procesu.

Pomocí vzdělávacího systému a svého ideologického a politického života současná společnost skrývá *minulé* i *současné* násilí, na němž tento stav spočívá. Skrývá jak jeho původ, tak mechanismus, který mu dovoluje fungovat. Vše se jeví být výsledkem svobodné smlouvy, v níž se jedinec jako prodejce pracovní síly potkává s továrnou, obchodem či kanceláří. Existence zboží se zdá být samozřejmým a přirozeným fenoménem. Přece však způsobuje periodické vážnější i méně vážné pohromy: zboží se ničí, aby se udržela jeho cena, existující kapacity se nevyužívají, zatímco elementární potřeby zůstávají nenaplněny. Dva pilíře moderní společnosti, směna a námezdní práce, nejsou jenom zdrojem periodických a neustálých pohrom, ale vytvořily rovněž podmínky, které činí možnou jinou společnost. Co je však nejdůležitější, dohánějí velkou část současného světa k revoltě proti těmto pilířům a k uskutečnění oné možnosti: komunismu.

Všechna lidská aktivita je ze své definice společenská. Lidský život existuje pouze ve skupinách, skrze četné formy sdružování. Reprodukce životních podmínek je od počátku kolektivní aktivitou: jak reprodukce lidských bytostí samých, tak reprodukce prostředků jejich existence. Vždyť lidskou společnost charakterizuje fakt, že vyrábí a reprodukuje materiální podmínky své existence. Některá zvířata sice používají nástroje, avšak pouze člověk si své nástroje *vyrábí*. Mezi jednotlivce či skupinu a uspokojení potřeb vstupuje jako prostředek práce, která ustavičně pozměňuje způsoby činnosti a transformuje prostředí. Jiné formy života, včely například, sice vytvářejí své vlastní materiální podmínky, ale přinejmenším do té míry, do jaké je člověk může studovat, se jejich evoluce zdá být na mrtvém bodě. Naproti tomu práce je nepřetržitým proměnlivým přivlastňováním a přizpůsobováním lidského prostředí. Vztah člověka k „přírodě“ je rovněž vztahem mezi lidmi a závisí na jejich výrobních vztazích právě tak, jako myšlenky, které plodí, a způsob, kterým chápou svět, závisí na jejich výrobních vztazích.

Transformace aktivity doprovází transformaci společenského kontextu, v němž se odehrává, tj. vztahů mezi lidmi. Výrobní vztahy, do nichž lidé vstupují, jsou nezávislé na jejich vůli: každá generace se střetá s technickými a společenskými podmínkami, které jí zanechaly předchozí generace. Může je však změnit až potud, pokud jí to dovoluje stupeň materiálních výrobních sil. To, co lidé nazývají „dějinami“, není činné: dějiny tvoří lidé, ale jen do té míry, do jaké to dané možnosti dovolují. Tím však není řečeno, že každá důležitá změna ve výrobních silách je automaticky a okamžitě doprovázena odpovídající změnou ve výrobních vztazích. Byla-li by to pravda, nebylo by žádných *revolucí*. Nová společnost zplozená starou se může dostavit a triumfovat pouze skrze revoluci, zničením celé politické a ideologické struktury, která do té doby umožňovala přežívání zastaralých výrobních vztahů.

Námezdní práce tak kdysi byla formou pokroku, ale již jí není; již dlouho není ničím jiným než překážkou a dokonce hrozbou pro samotnou existenci lidstva.

Za materiálními předměty, stroji, továrnami, dělníky, kteří v nich každý den pracují, věcmi, které vyrábějí, je třeba odhalit společenský vztah, který je reguluje, ale i jeho nutný a možný vývoj.

B) Pospolitost a zničení pospolitosti

Lidstvo nejprve žilo v relativně autonomních a rozptýlených skupinách, v rodinách (v nejširším smyslu slova: rodina seskupovala lidi jedné krve), v kmenech. Výroba sestávala v zásadě z lovu, rybolovu a sběru. Produkty se nevyráběly proto, aby se spotřebovaly až *po* směně, tedy poté, co by byly dány na trh. Výroba byla přímo společenská, bez zprostředkování směnou. Pospolitost rozdělovala, co se vyrobilo, podle jednoduchých pravidel, a každý přímo dostal, co mu bylo přiděleno. Nebyla zde žádná individuální výroba, tj. žádná separace mezi jednotlivci, kteří se znovu spojí teprve až po výrobě, a to prostřednictvím spojo-

vacího článku, směny, jmenovitě prostřednictvím porovnávání nejrůznějších individuálně vyrobených produktů. O činnostech se rozhodovalo společně (byly vlastně na skupinu uvaleny nutností), společně se vykonávaly a společně se dělily jejich plody.

Mnohé „primitivní“ pospolitosti mohly akumulovat přebytky, ale prostě se tím neobtěžovaly. Jak poukázal M. Sahlins, „éra nedostatku“ často znamenala hojnost se spoustou volného času – ačkoli onen „čas“ nemá pro ten náš takřka žádný význam. Cestovatelé a antropologové vysledovali, že hledání jídla a jeho uskladnění zabíralo spíše malou část dne. „Produktivní“ činnost byla součástí celkového vztahu ke skupině a jejímu životnímu prostředí.

Většina lidstva, jak víme, se posunula od lovectví a sběračství k zemědělství, aby skončila u tvorby přebytků, které pospolitosti začaly mezi sebou vyměňovat.

Tohoto oběhu se dalo dosáhnout pouze směnou, tj. tím, že se vzalo v úvahu (ne v myslí, ale ve skutečnosti), co je společné rozličným výrobkům, které mají být postoupeny z jednoho místa na druhé. Produkty lidské činnosti mají společnou jednu věc: všechny jsou výsledkem jistého množství energie, jak individuální, tak společenské. To je *abstraktní* charakter práce, která nejen produkuje užitečné věci, ale rovněž spotřebovává energii, *společenskou* energii. *Hodnota* výrobku je nezávisle na jeho použití množstvím abstraktní práce, které obsahuje, tj. množstvím společenské energie potřebné k jeho opětovnému vyrobení. Protože se tato kvantita dá měřit pouze časem, je hodnota výrobku dobou společensky nezbytnou k jeho výrobě, a to dobou průměrnou pro danou společnost, v daném momentu jejich dějin.

Jak přibývá jejich činností a potřeb, pospolitost vyrábí nejen výrobky, ale i zboží – výrobky, které mají jak užitnou hodnotu, tak hodnotu směnnou. Obchod se nejprve objevuje mezi pospolitostmi a potom proniká dovnitř pospolitostí a dává vyrůst specializovaným činnostem, živnostem, společenské dělbě práce. Mění se sama povaha práce. Se směnným vztahem se práce stává *dvojakou* prací, produkující jak užitnou hodnotu, tak i směnnou hodnotu. Práce již není integrována do celku společenské aktivity, ale stává se specializovanou oblastí, oddělenou od zbytku života jednotlivce. Co jednotlivec dělá pro sebe a pro skupinu, je odděleno od toho, co dělá se záměrem směn ito za výrobky od jiných pospolitostí. Druhá část jeho aktivity znamená oběť, donucení, plýtvání časem. Společnost se diverzifikuje, rozděluje se na různé členy zabývající se rozdílnými živnostmi a na pracující a nepracující. Na tomto stupni již pospolitost neexistuje.

Pospolitost potřebuje směnný vztah, aby rozvíjela a uspokojovala své rostoucí potřeby. Avšak směnný vztah ničí pospolitost. Ponouká lidi, aby na sebe navzájem i na sebe samotné nahlíželi pouze jako na dodavatele výrobků. Využití výrobku, který dělám pro směnu, mne již nezajímá; zajímá mne pouze využití produktu, který dostanu výměnou. Ale člověku, který mi ho prodává, na tomto druhém využití nezáleží, neboť ho zajímá pouze užitná hodnota toho, co jsem vyrobil já. Co je pro jednoho užitná hodnota, je pro druhého pouze směnná hodnota a naopak.¹ Pospolitost zmizela toho dne, kdy se její (bývalí) členové začali zajímat jeden o druhého pouze do té míry, do jaké měli jeden na druhém nějaký materiální zájem. Ne, že by byl hnací silou prvobytné pospolitosti altruismus, či že by měl být hnací silou komunismu. Ale v jednom případě pohyb zájmů shání jedince dohromady a pobízí je, aby jednali společně, zatímco v druhém případě je individualizuje a nutí je bojovat proti sobě. Se zrodem směny v pospolitosti již práce není realizací potřeb kolektivity, ale prostředkem jak od druhých získat uspokojení svých vlastních potřeb.

Pospolitost sice rozvíjela směnu, ale snažila se ji udržet na uzdě. Pokoušela se kontrolovat či ničit přebytky či ustanovit striktní pravidla ke kontrole oběhu výrobků. Ale směna nakonec triumfovala. Kdykoliv tohoto triumfu nedosáhla, společnost přestala být aktivní a nakonec byla rozdracena invází kupecké společnosti.

1) Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844* (New York, International Publishers, 1964).

Pokud se produkty nevyrobí odděleně, pokud neexistuje dělba práce, nelze srovnávat příslušné hodnoty dvou výrobků, protože se vyrábí a distribuují společně. Moment směny, kdy se měří pracovní doby u obou výrobků a výrobky jsou poté adekvátně směněny, dosud neexistuje. Abstraktní charakter práce se objevuje pouze tehdy, když si to společenské vztahy žádají. K tomu může dojít pouze tehdy, až je díky technickému pokroku pro rozvoj výrobních sil nezbytné, aby se lidé specializovali na určitá řemesla a své výrobky směňovali navzájem, ale i s ostatními skupinami, z nichž se staly státy. Jsou-li tyto dva nezbytné předpoklady splněny, stává se hodnota – průměrná pracovní doba – měřítkem. Kořenem tohoto fenoménu jsou praktické vztahy mezi lidmi, jejichž reálné potřeby se vyvíjí.

Hodnota se neobjevuje proto, že by byla příhodným měřítkem. Když jsou společenské vztahy prvobytné pospolitosti nahrazeny rozrůstajícími se a diverzifikovanějšími vztahy, objevuje se hodnota jako nepostradatelné zprostředkování lidských aktivit. Není překvapující, že je to právě průměrná společensky nutná pracovní doba, co se bude používat jako měřítko, protože na tomto stupni je práce základním prvkem produkce bohatství: je to prvek, který je společný rozličným úkolům – všechny mají tu vlastnost, že spotřebovávají jisté množství lidské pracovní síly bez ohledu na způsob, kterým je tato síla vynakládána. Hodnota odpovídá abstraktní hodnotě práce, a proto představuje její abstrakci, její obecný a společenský charakter, nehledě na všechny odlišnosti v povaze předmětů, které může práce vyrábět.

C) Zboží

Ekonomický a společenský pokrok zlepšil výkonnost lidské organizace a její schopnost sjednotit složky pracovního procesu – především pracovní sílu. Potom se objevuje rozdíl (a protiklad) mezi pracujícími a nepracujícími, mezi těmi, kdo organizují práci, a těmi, kdo pracují. Z tohoto vzestupu výrobní efektivity se zrodily první města a velké zavláčovací projekty. Jako zvláštní aktivita se objevuje obchod: nyní jsou zde lidé, kteří nežijí z toho, že by vyráběli, ale ze zprostředkování mezi různými činnostmi separovaných výrobních jednotek. Velká část výrobků není nic než zboží. Aby se dalo zboží využít, aby se mohla uskutečnit jeho užitná hodnota, potom musí být toto zboží koupeno, musí se naplnit jeho směnná hodnota. Jinak, ačkoli existuje jako materiální a konkrétní předmět, z pohledu společnosti neexistuje. Není právo ho užívat. Tato skutečnost dokazuje, že zboží není prostě jen věc, ale že je předně a nejprve společenským vztahem ovládaným jednoznačnou logikou, logikou směny, a nikoli logikou uspokojení potřeb. Užitná hodnota je nyní již jen *oporou* hodnoty. Výroba se stává sférou odlišnou od spotřeby; práce se stává sférou odlišnou od nepráce. Vlastnictví je legálním rámcem separace mezi činnostmi, mezi lidmi, mezi výrobními jednotkami. Otrok je zbožím pro svého vlastníka, který kupuje člověka, aby ten pro něj pracoval.

Existence zprostředkování na úrovni organizace výroby (směny) je doprovázena existencí zprostředkování na úrovni organizace lidí: stát je nepostradatelný jako síla shromažďující prvky společnosti, a to v zájmu vládnoucí třídy. Toto sjednocení si vynucuje destrukce soudržnosti prvobytné pospolitosti. Společnost je nucena udržovat soudržnost vytvořením instituce, kterou sama společnost vyživuje.

Směna se stává viditelnou a konkrétní se zrozením peněz. Abstrakce, hodnota, se zhmotňuje v penězích, stává se zbožím a vykazuje tendenci stát se nezávislou, oddělit se od toho, z čeho pochází a co zastupuje: od užitných hodnot, od skutečných výrobků. V porovnání s jednoduchou směnou (množství x výrobku A proti množství y výrobku B) peníze umožňují univerzalizaci, kdy si lze vše opatřit za nějaké množství abstraktní pracovní doby krystalizované v penězích. Peníze jsou pracovní doba abstrahovaná od práce a ztuhlé v trvanlivé, měřitelné a přenosné formě. Peníze jsou viditelným, dokonce hmatatelným projevem prvku společného všemu zboží – ne dvěma či několika jednotkám zboží, ale všem možným zbožím. Peníze svému vlastníkovi dovolují ovládat práci druhých kdykoliv a kdekoliv na světě. S penězi je možné uniknout z omezení času a prostoru. Tendence k univerzální ekonomice funguje okolo

některých velkých center od starověku do středověku, ale nedaří se jí dosáhnout svého cíle. Ústup říší a jejich zkáza ilustrují tuto posloupnost neúspěchů. Pouze kapitalismus od 16. století, ale hlavně v 19. a 20. století, vytváří nezbytný základ pro trvalou univerzální ekonomiku.

D) Kapitál

Kapitál je výrobní vztah, který ustanovuje úplně nový a extrémně výkonný svazek mezi živou prací a mrtvou prací (nashromážděnou předchozími generacemi). Ale tak, jako zrod směny, ani vznik kapitálu není výsledkem nějakého rozhodnutí či plánu, ale důsledkem skutečných společenských vztahů, které po středověku vedly v jistých zemích západní Evropy ke kvalitativně novému vývoji.

Obchodníci nashromáždili v různých formách velké sumy peněz a zdokonalili bankovní a úvěrové systémy. Tyto sumy bylo možné využít: byly vynalezeny první stroje (textilní) a tisíce chudých lidí (bývalých rolníků a řemeslníků) ztratily svoje výrobní nástroje a byly nuceny akceptovat nový výrobní vztah: námezdní práci. Nutný předpoklad byl již nashromážděn: uchovaná práce ve formě strojů (a později továren). Tato *mrtvá* práce byla uvedena do chodu *živou* prací těch, kteří nebyli schopni realizovat takovou akumulaci surovin a výrobních prostředků. Do té doby nebyla směna ani motivem ani regulátorem výroby. Obchod samotný a prostá zbožní výroba (oproti kapitalistické zbožní výrobě) nemohly zajistit stabilitu a trvalost, kterou si socializování a sjednocování světa vyžadovalo. Podařilo se to až *kapitalistické* zbožní výrobě a prostředkem, kterým toho dosáhla, byla *výroba*, kterou převzala.

Otrok neprodával svou pracovní sílu: jeho vlastník kupoval otroka samotného a používal ho k práci. V kapitalismu se živá práce nakupuje skrze výrobní prostředky, které tato uvádí do chodu. Úloha kapitalistů není zanedbatelná, ale je celkem podružná: „kapitalista jako takový je pouze funkcí kapitálu“, vedoucím společenské výroby. Důležitý je rozvoj mrtvé práce živou prací. Investovat, akumulovat – to jsou motta kapitálu (priorita, jaké se dostává těžkému průmyslu ve všech tzv. socialistických zemích, není ničím jiným než známkou rozvoje kapitalismu). Ale cílem kapitálu není akumulovat užité hodnoty. Kapitál pouze rozmnožuje továrny, železnice atd., aby akumuloval hodnotu. Kapitál je předně sumou hodnoty, abstraktní práce krystalizované ve formě peněz, finančního kapitálu, akcií, cenných papírů atd., které se snaží rozhojnit. Množství x hodnoty musí dát na konci cyklu $x + \text{zisk}$. Aby se zhodnotila, kupuje si hodnota pracovní sílu.

Toto zboží je dosti zvláštní, poněvadž jeho spotřeba dodává práci a tak i *novou* hodnotu; zatímco výrobní prostředky nevydávají nic víc než svoji vlastní hodnotu. Proto využití pracovní síly poskytuje dodatečnou hodnotu. Původ bohatství buržoazie se nalézá v této nadhodnotě, v tomto rozdílu mezi hodnotou vytvořenou námezdním dělníkem během jeho práce a hodnotou nutnou k reprodukci jeho pracovní síly. Mzdy pouze pokrývají výdaje na tuto reprodukci (prostředky na živobytí dělníka a jeho rodiny).

Z této analýzy je tedy snadno patrné, že zásadní věcí není přivlastnění si nadhodnoty kapitalistou jako jednotlivcem. Komunismus nemá nic společného s myšlenkou, že dělníci musí nadhodnotu částečně nebo úplně získat zpět, a to z jednoho prostého a zřejmého důvodu: některé ze zdrojů se musí používat k obnově vybavení, k nové výrobě atd. Nejde o to, že hrstka lidí si z nadhodnoty bere nepřiměřeně velký podíl. Kdyby se tito lidé eliminovali, zatímco zbytek systému by zůstal stejný, část nadhodnoty by se dala dělníkům a zbytek by se investoval do kolektivního a společenského vybavení, sociální péče atd.: to je vlastně program levice, včetně oficiálních komunistických stran. Jenže logika systému hodnoty by vždy měla za následek rozvoj výroby za účelem maximálního zhodnocení. Dokud bude základem společnosti mechanismus mísící dva procesy – proces skutečné práce a proces zhodnocování – bude hodnota ovládat společnost. Změna, kterou přivodil kapitál, spočívala v tom, že si podrobil výrobu a tak od 19. století

socializuje svět prostřednictvím průmyslových podniků, dopravních prostředků, skladování a rychlého přenosu informací. Ale v kapitalistickém cyklu je uspokojování potřeb pouze vedlejším produktem a ne hnací silou celého mechanismu. Cílem je zhodnocení: uspokojování potřeb je v nejlepším případě prostředkem, protože to, co se vyrobilo, se musí i prodat.

Místem a centrem kapitalistické výroby je podnik. Každý průmyslový nebo zemědělský podnik funguje jako shromaždiště pro nějakou sumu hodnoty, která usiluje o své zvětšení. Podnik musí přinášet zisky. Ani zde nemá zákon ziskovosti nic společného s konáním několika „velkých“ kapitalistů a komunismus neznamena zbavit se tlustých kuřáků doutníků, kteří na koňských dostizích nosí cylindry. Nejde o individuální zisky, kterých kapitalisté dosahují, ale o omezení a orientaci, které na výrobu a společnost uvaluje tento systém, jenž diktuje jak pracovat a co konzumovat. Celá demagogie o bohatých a chudých vše jen mate. Komunismus neznamena vzít peníze bohatým, ani že je revolucionáři budou rozdělovat chudým.

E) Konkurence

Mezi různými podniky dochází ke konkurenci: každý na trhu bojuje proti ostatním, každý bojuje, aby trh ovládl. Ukázali jsme si, jak se různé aspekty lidské aktivity od sebe navzájem oddělily. Směnný vztah zvětšuje dělbu společnosti na řemesla, což pak napomáhá rozvoji zbožího systému. Avšak, jak můžeme ještě dnes vidět dokonce i ve vyspělých zemích, například na venkově, mezi aktivitami, které jsou navzájem oddělené, ale stabilně rozdělené mezi pekaře, ševce a další, neexistuje žádná skutečná konkurence. Kapitalismus není pouze rozdělením společnosti na rozličná řemesla, ale především permanentním bojem mezi různými složkami průmyslu. Každá suma hodnoty existuje pouze *proti* ostatním sumám hodnoty. Co ideologie nazývá sobectvím a bojem všech proti všem, je nevyhnutelnou složkou světa, kde musíte bojovat, abyste mohl prodat. Proto jsou ekonomické násilí a ozbrojené násilí coby jeho důsledek integrální součástí kapitalistického systému.

V minulosti měla konkurence pozitivní účinky: prolomila meze feudálních regulí a cechovních omezení a umožnila kapitálu vtrhnout do světa. Dnes se ale stává zdrojem plýtvání, které vede jak k rozvoji neužitečné či destruktivní výroby, jejíž zhodnocování je rychlejší, tak k brzdění důležité výroby, jestliže jsou nabídka s poptávkou ve vzájemném konfliktu.

Konkurence je separací výrobních systémů do autonomních center, které jsou soupeřícími póly (*punkte*), přičemž každý usiluje o zvýšení své vlastní sumy hodnoty. Ani „organizace“ ani „plánování“ ani žádný jiný druh kontroly s tím nemůže skoncovat. Státní moc i „moc lidu“ jsou stejně nezpůsobilé vyřešit tento problém. Hnací silou konkurence totiž není svoboda jednotlivců, dokonce ani ne kapitalistů, ale svoboda kapitálu. Ten může žít pouze tehdy, když požívá sám sebe. Forma ničí svůj obsah, aby přežila jako forma. Ničí své materiální složky (živou práci a mrtvou práci), aby přežila jako zhodnocující se suma hodnoty.

Každý z různých navzájem si konkurujících kapitálů má konkrétní míru zisku. Ale kapitály se stěhují z jednoho odvětví do druhého, přičemž hledají nejvyšší možnou míru zisku. Stěhují se do toho nejziskovějšího odvětví a přehlížejí ostatní. Až je toto odvětví nasyceno kapitálem, jeho ziskovost klesá a kapitály se stěhují do jiného odvětví (ustanovením monopolů se tato dynamika modifikuje, ale neruší se). Tento neustálý proces vede ke stabilizaci míry zisku okolo průměrné míry v dané společnosti a v daný okamžik. Každý kapitál má tendenci nevydělávat podle míry zisku, kterou realizuje ve *svém vlastním* podniku, ale podle společensky průměrné míry, a to proporcionálně k sumě hodnoty investované do podniku. Není to tedy tak, že každý kapitál vykořisťuje své vlastní dělníky, nýbrž celek kapitálu vykořisťuje celou dělnickou třídu. V pohybu kapitálů kapitál působí a odhaluje se jako společenská moc ovládající celou společnost

a tak dosahuje koherence navzdory konkurenci, která jej žene proti sobě samému. Unifikuje se a stává se společenskou silou. Ve svých konfliktech s proletariátem či s jinými kapitalistickými (národními) jednotkami je tedy poměrně homogenním celkem. Organizuje vztahy a potřeby celé společnosti podle svých zájmů. Tento mechanismus existuje v každé zemi: kapitál ustavuje stát a národ proti jiným národním kapitálům, ale také proti proletariátu. Opozice kapitalistických států mění válku v nejzazší prostředek řešení problémů konkurence mezi národními kapitály.

Dokud tu budou výrobní jednotky snažící se zvýšit své vlastní množství hodnoty, nic se nezmění. Co se stane, jestliže stát („demokratický“, „dělnický“, „proletářský“ atd.) převezme všechny podniky pod svou kontrolu, a přitom je zachová jako *podniky*? Buď se státní podniky podřídí zákonu ziskovosti a hodnoty a nic se pak nezmění, nebo se mu nepodřídí, aniž by ho však zničily, a pak se všechno zvrtně.²

Uvnitř podniku je organizace racionální: kapitál uvaluje svůj despotismus na dělníky. Venku, na trhu, kde se každý podnik setkává s ostatními, existuje řád pouze jako permanentní a periodické potlačování chaosu, doprovázené krizemi a destrukcí. Pouze komunismus může zničit tuto organizovanou anarchii tím, že potlačí podnik jako separátní entitu.

F) Krize

Na jedné straně kapitál socializuje svět. Veškerá výroba má tendenci být výsledkem činnosti celého lidstva. Na druhé straně svět zůstává rozdělen na konkurenční podniky, které se snaží vyrábět to, co je ziskové, a vyrábí, aby prodaly maximum. Každý podnik se snaží zhodnotit svůj kapitál za co nejlepších možných podmínek. Každý má tendenci vyrábět víc než může trh vstřebat, má v úmyslu všechno prodat a doufá, že *nadvýrobou* budou trpět jen jeho konkurenti.³

Výsledkem je rozvoj aktivit, které se věnují propagaci prodeje. Narůstá poměr neproduktivních pracujících, manuálních či intelektuálních, kteří hodnotu *uvádí do oběhu*, oproti manuálním nebo intelektuálním pracujícím, kteří hodnotu *vyrábějí*. Dotyčný oběh není fyzickým pohybem výrobků. Dopravní průmysl vytváří skutečnou hodnotu, jelikož prostý fakt pohybu výrobků z jednoho místa na druhé jim přidává na hodnotě, neboť koresponduje se skutečnou změnou jejich užité hodnoty: výsledkem je totiž, že výrobky jsou k sehnání na jiném místě, než kde byly vyrobeny, čímž se samozřejmě zvyšuje jejich využitelnost. Oběh se vztahuje k hodnotě a ne k fyzickému přesunu. Věc se vlastně nehýbá, když se například změní její vlastník a ona zůstává ve stejném skladišti. Touto operací byla koupena a prodána, ale její užitná hodnota se nezměnila, nezvýšila. V případě dopravy je to jinak.

Problémy způsobené nákupem a prodejem, realizací hodnoty výrobku na trhu, tvoří složitý mechanismus zahrnující úvěry, bankovníctví, pojištění a reklamu. Kapitál se stává jakýmsi parazitem, který v nákladech na obhospodařování hodnoty pohlcuje obrovskou a stále rostoucí část celkových zdrojů společnosti. Účetnictví, což je nutná funkce v každém rozvinutém společenském uspořádání, se nyní stalo ruinující a byrokratickou mašinerií, která válkuje společnost i reálné potřeby místo toho, aby je pomáhala naplňovat. Kapitál se zároveň dále koncentruje a centralizuje: monopoly sice snižují problémy s nadvýrobou, ale zároveň je vyostřují. Kapitál se z této situace může dostat jedině periodickými krizemi, které problém dočasně řeší opětovným přizpůsobením nabídky poptávce (pouze *solventní* poptávce, jelikož kapitalismus zná jen jeden způsob oběhu výrobků: nákup a prodej; nezajímá ho, když *skutečná* poptávka [potřeby] není naplněna; kapitál vlastně ve vztahu k reálným potřebám, které nenaplnuje, ge-

2) Engels, *Vybrané spisy*, str. 217-218: „Moderní stát... je... ideálním zosobněním celkového národního kapitálu.“

3) Excelentní analýzu kapitalistické krize skýtá Mattickovo dílo *Marx and Keynes* (Porter Sargent, 1969), byť se mu nedaří uchopit dynamiku komunismu (viz níže „Leninismus a ultralevice“).

neruje *podvýrobu*).

Kapitalistické krize jsou více než jen krize zboží. Jsou krizemi, které spojují výrobu s hodnotou takovým způsobem, že hodnota panuje výrobě. Pochopit to můžeme, když si tyto krize porovnáme s předkapitalistickými krizemi před 19. stoletím. Pokles zemědělské produkce vyplýval ze špatných sklizní. Rolníci nakupovali méně průmyslových výrobků, jako jsou oděvy, a průmysl, který byl stále velmi slabý, měl potíže. Tyto krize byly založeny na přírodních (klimatických) jevech. Ale kupci spekulovali s obilím a nechali je ležet ve skladišti, aby vyšroubovali jeho cenu. Tu a tam byly případně hladomory. Samotná existence zboží a peněz je podmínkou pro krize: ony *dvě* operace koupě a prodeje jsou totiž oddělené (tato separace je zhmotněna v čase). Z hlediska kupce a peněz, které se snaží zvětšit svůj objem, jsou koupě a prodej obilí dvě odlišné záležitosti: časový úsek, který je od sebe dělí, je dán pouze množstvím a mírou očekávaného zisku. Během tohoto časového úseku, který odděluje výrobu od spotřeby, umírali lidé. V tomto případě však obchodní systém fungoval pouze jako přitěžující faktor v krizi vyvolané přírodními podmínkami. V takových případech se jedná o předkapitalistický společenský kontext či o slabý kapitalismus, což je případ zemí, jako je dnešní Čína a Rusko, kde špatné sklizně stále mají silný vliv na ekonomiku.

Na druhou stranu je kapitalistická krize produktem nucené jednoty hodnoty a výroby. Vezměte si výrobce aut. Konkurence jej nutí zvyšovat produktivitu, aby dostal maximální výnos z minimálního vkladu. Krize vzniká, když akumulaci nedoprovází dostatečný pokles výrobních nákladů. Každý den pak mohou z montážních linek sjíždět tisíce aut, a dokonce mohou nalézat své kupce, ale jejich výroba a prodej tento kapitál dostatečně nezhodnocují ve srovnání s ostatními. Firma tedy zefektivňuje výrobu, více investuje, kompenzuje pokles zisku počtem prodaných aut, uchýlí se k úvěrům, fúzím, vládní intervenci atd., až nakonec vyrábí, jakoby se poptávka měla pořád zvyšovat, a má větší a větší ztráty. Krize nespočívají ani ve vyčerpání trhů, ani v přespříliš štědrém zvyšování platů, ale v klesajících ziscích (k nimž bojovnost dělníků přispívá): pro kapitál jako sumu hodnoty je čím dál tím těžší zhodnocovat se v průměrné míře.

Krize neukazují jen, jak se pouto mezi užitnou hodnotou a směnnou hodnotou, mezi užitečností a směnitelností výrobku, rozpadá na kousky. Nedokazují jen, že logikou tohoto světa je potřeba podniků zvyšovat množství hodnoty a ne uspokojovat potřeby lidí – ani obohacovat kapitalisty, jak říkají vulgární kritici kapitalismu. Důležitou věcí je odlišnost od předkapitalistických krizí. Tyto měly původ v nevyhnutelné nutnosti (špatné sklizni, například), kterou obchodní vztahy pouze zhoršovaly. Moderní krize ukazují, že nemají žádnou nevyhnutelnou racionální základnu. Jejich příčina již není přírodní; je společenská. Všechny prvky průmyslové činnosti jsou přítomny (suroviny, stroje, dělníci), ale nevyužívají se – či jsou využívány pouze částečně. Nejsou totiž jen věcmi, materiálními předměty, ale společenským vztahem. Vlastně v této společnosti existují *pouze* tehdy, spojuje-li je hodnota. Tento fenomén není „průmyslový“; nevychází z technických požadavků výroby. Je to společenský vztah, skrze nějž obchodnická logika panuje celému výrobnímu komplexu a vlastně celé společenské struktuře (nakolik si výroba podrobila společnost). Jediným cílem komunismu je zničit tento zbožní vztah a tedy reorganizovat a transformovat celou společnost (viz níže).

Síť podniků – jako center a nástrojů hodnoty – se stává mocí nad společností. Lidské potřeby všeho druhu (bydlení, jídlo, „kultura“) existují pouze poté, co jsou tomuto systému podřízeny a jsou jím dokonce tvarovány.⁴ Výrobu neurčují potřeby, nýbrž potřeby jsou určovány výrobou, za účelem zhodnocování. Kanceláře se staví pohotověji než potřebné byty. A mnoho domů právě tak jako tisíce bytů zůstává

4) Fredy Perlman, *Reprodukce každodenního života*, Black & Red, 1969. Česky ke stažení z online Knihovničky Starého Krtka: <http://kknihovna.wordpress.com/2011/02/23/reprodukce-kazdodenniho-zivota/>.

po deset měsíců z dvanácti prázdných, protože vlastníci či nájemníci, kteří domy *koupili* či *platí* nájem, jsou jediní, kdo v nich smí bydlet. Zemědělství je v celosvětovém měřítku povětšinou kapitálem opomíjeno a rozvíjí se pouze tam, kde umožňuje zhodnocování, zatímco miliony lidí hladoví. Automobilový průmysl je odvětvím, které se ve vyspělých zemích rozvíjí nad rámec potřeb lidí, protože jeho ziskovost udržuje jeho růst i navzdory veškeré jeho nesmyslnosti. Málo rozvinuté země mohou stavět pouze takové továrny, které poskytnou průměrnou míru zisku. Tendence k nadprodukcí si vyžaduje permanentní válečnou ekonomiku takřka ve všech vyspělých zemích; a když je to zapotřebí, tak se tyto ničivé síly uvedou do chodu, poněvadž války jsou pořád jen jiným prostředkem jak vzdorovat tendenci ke krizi.

Námezdní práce sama je absurditou již po několik desetiletí. Jednu část dělníků nutí, aby se zapojila do vyčerpávající tovární práce. Druhá část, která je v zemích jako USA velmi početná, pracuje v neproduktivním sektoru. Funkcí toho sektoru je usnadňovat prodej a absorbovat dělníky vyřazené mechanizací a automatizací, čímž skýtá masu spotřebitelů a je dalším aspektem „krizového managementu“. Kapitál se zmocňuje všech věd a techniky: na produktivním poli orientuje výzkum na studium toho, co přinese maximální zisk; na neproduktivním poli rozvíjí management a marketing. Lidstvo má tedy sklon rozdělovat se na tři skupiny:

- produktivní dělníci, často fyzicky ničení svojí prací;
- neproduktivní dělníci, z nichž je velká většina pouze zdrojem plýtvání;
- a masa nenámezdně pracujících, z nichž někteří jsou v rozvinutých zemích, ale většina z nich je v chudých zemích: kapitál je *nemůže* žádným způsobem integrovat a stovky tisíc z nich jsou periodicky likvidovány ve válkách přímo či nepřímo zapříčiněných kapitalisticko-imperialistickou organizací světové ekonomiky.

Rozvoj některých zaostalých zemí, jako je Brazílie, je docela reálný, ale dá se jej dosáhnout pouze skrze částečnou či úplnou destrukci předchozích způsobů života. Zavedení zbožní ekonomiky připravuje chudé rolníky o jejich prostředky k živobytí a vrhá je do bída přecpaných měst. Pouze menšina obyvatelstva má dost „štěstí“ a může pracovat v továrnách a úřadech. Zbytek je podzaměstnaný či nezaměstnaný.

G) Proletariát a revoluce

Kapitál jednak vytváří síť podniků, které existují pouze pro zisk a prostřednictvím zisku a chrání je státy, jež nejsou nic víc než antikomunistické organizace, a jednak zároveň vytváří masu jedinců, kteří jsou nuceni povstat proti kapitálu samotnému. Tato masa není homogenní, ale v komunistické revoluci dosáhne jednoty, ačkoli jednotlivé její složky nebudou hrát stejnou úlohu.

Revoluce je výsledkem reálných potřeb; má původ v materiálních životních podmínkách, které se staly neúnosnými. To platí i pro proletariát, který je vytvářen kapitálem. Aby mohla žít, musí velká část obyvatel světa prodávat svoji pracovní sílu, jelikož nemá žádné výrobní prostředky. Někteří prodávají svoji práci a jsou produktivní. Jiní ji prodávají také a jsou neproduktivní. A jiní ji zase nemohou prodat: kapitál si totiž kupuje živou práci jen tehdy, má-li naději, že se v rozumné míře (průměrné míře zisku) zhodnotí, a tak jsou z výroby vyloučeni.

Ztotožníme-li proletáře s továrním dělníkem (nebo ještě hůř: s manuálně pracujícím) či s chudým člověkem, pak nemůžeme vidět, co je na postavení proletáře podvrtného. Proletariát je negací této společnosti. Není sbírkou chudých, ale těch, kdo jsou zoufalí, těch, kdo již nemají žádné rezervy (francouzsky *les sans-réserves* nebo italsky *senza riserve*),⁵ těch, kdo nemají co ztratit než své okovy; těch, kdo ničím

5) Koncept těch, kdo nemají „žádné rezervy“ formuloval italský komunista Amadeo Bordiga v letech po II. světové válce. Bordigovým záměrem nebylo vytvořit novou definici proletariátu, ale vrátit se k obecné definici. To, co popisuje

nejsou, nic nemají a nemohou se osvobodit, aniž by zničili celý společenský řád. Proletariát je rozkladem současné společnosti, protože jej tato společnost připravuje takřka o všechny své pozitivní stránky. Proto je proletariát i svou *vlastní* destrukcí. Všechny teorie (buď buržoazní, fašistické, stalinistické, levicové nebo „gauchistické“), které jakkoli glorifikují a velebí proletariát v jeho stávající podobě a připisují mu pozitivní úlohu obrany hodnot a regenerace společnosti, jsou kontrarevoluční. Uctívání proletariátu se stalo jednou z nejúčinnějších a nejnebezpečnějších zbraní kapitálu. Většina prolétů je málo placená a spousta jich pracuje ve výrobě, jenže jakožto proletariát se nevynořují na základě toho, že jsou málo placenými výrobci, nýbrž že jsou „odříznutí“, odcizení, bez kontroly buď nad svými životy, nebo nad smyslem toho, co musí dělat, aby si vydělali na živobytí.

Definice proletariátu nemá nic společného se sociologií. Bez možnosti komunismu by se teorie o „proletariátu“ rovnaly metafyzice. Naším jediným důkazem je to, že kdykoli autonomně zasáhl do chodu společnosti, proletariát opakovaně jednal jako negace stávajícího řádu věcí, nenabízel mu žádné pozitivní hodnoty ani úlohu a tápavě hledal něco jiného.

Protože produkuje hodnotu a může skoncovat se světem založeným na hodnotě, proletariát zahrnuje například nezaměstnané a mnohé ženy v domácnosti, jelikož ty první kapitalismus najímá a propouští a práci těch druhých zužitkovává, aby zvýšil celkovou masu vysáté hodnoty.

Buržoazie na druhou stranu není vládnoucí třídou proto, že je bohatá a zbytek obyvatelstva není. Bohatství jim přináší to, že patří k buržoazii, a ne naopak. Jsou vládnoucí třídou, protože kontrolují ekonomiku – zaměstnance i stroje. Přísně řečeno, je vlastnictví pouze formou třídní moci, která se objevuje v konkrétních variantách kapitalismu.

Proletariát to není pracující třída, ale spíš třída kritiky práce. Je to vždy přítomná destrukce starého světa, ale jen *potenciálně*; reálnou se stává jen ve chvíli společenského pnutí a pozdvižení, kdy ji kapitál dožene k tomu, aby se stala činitelkou komunismu. Podvracením etablované společnosti se stává jediné tehdy, když se sjednocuje a organizuje nikoli proto, aby se stala dominantní třídou jako za svých časů buržoazie, ale proto, aby zničila společnost tříd. V té chvíli bude již jen jeden společenský činitel: lidstvo. Kromě tohoto konfliktního období a období, které mu předchází, je ale proletariát redukován do postavení prvku kapitálu, kolečka v mechanismu (a právě *to* je samozřejmě aspekt glorifikovaný kapitálem, který uctívá dělníka pouze jako součást stávajícího společenského systému).

Ačkoliv nebylo prosté „ouvriérismu“ a labourismu (rub intelektualismu), radikální myšlení nevynášelo dělnickou třídu do nebe a nepovažovalo manuální práci za nekonečné požehnání. Připisovalo produktivním dělníkům rozhodující (ale ne výlučnou) úlohu, protože jejich postavení ve výrobě jim dává lepší možnost revolucionizovat ji. Jen v tomto smyslu si modré límečky (často v bílé kombinéze a možná i s vázankou) udržují ústřední úlohu, nakolik jim jejich společenská funkce dává možnost vykonávat jiné úkoly než druzí. Jenže s šířením nezaměstnanosti, příležitostné práce, delšího studia, zaškolování v kterémkoli věku, pracovních míst na částečný úvazek nebo na dobu určitou, nucených odchodů do předčasného důchodu a podivné směsi sociálních a pracovních dávek, kdy se lidé pohybují od bída k práci a pak opět k chudobě a melouchaření, kdy se podpora občas rovná nízkému platu, je čím dál tím těžší odlišit práci od nepráce.

Brzy můžeme klidně vstoupit do fáze podobné rozkladu, o němž mluví Marxova raná díla. V každém období silných dějinných nepokojů (ve 40. letech 19. století stejně jako po roce 1917) se v proletariátu zračí uvolňování společenských hranic (části dělnické i střední třídy kloužou po společenském žebříčku směrem dolů nebo se alespoň obávají, že by sklouznout mohly) a oslabování tradičních hodnot (kultura

je *Kapitál*, lze a je třeba chápat dohromady s dřívějšími analýzami proletariátu, například *Ke kritice Hegelovy filozofie práva*, „Úvod“ (1843).

již není jednotícím prvkem). Životní podmínky staré společnosti jsou již popřeny v životních podmínkách prolétů. Ani hippies ani punks, ale moderní kapitalismus dělá z pracovní etiky frašku. Vlastnictví, rodina, národ, morálka, politika v buržoazním smyslu slova mají v postavení proletáře tendenci rozkládat se.

H) Formování lidské pospolitosti

Prvobytná pospolitost je příliš chudá a slabá, než aby mohla využít možností práce. Zná pouze práci v její bezprostřední formě. Práce není krystalizována, nashromážděná v nástrojích; uchovává se málo mrtvé práce. Když se toto uchovávání stane běžnějším jevem, je směna nezbytná: výrobky lze uvést do oběhu jen skrze jejich poměrování abstraktní prací, průměrnou pracovní dobou. Živá práce je základním prvkem aktivity a pracovní doba je nutným měřítkem. Pracovní doba se zhmotňuje v penězích. Odtud vykořisťování tříd jinými třídami, zhoršování následků přírodních pohrom (viz výše, pojednání o předkapitalistických krizích). Odtud vzestup a pád států a někdy říší, které mohou růst pouze tak, že spolu navzájem bojují. Někdy směnné vztahy mezi různými částmi civilizovaného (tj. kupeckého) světa skončí po smrti jedné či několika říší. Takovéto přerušení vývoje může trvat staletí, během nichž se ekonomika zdá vracet zpět k ekonomice pro pouhé přežití.

V tomto období lidstvo nemá výrobní aparát schopný učinit vykořisťování lidské práce neúčinným a dokonce zhoubným. Úlohou kapitalismu je právě akumulovat mrtvou práci. Existence celého průmyslového komplexu, veškerého fixního kapitálu, dokazuje, že se společenský charakter lidské činnosti konečně zhmotnil v nástroj schopný vytvořit nikoli nový ráj na zemi, ale rozvoj co nejlépe využívající dostupné zdroje k uspokojování potřeb a k produkci nových zdrojů odpovídajících potřebám. Jestliže se tento průmyslový komplex změnil v zásadní prvek výroby, pak úloha hodnoty coby regulátoru, úloha, která odpovídala stádiu, kdy byla hlavním výrobním faktorem živá práce, pozbyla veškerý smysl. Hodnota se pro výrobu stává zbytečnou. Její přežívání je nyní katastrofické. Hodnota, konkretizovaná ve všech formách peněz – od té nejjednodušší až po tu nejpropracovanější – je výsledkem obecného charakteru práce, energie (individuální i společenské), která se prací vytváří i spotřebovává. Hodnota zůstává nutnou prostřednicí, dokud tato energie nevytvoří jednotný výrobní systém na celém světě: pak se stává překážkou.⁶

Komunismus znamená konec celé řady zprostředkování, které byly předtím nezbytné (navzdory bídě, kterou způsobovaly) kvůli akumulaci dostatečného množství mrtvé práce, které by člověku dovolilo obejít se bez těchto zprostředkování. Takovýmto zprostředkováním je právě hodnota: dnes je již prvek, který je společenským aktivitám vnější, a přitom je spojuje a stimuluje, zbytečný. Nashromážděnou výrobní infrastrukturu stačí jen transformovat a rozvíjet. Aby rozhodl, jestli má rozvíjet tu či onu výrobu, komunismus srovnává užitné hodnoty. Neredukuje složky společenského života na nejmenší společný jmenovatel (průměrnou dobu práce, která je v nich obsažena). Svůj materiální život komunismus organizuje na základě konfrontace a souhry potřeb – což nevylučuje konflikty a dokonce ani nějakou formu násilí. Lidé se nezmění v anděly: proč by také měli?

Komunismus je rovněž koncem jakéhokoliv prvku potřebného ke sjednocování společnosti: je koncem politiky. Není ani demokratický ani diktátorský. Samozřejmě, že je „demokratický“, znamená-li toto slovo, že každý bude rozhodovat o všech společenských aktivitách. Nebude tomu tak, protože by lidé chtěli řídit společnost, nebo kvůli nějakému demokratickému principu, ale protože aktivity mohou organizovat jen ti, kdo se jich účastní. Avšak oproti tomu, co říkají demokraté, tohle bude možné jedině

6) Viz Marxovy rukopisy z let 1857-1858, často zmiňované pod jejich německým titulem: *Grundrisse*, Pelican, 1973.

prostřednictvím komunismu, kde budou všechny prvky života součástí pospolitosti, až budou všechny separované činnosti a veškerá izolovaná výroba zrušeny. Toho lze dosáhnout jedině zničením hodnoty. Směna mezi podniky vylučuje jakoukoli možnost, že by kolektivita sama řídila svůj život (a především svůj materiální život). Cíl směny a hodnoty je v příkrém rozporu s cílem lidí – nikdy nepůjde demokraticky řídit General Motors, Woolworth's nebo jaderné elektrárny. Podnik se snaží zhodnotit sám sebe a neakceptuje jiné vedení než to, které mu umožňuje dosáhnout jeho cíle (proto jsou kapitalisté *pouze* funkcionáři kapitálu). *Podnik řídí své ředitele*. Odstranění hranic podniku, zničení zbožního vztahu, který nutí každého jedince, aby všechny ostatní považoval za prostředky jak si vydělat na své živobytí a podle toho s nimi také jednal, to jsou jediné podmínky sebeorganizace. Problémy řízení jsou sekundární a je absurdní chtít po všech, aby se střídali při řízení společnosti. Účetnictví a administrativní práce se stanou aktivitami podobnými všem ostatním, bez privilegií: kdokoli se jich může nebo nemusí účastnit.

*„Demokracie je protimluv, lež a vlastně naprosté pokrytectví... To podle mne platí pro všechny formy vlády. Politická svoboda je fraška a to nejhorší možné otroctví; takováto fiktivní svoboda je tím nejhorším zotročením. Stejně tak i politická rovnost: proto musí být demokracie tak, jako každá jiná forma vlády, rozcupována na kusy. Takováto pokrytecká forma nemůže dál pokračovat. Je třeba za plného denního světla odhalit jí vlastní rozpor: buď znamená opravdové otroctví, což implikuje otevřený despotismus; nebo znamená skutečnou svobodu a skutečnou rovnost, což implikuje komunismus.“*⁷⁾

V komunismu je vnější síla, která by sjednocovala jedince, zbytečná. Tohle utopičtí socialisté nikdy nepochopili. Skoro všechny jejich imaginární společnosti, ať už byly jejich přednosti nebo vizionářská síla jakékoli, potřebují velmi přísné plánování a kvazi-totalitní organizaci. Tito socialisté se snažili vytvořit svazek, který prakticky vzniká kdykoli, když se lidé sdružují do skupin. Aby se zároveň vyhnuli vykořisťování i anarchii, utopičtí socialisté organizovali společenský život *předem*. Jiní z anarchistického hlediska, takovéto autoritářství odmítají a chtějí, aby společnost byla permanentní tvorbou. Problém je ale jinde: harmonii mezi jedinci (která zahrnuje i konflikty) činí možnou i nutnou pouze určité společenské vztahy založené na daném stupni vývoje materiální výroby. Pak totiž mohou jedinci uspokojovat své potřeby, ale pouze prostřednictvím automatické účasti na fungování skupiny, aniž by byli pouhými nástroji skupiny. Komunismus nepotřebuje sjednocovat to, co bývalo oddělené, ale již není.

Platí to i v celosvětovém a dokonce i vesmírném měřítku. Státy a národy, které byly nezbytnými nástroji vývoje, jsou nyní čistě reakčními organizacemi a rozdělení, které udržují, je překážkou vývoje: jedinou možnou dimenzí je dimenze lidstva.

Protiklad mezi manuálním a intelektuálním, mezi přírodou a kulturou, kdysi dával smysl. Oddělení toho, kdo pracoval od toho, kdo práci organizoval, zvyšovalo efektivitu práce. Současná úroveň vývoje to ale již nepotřebuje a tato dělba není nic než překážka, která projevuje svoji absurdnost ve všech aspektech profesního, „kulturního“ i školního života. Komunismus ničí dělbu na dělníky mrzačené manuální prací a dělníky, kteří se v kancelářích stávají neužitečnými.

To platí i pro protiklad mezi člověkem a jeho životním prostředím. V dřívějších dobách mohl člověk svět socializovat pouze bojem proti nadvládě „přírody“. Dnes sám pro přírodu představuje hrozbu. Komunismus je usmířením člověka s přírodou.

Komunismus je koncem ekonomiky coby separovaného a privilegovaného pole, na kterém vše

7) Engels, „Pokrok sociální reformy na kontinentě“, *The New Moral World*, 4. 11. 1843.

ostatní závisí, i když jím pohrdá a bojí se jej. Člověk produkuje a reprodukuje podmínky své existence: od rozpadu prvobytné pospolitosti – ale v nečistší formě až za kapitalismu – se práce, tj. činnost, kterou si člověk přivlastňuje své životní prostředí, stala donucením, které je protikladem odpočinku, volna, „skutečného“ života. Toto stádium bylo historicky nezbytné, aby dalo vzniknout mrtvé práci, která umožňuje eliminaci tohoto zotročení. S kapitálem se výroba (= výroba pro zhodnocování) stává vládkyní světa. Jedná se o diktaturu výrobních vztahů nad společnostmi. Když vyrábíte, obětováváte dobu svého života, abyste si mohli *posléze* užívat života; toto užívání obvykle nesouvisí s povahou práce, která je jen prostředkem jak se udržet při životě. Komunismus rozkládá výrobní vztahy a spojuje je se vztahy společenskými. Nezná žádnou separovanou aktivitu, žádnou práci, která by byla protikladem hry. Povinnost vykonávat po celý život stejnou práci, být manuálně nebo duševně pracujícím, mizí. Skutečnost, že nahromaděná práce zahrnuje a integruje veškerou vědu a techniku, umožňuje, aby se výzkum a práce, reflexe a konání, výuka a praxe, staly jednou aktivitou. Některých úkolů se může zhostit každý a zevšeobecnění automatizace důkladně mění výrobní činnost. Komunismus nepodporuje ani hru proti práci ani neprací proti práci. Tyto omezené a parciální představy jsou stále ještě kapitalistickými reáliemi. Aktivita jako produkce-reprodukce životních podmínek (materiálních, emočních, kulturních atd.) je samotnou podstatou lidství.

Člověk kolektivně vytváří prostředky své existence a transformuje je. Nemohou mu je dávat stroje: v tomto případě by lidstvo kleslo do postavení dítěte, které dostává hračky, aniž by vědělo, odkud se berou. Jejich původ pro ně ani neexistuje: hračky jsou prostě *tady*. Podobně komunismus ani nemění práci na něco neustále příjemného a radostného. Lidský život je úsilím a potěšením. Dokonce i činnost básníka zahrnuje bolestné chvíle. Komunismus může pouze zrušit oddělení úsilí od potěšení, tvorby od rekreace, práce od hry.

I) Komunizace

Komunismus znamená, že si lidstvo přivlastní své bohatství, a implikuje nevyhnutelnou a úplnou transformaci tohoto bohatství. To vyžaduje zničení podniků jako separátních jednotek a tudíž i zákona hodnoty: ne proto, aby se socializoval zisk, ale proto, aby mohly výrobky mezi průmyslovými centry obíhat *bez* prostřednictví hodnoty. To neznamená, že komunismus bude využívat výrobní systém takový, jaký mu ho kapitalismus zanechá. Nejde o to zbavit se „špatné“ stránky kapitálu (zhodnocování), a přitom si ponechat tu „dobrou“ (výrobu). Jak jsme již viděli, hodnota a logika zisku si vynucují určitý typ výroby, rozvíjejí jen některá odvětví a jiná opomíjejí, a velebení produktivity a růstu je zpěvem hymnů pro větší slávu kapitálu.

Na druhou stranu, aby revolucionizovala výrobu, aby zničila podniky jako takové, musí komunistická revoluce výrobu využívat. Je to její zásadní „páka“, alespoň během jedné fáze. Cílem není převzít továrny a jen v nich zůstat a řídit je, ale vyjít z nich a navzájem je propojit bez směny, což je jako podniky zničí. Takové hnutí téměř automaticky začne zmenšovat a pak potlačovat protiklad mezi městem a venkovem a odloučení průmyslu od ostatních aktivit. Dnes se průmysl dusí ve svých vlastních mezích a zároveň dusí ostatní sektory.

Kapitál žije, aby akumuloval hodnotu: tuto hodnotu soustřeďuje ve formě uchované práce, mrtvé práce. Akumulace a výroba se stávají cíli samy o sobě. Vše je jim podřízeno: kapitál své investice živí lidskou prací. Zároveň, jak jsme si již ukázali, rozvíjí neproduktivní práci. Komunistická revoluce je rebelií proti této absurditě. Rovněž je deakumulací, ale ne takovou, která by nás vrátila k formám života, jež jsou dnes jednou provždy pryč, ale která by dosáhla nápravy: až do teď byl člověk obětován investicím – dnes je možný opak. Komunismus je opakem produktivismu a stejně tak i iluze ekologického rozvoje

ve stávajícím ekonomickém rámci. „Nulový růst“ je pořád růst. Oficiální mluvčí ekologie nikdy nedávají zaznít kritice ekonomiky coby měření hodnoty, chtějí jen rozumně kontrolovat kvanta peněz.

Komunismus není pokračováním kapitalismu v racionálnější, efektivnější, modernější a rovnostářšší, méně anarchické podobě. Nepřebírá starou materiální základnu tak, jak ji našel: vyvrací ji.

Komunismus není souborem opatření, která se po uchvácení moci uvedou do praxe. Je to hnutí, které již existuje, ne jako výrobní způsob (v kapitalistické společnosti nemůže být žádný komunistický ostrov), ale jako tendence, která má svůj původ v reálných potřebách. Komunismus ani neví, co to hodnota je. Nejde o to, že jednoho krásného dne začne velké množství lidí ničit hodnotu a zisk. Všechna minulá revoluční hnutí dokázala paralyzovat společnost a čekala, že z této všeobecné stávky něco vzejde. Komunizace naopak uvede výrobky do oběhu bez peněz, otevře bránu izolující továrnu od jejího sousedství, uzavře jinou továrnu, kde je pracovní proces příliš odcizující, než aby se dal technicky vylepšit, odstraní školu jako specializované místo, které na 15 zbytečných let odtrhuje studium od praxe, strhne zdi, které lidi nutí, aby se uvěznili v třípokojevých rodinných jednotkách – stručně řečeno, bude směřovat k prolomení všech separací.

Mechanismus komunistické revoluce je produktem bojů. Jejich vývoj vede k době, kdy společnost donutí všechny jedince, kterým nenechává žádnou jinou perspektivu, aby ustavili nové společenské vztahy. Blíží-li se dnes počet sociálních bojů k nule, je tomu tak proto, že jejich jediným možným pokračováním by byl komunismus, ať už si ti, kdo se jich účastní, nyní myslí cokoli. Dokonce i tehdy, když pracující jen kladou požadavky, často se dostanou do bodu, kdy již není žádné jiné řešení než násilný střet se státem a jeho pomocníky, odbory. V takovém případě ozbrojený boj a povstání implikují aplikaci sociálního programu a použití ekonomiky jako zbraně (viz výše, o proletariátu). Jakkoli důležitý může být vojenský aspekt, je odvislý od sociálního obsahu boje. Aby dokázal své nepřátele porazit na vojenské rovině, transformuje proletariát – ať je jeho uvědomění jakékoli – společnost komunistickým způsobem.

*„Moderní strategie znamená emancipaci buržoazie a rolnictva: jedná se o **vojenský projev** této emancipace. Emancipace proletariátu bude mít rovněž konkrétní vojenský projev a novou specifickou formu války. To je jasné. Dokonce můžeme takovou strategii analyzovat na základě materiálních podmínek proletariátu.“⁸*

Až do teď boje nedosáhly stádia, kdy by se kvůli jejich vojenskému vývoji nutně musela objevit nová společnost. Navzdory násilí občanské války proletariát tohoto stádia nedosáhl ani v těch nejdůležitějších sociálních konfliktech: v Německu v letech 1919-1921. Jenže komunistická perspektiva byla přítomna pod povrchem těchto střetů, které by byly nesmyslné, kdybychom ji nevzali v potaz. Buržoazie dokázala použít ekonomickou zbraň ve svém vlastním zájmu, když například rozdělila dělnickou třídu nezaměstnaností. Proletariát ekonomiku ve svém zájmu využít nedokázal a bojoval hlavně vojenskými prostředky. Zašlo to až tak daleko, že si v roce 1920 vytvořil porúrskou Rudou armádu, ale zbraň, kterou mu dává jeho vlastní společenská funkce, nikdy nepoužil.

V jiných souvislostech některé pouliční bouře v USA sice započaly společenskou transformaci, ale pouze na rovině zboží a ne *kapitálu* samotného. Tito lidé byli jen jednou částí proletariátu a často ani neměli možnost použít výrobní „páku“, protože byli z výroby vyloučeni. Byli mimo továrny. Komunistická revoluce však implikuje akci *zevnitř* podniku, která ho zničí jako takový. Rebelie v USA zůstaly na rovině spotřeby a distribuce.⁹ Komunismus se nemůže vyvinout bez útoku na jádro pudla, na centrum, kde se

8) Engels, *Podmínky a vyhlídka války Svaté aliance proti revoluční Francii v roce 1852*.

9) Viz *The Rise and Fall of the Spectacular Commodity Economy* (1965).

produkuje nadhodnota: na výrobu. Avšak používá tuto páku jen proto, aby ji zničil.

Revoluci dělají ti, kdo již nemají žádné rezervy: jsou nuceni ustavit společenské vztahy, které vystupují ze stávající společnosti. Tento zlom implikuje krizi, která může být velmi odlišná od krize v roce 1929, kdy se velká část ekonomiky zadrhla. Mají-li se nejrůznější elementy bouřící se proti námezdní práci sjednotit, společnost bude muset mít takové potíže, že nedokáže izolovat jeden boj od druhého. Komunistická revoluce totiž není ani souhrnem dnešních hnutí ani jejich transformací prostřednictvím intervence nějakého „předvoje“. Samozřejmě, že takovýto mechanismus se může uskutečnit jedine v celosvětovém měřítku a předně v několika vyspělých zemích.

Hlavní otázkou *není* uchvázení moci pracujícími. Je absurdní obhajovat diktaturu dělnické třídy v její současné podobě. Dělníci v jejich *dnešní* podobě nejsou schopni cokoli řídit: jsou jen součástí mechanismu zhodnocování a jsou podrobena diktatuře kapitálu. Diktatura stávající dělnické třídy nemůže být ničím jiným než diktaturou jejích zástupců, tj. vůdců odborů a dělnických stran. Takový je stav věcí v „socialistických“ zemích a takový je program demokratické levice ve zbytku světa.

Revoluce sice má organizační problém, ale sama jím není. Všechny teorie o „vládě pracujících“ nebo „dělnické moci“ pouze navrhují alternativní řešení krize kapitálu. Revoluce je předně transformací společnosti, tj. toho, co tvoří vztahy mezi lidmi a mezi lidmi a jejich prostředky obživy. Organizační problémy a „vůdci“ jsou sekundární: jsou odvislé od toho, čeho revoluce dosáhne. To platí stejně pro začátek komunistické revoluce jako pro fungování společnosti, která z ní povstává. K revoluci nedojde toho dne, kdy se z 51 procent dělníků stanou revolucionáři; a nezačne zřizováním aparátu sloužícího k rozhodování. Je to právě kapitalismus, kdo se neustále zabývá problémy řízení a vedení. Organizační *forma* komunistické revoluce – tak, jako každého sociálního hnutí – závisí na jejím *obsahu*. Způsob, kterým se strana – organizace revoluce – konstituuje a jedná, závisí na úkolech, které je třeba realizovat.

V 19. století a dokonce ještě v době první světové války bylo stále třeba vytvářet materiální podmínky komunismu, alespoň v některých zemích (Francie, Itálie, Rusko atd.). Komunistická revoluce by tehdy bývala musela prvně rozvinout výrobní síly, poslat maloburžoazii do práce, zevšeobecnit průmyslovou práci, a to vše podle pravidla: kdo nepracuje, ať nejí (samozřejmě, že to platilo jen pro ty práce schopné). Revoluce ale nepřišla a její německá bašta byla rozdrčena. Její úkoly od té doby splnil kapitalistický ekonomický růst. Nyní již materiální základna komunismu existuje. Dnes již není potřeba posílat neproduktivní pracující do továrny. Teď jde o to vytvořit základnu pro jiný „průmysl“, zcela odlišný od toho současného. Mnohé továrny bude třeba uzavřít a pracovní povinnost je dnes již irelevantní: my chceme zrušení práce jakožto aktivity oddělené od zbytku života. Nemělo by smysl skoncovat s popelářstvím coby zaměstnáním, které někteří musí po léta vykonávat, kdyby se zároveň nezměnil celý proces a logika vytváření odpadu a nakládání s ním.

Rozvojové země – abychom použili zastaralou ale nikoli neadekvátní frázi – nebudou muset projít industrializací. V mnoha částech Asie, Afriky a Latinské Ameriky kapitál sice utlačuje práci, ale ještě ji nepodrobil svému „reálnému“ panství. Staré formy společenského komunálního života stále ještě existují. Komunismus by s pomocí odlišně aplikovaných některých „západních“ technologií řadu z nich regeneroval – jako s tím Marx počítal u ruské rolnické obcí. V mnoha ohledech může být komunizace takových oblastí mnohem snazší než komunizace obrovských konurbací adaptovaných pro motorová vozidla a závislých na televizní obrazovce. Jinými slovy, bude to celosvětový proces deakumulace.

J) Státy a jak se jich zbavit

Stát se zrodil z neschopnosti lidských bytostí řídit své životy. Je jednotou – symbolickou i materiální – nejednotných. Jakmile si proletáři přisvojí prostředky své existence, začíná toto zprostředkování ztrácet svoji funkčnost, ale jeho zničení není automatickým procesem. Nebude mizet kousek po kousku spolu se zvětšováním neobchodní sféry. Ve skutečnosti nechá-li mašinérii centrální vlády fungovat dál, jako ve Španělsku v letech 1936-37, bude taková sféra křehká. Žádná státní struktura neodumře sama od sebe.

Komunizace je tudíž víc než součet přímých postupných akcí. Kapitál bude podryt všeobecnou subverzí, jejímž prostřednictvím lidé vezmou své vztahy se světem do vlastních rukou. Dokud si ale stát udrží nějakou moc, tak se ničeho rozhodného nedosáhne. Společnost není jen kapilární sítí: vztahy se centralizují do síly, která koncentruje moc, aby tuto společnost zachovala. Kapitalismus by byl přešastný, kdybychom naše životy měnili lokálně, ale v globálním měřítku jej nechali fungovat dál. Jakožto centrální sílu je třeba stát zničit centrální akcí, ale také všude možně rozkládat jeho moc. Komunistické hnutí je antipolitické a ne apolitické.¹⁰

K) Komunismus jako současné společenské hnutí

Komunismus není pouze společenským systémem, výrobním způsobem, který bude existovat v budoucnosti, po „revoluci“. Tato revoluce je ve skutečnosti soubojem mezi dvěma světy:

- 1) na jedné straně všichni ti, kdo jsou vyvrženi, vyloučeni ze všeho opravdového potěšení, jejichž samotná existence bývá občas ohrožena, které však spojuje nutnost vzájemného kontaktu, aby mohli jednat, žít, přežít;
- 2) na druhé straně ekonomika socializovaná ve světovém měřítku, sjednocená na rovině techniky, ale rozdělená do jednotek nucených bojovat proti sobě navzájem, aby se podrobily logice hodnoty, která je sjednocuje a která zničí všechno, aby přežila jako taková.

Svět zboží a hodnoty, který je současným rámcem výrobních sil, se uvádí v chod svým vlastním životem; ustavil sám sebe jako autonomní sílu a svět skutečných potřeb se jeho zákonům podřizuje. Komunistická revoluce je zničením této podřízenosti. Komunismus je bojem proti této podřízenosti a vzdoroval jí od prvních dní kapitalismu – a dokonce ještě dříve, bez šance na úspěch.

Lidstvo svým myšlenkám, svému chápání světa, nejprve připisovalo původ sobě samému vnější a domnívalo se, že podstatu člověka je třeba hledat nikoli v jeho společenských vztazích, ale v jeho spojení s prvkem *mimo* reálný svět (bůh), jehož byl člověk pouhým produktem. Podobně lidstvo, ve svém úsilí přivlastnit si a přizpůsobit si okolní svět, prvně muselo vytvořit materiální svět, síť výrobních sil, ekonomiku, svět předmětů, které jej drtí a ovládají, a teprve pak si může tento svět přivlastnit, a přitom ho přizpůsobovat a měnit podle svých potřeb.

10) Marx (zejména v článku z roku 1844 *Pruský král a sociální reforma* a dalších raných dílech) vyvinul kritiku politiky a postavil proti sobě „politickou“ a „sociální“ revoluci: ta první pouze reorganizovala svazky mezi jednotlivci a skupinami, aniž by zásadně změnila to, co vlastně dělají, a ta druhá působila na to, jak lidé reprodukují prostředky své existence, svůj způsob života, své reálné podmínky a tak zároveň transformovala jejich vzájemné vztahy. Jedním z úplně prvních gest rebelie je revolta proti kontrole shora nad našimi životy, kterou vykonává učitel, šéf, policista, sociální pracovníce, odborový předák, státník... Pak připochoduje politika a zredukuje aspirace a touhy na mocenský problém – ať už má být moc předána straně nebo všem. My ale postrádáme moc produkovat své životy. Svět, kde k nám veškerá elektrina přichází z mamutích (uhelných, plynových nebo jaderných) elektráren, vždy zůstane mimo náš dosah. Jedině politický mozek se domnívá, že revoluce je především otázkou uchvácení a/nebo redistribuce moci.

Komunistická revoluce je pokračováním, ale i překročením současných společenských hnutí. Diskuse o komunismu obvykle začínají z chybného hlediska: zabývají se otázkou, co budou lidé dělat *po* revoluci. Nikdy komunismus nespojují s tím, co se děje právě v té chvíli, kdy se diskuse odehrává. Je tu tedy totální předěl: nejprve se dělá revoluce, poté komunismus. Ve skutečnosti je však komunismus pokračováním skutečných potřeb, které jsou činné již dnes, ale nemohou nikam vést, nemohou být uspokojeny, protože současná situace to znemožňuje. Dnes existují četná komunistická gesta a postoje, které nevyjadřují jen odmítnutí současného světa, ale především snahu vybudovat nový svět. Nakolik nedochází úspěchu, můžeme vidět pouze jejich limity, pouze tendenci a ne její možné pokračování (funkcí „extremistických“ skupin je právě vydávat tyto *limity* za *cíle* hnutí a posilovat je tak). V odmítnutí práce na montážní lince, v bojích squatterů je přítomná komunistická perspektiva jako snaha vytvořit „něco jiného“, a to nikoli na základě pouhého odmítnutí moderního světa (hippies), ale skrze použití a transformování toho, co se vyrábí a čím se plýtvá. V takových konfliktech si lidé spontánně zkoušejí přivlastnit výrobky, aniž by se podrobovali logice směny. Proto s těmito výrobky nakládají jako s užitnými hodnotami. Jejich vztahy k těmto věcem a vztahy, které si vytvářejí mezi sebou, aby mohli takovéto činy provádět, jsou podvratné. Lidé se dokonce při takových událostech mění sami. To „něco jiné“, po čem tyto činy sahají, je v nich přítomno jen potenciálně, ať už si ti, co je organizují, myslí a chtějí cokoli, a ať už extremisté, kteří se na nich podílejí a kteří je teoretizují, dělají a říkají cokoli. Taková hnutí budou nucena uvědomovat si své jednání, porozumět tomu, co dělají, aby to mohla dělat lépe.

Ti, kdo již cítí potřebu komunismu a diskutují o ní, nemohou do těchto bojů zasahovat proto, aby tam zvěstovali komunistické evangelium, aby těmto limitovaným činům navrhovali, že se mají nasměřovat k „opravdové“ komunistické aktivitě. Potřeba nejsou hesla, ale vysvětlení pozadí a mechanismu těchto bojů. Lidem je třeba pouze ukázat, *co budou nuceni učinit*.

Část druhá:

TŘÍDNÍ BOJ A JEHO NEJCHARAKTERISTIČTĚJŠÍ ASPEKTY V POSLEDNÍCH LETECH: *Znovu se objevuje komunistická perspektiva*

Tuto esej začal brzy po květnu 1968 psát a dokončil v roce 1972 jeden přítel, který léta pracoval v alžírské obuvnické továrně, v níž panovala (státem kontrolovaná) „samospráva“, a kde zažil, jak může spontánní touha pevně uchopit svůj osud do vlastních rukou skončit institucionalizovanou sebeorganizací námezdní práce.

Kdyby byl tento text napsán dnes, historické údaje by byly odlišné. I když si stále udržuje své bašty, Komunistická strana Francie slábně, částečně díky deindustrializaci tradičních dělnických čtvrtí. Kromě toho se – stejně jako v jiných zemích – již nedá hovořit o „stalinismu“. Komunistické strany nebyly stalinistické z lásky k Rusku, ale protože státní kapitalismus byl pro kapitál možným řešením... obvykle za přítomnosti vojáků Rudé armády a s bratrskou pomocí „socialistických“ zemí. S pádem SSSR je tato zaostalá forma kapitalismu k ničemu a komunistické strany se vyvíjejí v sociálně demokratické strany. Adaptabilní italská strana touto cestou kráčí již celkem dlouhou dobu. Po dlouhém odporu ji následuje i zatvrzelá Komunistická strana Francie. Šedesát let trvajících pochmurnou stalinistickou frašku neposlal na smetiště dějin proletariát, ale zdrcující síla zboží. Kreditní karta je mocnější než holinka.

(poznámka z roku 1997, Gilles Dauvé)

Původním záměrem tohoto textu byla snaha ukázat zásadní důvody, proč mělo revoluční hnutí první poloviny tohoto století různé formy (strany, odborové a průmyslové svazy, dělnické rady), které dnes nejen patří do minulosti, ale rovněž brzdí nové formování revolučního hnutí. Uskutěčnila se ale jen část tohoto projektu. Tento úkol tak stále ještě čeká na svoji realizaci. Bylo by ale chybou čekat na úplnou teoretickou konstrukci, než se posuneme dál. Následující text nám skýtá určité prvky, které jsou užitečné pro pochopení nových forem komunistické „strany“. Nedávné události (hlavně stávkový v USA, v Británii, ve Francii a Itálii) jasně ukazují, že vstupujeme do nového dějinného období. Například Komunistická strana Francie (PCF) stále dominuje dělnické třídě, ale je pod silným útokem. Zatímco po dlouhou dobu PCF odkláněla opozici revolučního hnutí vůči kapitalismu, dnes má toto zprostředkování tendenci mizet: opozice mezi dělníky a kapitalismem se bude prosazovat čím dál tím příměji a na rovině reálných faktů a činů, a ne jako za situace, kdy byla ideologie PCF mezi dělníky prominentní a revoluční hnutí muselo proti PCF bojovat hlavně na teoretické rovině.

Dnes budou revolucionáři nuceni stavět se proti kapitálu *prakticky*. Proto jsou nutné nové teoretické úkoly. Nestačí se shodnout na ideové rovině. Je třeba přistoupit k pozitivnímu konání a především inter-

venovat v současných bojích, abychom měli naše názory o co opřít. Komunisté nemusí budovat stranu oddělenou od té, která se v naší společnosti prakticky prosazuje. Jenže čím dál víc budou muset své pozice dokladovat, aby skutečné hnutí neztrácelo čas neúčinnými a falešnými boji. Mezi těmi, kdo se domnívají, že se posunujeme vstříc konfliktu mezi proletariátem a kapitálem, se budou muset ustavovat organické svazky (teoretická práce pro praktickou aktivitu). Současný text se snaží určit, jak se komunistické hnutí znovu objeví a definovat úkoly komunistů.

A) Květen 1968 ve Francii

Generální stávka v květnu 1968 byla jednou z největších stávek v dějinách kapitalismu. Jenže je to snad poprvé v soudobé společnosti, kdy si takto silné hnutí dělnické třídy nevytvořilo orgány, které by ho dokázaly vyjádřit. Dosvědčují to víc než čtyři roky dělnických bojů. Nikde nejsou organizace dál než za lokální a dočasný kontakt. Do tohoto vakua jsou schopny vstupovat odbory a strany a vyjednávat se šéfy a státem. V roce 1968 bylo jedinou formou dělnické organizace, která fungovala mimo odbory a strany, několik Akčních výborů, které měly jen krátkého trvání. Akční výbory se stavěly proti tomu, co cítily jako zradu ze strany odborů.

Buď na začátku stávky, nebo během procesu okupací, či později během boje proti obnovení práce, se mnoho tisíc dělníků tím či oním způsobem organizovalo mimo vůli odborů a proti ní. Ve všech případech ale tyto dělnické organizace s koncem hnutí splaskly a nezměnily se v nový typ organizace.

Jedinou výjimkou byl „Mezipodnikový“ výbor, který již od začátku stávky existoval v budově Censieru, která patřila k pařížské „Faculté des Lettres“. Ten shromažďoval dělníky – jedince i skupiny – z několika desítek továren v oblasti Paříže. Jeho funkcí bylo koordinovat akce proti podrývání stávky ze strany odborů CGT, které kontrolovala PCF. Vlastně to byl jediný dělnický orgán, který v praxi překročil úzký rámeček továrního týmu, že uskutečňoval solidaritu mezi pracujícími z různých firem. Tak, jako je tomu u všech revolučních aktivit proletariátu, tento výbor svoji činnost nezveřejňoval.¹

Po stávce výbor dál organizoval mítinky a zmizel poté, co si jeho členové uvědomili jeho neúčinnost. Samozřejmě, že ty stovky pracujících, které se účastnily jeho činnosti, brzy přestaly chodit na jeho schůze. Mnozí z nich se dál navzájem vídali. Ale zatímco během stávky bylo účelem výboru posilování boje proti odborovým a stranickým manévřům, později se přeměnil v diskusní skupinu studující výsledky stávky a snažící se získat poučení do budoucna. Tyto diskuse se často zabývaly komunismem a jeho důležitostmi.

Tento výbor shromažďoval menšinu. Jenže jeho každodenní „všeobecná shromáždění“ v Censieru, ale i jeho menší schůze, umožňovaly několika tisícům dělníků, aby se setkávali. Zůstal omezen na oblast Paříže. O žádném takovém experimentu v jiných regionech, organizovaném mimo všechny odbory (včetně „levicových“ odborů: město Nantes na západě Francie bylo během stávky víceméně převzato odbory), jsme neslyšeli.

Je třeba dodat, že do jeho činnosti a fungování byla hluboce zapojena hrstka lidí (maximálně deset) sdílejících komunistické myšlenky. Výsledkem bylo omezení vlivu CGT, trockistů a maoistů na minimum. Skutečnost, že výbor byl mimo všechny tradiční odborové a stranické organizace, včetně těch

1) Kdyby ano, lidé by o něm věděli tak, jako ví o situacionisty ovlivněné Radě pro pokračování okupací (CMDO), která byla činná od 10. května a sídlila v jiné univerzitní budově asi deset minut chůzí jak od Sorbonny, tak od Censieru. SI ve svých dějinách roku 1968 odmítá censierský výbor jako příliš pokrytý prachem, než aby byl skutečně zajímavý. Plakáty a letáky CMDO se jistě dostaly do širokého oběhu ve Francii i v zahraničí, zatímco Censier byl víc spojen s pracovišti. Pravdou ale je, že oba patřily mezi ty nejlepší radikální prvky roku 1968. CMDO, kterou SI popisovala jako „pojítka a ne moc“, se rozhodla rozpustit 15. června. (poznámka z roku 1997, Gilles Dauvé)

extremistických, a že se snažil překročit rámec továrny, nastínila, co se bude dít po roce 1968. To, že po splnění svých úkolů zmizel, taktéž nastiňovalo odumírání organizací, které se poté objevily v těch nejcharakterističtějších bojích nedávných let.

Ukazuje se tak velký rozdíl mezi současnou situací a tím, co se dělo ve 30. letech 20. století. V roce 1936 bojovala dělnická třída ve Francii sešikována za „dělnickými“ organizacemi a za reformy, které tyto hlásaly. Takže čtyřicetihodinový pracovní týden a dva týdny placené dovolené byly považovány za skutečné vítězství pracujících, jejichž zásadním požadavkem bylo získat stejné podmínky a postavení jako skupiny se stálým platem. Tyto požadavky byly vládnoucí třídě vnuceny. Dnes dělnická třída nežádá o zlepšení svých životních podmínek. Reformní programy předkládané odbory a stranami silně připomínají ty, které nabízí stát. Byl to De Gaulle, kdo navrhnul „participaci“ jako nápravu společnosti, kterou označoval za „mechanickou“.

Zdá se, že pouze zlomek vládnoucí třídy si uvědomil rozměry krize, které říkala „civilizační krize“ (A. Malraux). Od té doby se všechny organizace, všechny odbory a strany bez výjimky, tak či onak shromáždily kolem velkého reformního programu. Sama PCF do svého vládního programu zahrnuje „skutečnou participaci“. Další velké odbory CFDT obhajují samosprávu, kterou rovněž podporují ultralevicové skupiny, které jsou pro „dělnické rady“. Trockisté navrhuji „dělnickou kontrolu“ jakožto minimální program pro „dělnickou vládu“.

V jádru všeho tohoto zájmu leží pokus skoncovat s odloučením dělníka od produktu jeho práce. Jedná se o projev „utopického“ hlediska kapitálu a s komunismem nemá nic společného. Kapitalistická „utopie“ se snaží odstranit špatnou stránku vykořisťování. Komunistické hnutí se ale nemůže projevat formální kritikou kapitálu. Jeho cílem není změna pracovních podmínek, ale funkce práce: chce nahradit výrobu směnných hodnot výrobou hodnot užitných. Zatímco odbory a strany vedou své diskuse v kontextu jednoho a téhož programu, programu kapitálu, proletariát má nekonstruktivní postoj. Kromě svých praktických politických aktivit „neparticipuje“ na diskusi organizované o jeho případu. Nesnaží se provádět teoretický výzkum svých vlastních úkolů. Nastala doba velkého mlčení proletariátu. Paradoxem je, že aspirace pracujících se po svém snaží vyjadřovat vládnoucí třída. Zlomek vládnoucí třídy chápe, že současné podmínky přivlastňování nadhodnoty jsou na překážku celkovému fungování ekonomiky. Jeho perspektivou je podělit se o koláč v naději, že dělnická třída, která bude z kapitálu „profitovat“ a bude na něm „participovat“, bude produkovat větší nadhodnotu. Dosahujeme stádia, kdy kapitál sní o svém vlastním přežití.² Aby přežil, musel by se zbavit svých parazitických sektorů, tj. těch zlomků kapitálu, které již neprodukují dostatek nadhodnoty.

Zatímco v roce 1936 se dělníci snažili dosáhnout stejné úrovně jako ostatní složky společnosti, dnes sám kapitál vnucuje privilegovaným složkám se stálým platem ty samé obecné životní podmínky, jaké mají dělníci. Pojem participace implikuje rovnost tváří v tvář vykořisťování, které si vynucují potřeby formování hodnoty. Participace je tak „socialismem“ bídy. Kapitalismus musí zredukovat obrovské náklady sektorů, které jsou sice pro jeho přežití nutné, ale neprodukují přímo hodnotu.

Dělníci si během svých bojů uvědomují, že možnost zlepšení jejich materiálních podmínek je omezená a celkově již naplánovaná kapitálem. Dělnická třída již nemůže intervenovat na základě programu, který by opravdu změnil její životní podmínky v rámci kapitalismu. Velké dělnické boje první poloviny tohoto století, boje za osmihodinový pracovní den, čtyřicetihodinový pracovní týden, placené svátky, průmyslové odborářství, jistotu pracovního místa, ukazovaly, že vztah mezi dělnickou třídou a kapitálem dovozoval pracujícím určitý rozsah „kapitalistického“ konání. Dnes kapitál sám nastoluje reformy a zevšeobecňuje rovnost všech tváří v tvář námezdní práci. Žádná významná složka dělnické třídy tudíž

2) Odtud tedy zpráva MIT a debata o „nulovém růstu“.

není ochotná bojovat za přechodné cíle, jako tomu bylo na začátku století nebo ve 30. letech. Rovněž by ale mělo být zřejmé, že dokud nebude komunistická perspektiva jasná, nemohou se dělnické organizace formovat na komunistické bázi. Tím ale není řečeno, že najednou se všem komunistické cíle ozřejmí. Fakt, že dělnická třída je jedinou třídou, která produkuje nadhodnotu, ji staví do centra krize hodnoty, tj. do samého srdce krize kapitalismu a nutí ji zničit všechny ostatní třídy jako takové a zformovat orgány svého sebezničení jakožto součásti kapitálu, jakožto třídy v rámci kapitalismu. Komunistická organizace se objeví jediné až během praktického procesu destrukce buržoazní ekonomiky a během vytváření lidské pospolitosti bez směny.

Komunistické hnutí se prosazuje kontinuálně od samého počátku kapitalismu. Proto je kapitál nucen udržovat neustálý dohled a kontinuální násilí namířené proti všemu nebezpečnému pro jeho normální fungování. Od Babeufova tajného spiknutí v roce 1795 zažívalo dělnické hnutí čím dál násilnější a delší boje, které ukázaly, že kapitalismus není vyvrcholením lidství, ale jeho negací.

Ačkoli měla stávka v květnu 1968 sotva nějaké bezprostřední pozitivní výsledky, její opravdovou silou bylo, že nezrodila žádné trvalé iluze. Květnový „neúspěch“ je neúspěchem reformismu a konec reformismu plodí boj na zcela odlišné rovině, boj proti kapitálu samotnému a ne proti jeho dopadům. Roku 1968 všichni přemýšleli o nějaké „jiné“ společnosti. To, co lidé říkali, jen málokdy překračovalo představu všeobecné samosprávy. Kromě komunistického boje, který se může rozvinout jediné tehdy, když ho vede centrum, tedy třída, která produkuje nadhodnotu, ostatní třídy mohou jednat a myslet pouze v rámci kapitalistické sféry a jejich projevy mohou být pouze projevy kapitálu – i kapitálu, který se sám reformuje. Jenže za touto parciální kritikou a odcizenými projevy můžeme spatřit začátek krize hodnoty, která je pro dějinné období, do nějž právě vstupujeme, charakteristická.

Tyto myšlenky se neberou odnikud. Neustále se objevují, protože příznaky skutečné lidské pospolitosti existují emočně v každém z nás. Kdykoli je falešná pospolitost námezdní práce zpochybněna, objevuje se tendence k takové formě společenského života, v níž již vztahy nejsou zprostředkovávány potřebami kapitálu.

Od května 1968 má aktivita komunistického hnutí tendenci víc a víc se konkretizovat.

B) Stávky a boje pracujících od roku 1968

Zatímco v letech po II. světové válce se stávky – dokonce i ty významné – nevymykaly z pod kontroly a nenásledovaly po nich neustálé politické a monetární krize, za posledních pár let se ve Francii, Itálii, Británii, Belgii, západním Německu, Švédsku, Dánsku, Španělsku, Portugalsku, Švýcarsku obnovily průmyslové bouře a dokonce i povstání. V Polsku dělníci za zpěvu *Internacionály* zaútočili na ústředí komunistické strany. Téměř ve všech případech šlo o stejný proces. Menšina začíná hnutí se svými vlastními cíli; hnutí se brzy šíří mezi ostatní kategorie pracujících ve stejné firmě; lidé se organizují (stávkové hlídky, dělnické výbory na dílnách, na montážních linkách); odborům se daří být jedinou silou schopnou vyjednávat s vedením; nakonec přijdou s jednotícími hesly, které se nikomu nelíbí, ale všichni je akceptují kvůli neschopnosti formulovat cokoli jiného, načež přimějí dělníky, aby zase začali pracovat. Jediné hnutí, které překročilo stádium stávky v její současné podobě, bylo hnutí pouličních bouří a stávek v Polsku v prosinci 1970 – lednu 1971.

To, k čemu v Polsku došlo brutálním způsobem, existuje ve zbytku průmyslového světa jen jako tendence. V Polsku není žádný mechanismus „vyrovnávací“ síly schopný udržet sociální krize pod kontrolou. Vládnoucí třída musí na dělnickou třídu zaútočit přímo, aby udržela proces formování hodnoty v normálních podmínkách. Polské události dokazují, že krize hodnoty má tendenci šířit se do všech průmyslových oblastí a demonstrují chování dělnické třídy coby centra takovéto krize.

Původcem tohoto hnutí byla potřeba bránit průměrnou prodejní cenu pracovní síly. Hnutí se ale okamžitě ocitlo na jiném poli: muselo čelit samotné kapitalistické společnosti. Dělníci byli okamžitě nuceni zaútočit na orgány útlaku. Napadli stranické a odborové funkcionáře a vzali ztečí sídlo strany. V některých městech hlídali vlaková nádraží pro případ, že by jich bylo použito k dopravě vojáků. Hnutí bylo dostatečně silné, aby si vytvořilo vyjednávací orgán: městský dělnický výbor. Samotný fakt, že Gierek musel osobně přijet do loděnic, je třeba považovat za vítězství dělnické třídy jako celku. O rok později musel Fidel Castro osobně odjet do Chile, aby požádal horníky z cínových dolů o spolupráci s („socialistickou“) vládou. V Polsku dělníci nevyslali žádné delegáty k centrální moci, aby jí předložili své požadavky: vláda musela přijet za dělníky, aby vyjednala... nevyhnutelnou kapitulaci dělníků.

Tváří v tvář státnímu násilí dělnická třída zformovala své vlastní orgány násilí. Organizaci revolvy nepředjímali žádní vůdci: byla produktem povahy té společnosti, kterou se revolta snažila zničit. Přesto se vůdci (městské dělnické výbory) objevili, ale až poté, co hnutí dosáhlo nejvyššího bodu, který daná situace umožňovala. Vyjednávací orgán není projevem ničeho jiného než poznání na obou stranách, že zbývá již jen jedno řešení. Charakteristické pro takový vyjednávací orgán je, že neimplikuje delegování moci. Spíš představuje vnější limit hnutí, které za současné situace nemůže zajít za vyjednávání. Kapitál opět navrhuje reformy, zatímco dělnická třída se projevuje praktickým odmítnutím. Návrhy centrální moci však musí akceptovat, dokud její praktická aktivita není dostatečně silná, aby zničila základnu této moci.

Dělnické boje mají tendenci stavět přímo proti diktatuře kapitálu svoji diktaturu, organizovat se na jiném základě než kapitál a tak skrze činy nastolit otázku transformace společnosti. Když jsou stávající podmínky pro generální útok nepříznivé, nebo když tento útok selže, formy diktatury se rozpadají, kapitál opět triumfuje, reorganizuje dělnickou třídu podle své logiky, odklání násilí od jeho původních cílů a separuje formální stránku boje od jeho reálného obsahu. Musíme se zbavit staré opozice mezi „diktaturou“ a „demokracií“. Pro proletariát „demokracie“ neznámá organizovat se buržoazním způsobem jako parlament; pro něj je „demokracie“ aktem násilí, jehož prostřednictvím ničí všechny společenské síly, které mu brání, aby se projevil, a které jej udržují jako třídu v rámci kapitalismu. „Demokracie“ nemůže být nic jiného než diktatura. Je to vidět v každé stávce: formou její likvidace je právě „demokracie“. Jakmile dojde k odloučení orgánu pro rozhodování od akčního orgánu, hnutí již není v ofenzivní fázi. Je odkloněno na terén kapitálu. Stavět proti odborové „byrokracii“ dělnickou „demokracií“ znamená útočit na povrchní aspekt a skrývat skutečný obsah dělnických bojů, které mají zcela odlišnou základnu. Demokracie je teď heslem kapitálu: navrhuje nám samosprávu naší vlastní negace. Všichni ti, kdo akceptují tento program, šíří iluzi, že společnost lze změnit všeobecnou diskusí, po níž bude následovat hlasování (formální či neformální), které rozhodne, co se bude dělat. Zachováním separace mezi rozhodováním a konáním se kapitál snaží zachovat existenci tříd. Kritizujete-li takovou separaci pouze z formálního hlediska, aniž byste šli až k jejím kořenům, pak tuto dělbu pouze přizívujete. Stěží si lze představit revoluci, která začne tím, že voliči zvednou ruce. Revoluce je aktem násilí, procesem, jehož prostřednictvím se transformují společenské vztahy.³

3) Zde je příklad ze stávky strojnůvců Paříž-Sever z roku 1986. Schůze se zrovna v hlasování vyslovila proti blokáde kolejí, která bránila vlakům v průjezdu. Když ale stávkující viděli, jak z nádraží vyjíždí první vlak, řízený středním managementem a chráněný policií, vrhli se na koleje, aby jej zastavili a tak spontánní akcí zrušili hodiny demokratické diskuse. Komunismus je samozřejmě hnutím obrovské většiny, která je schopná vzít činy do svých rukou. V této míře je komunismus „demokratický“, neobhájuje však demokracii jako princip. Politici, šéfové a byrokraté využívají buď menšinu, nebo většinu tak, jak se jim to hodí: a proletariát taktéž. Militantnost pracujících často vychází z hrstky lidí. Komunismus není ani vládou těch nejpočetnějších ani hrstky. Aby mohli diskutovat a/nebo začít něco dělat, je jasné, že se lidé musí mít kde shromáždit a takovéto společné půdě se říká sovět, výbor, rada atd. Když ale moment a mašinérie rozhodování převládnu nad skutky, mění se v instituci. Tato separace je esencí parlamentarismu. Pravda,

Nebudeme se snažit popisovat stávky, k nimž došlo od roku 1968. Postrádáme příliš mnoho informací a již o nich byla napsána velká řada knih a brožur. Pouze bychom rádi zjistili, co mají společného a jakým způsobem jsou znamením doby, v níž se budou komunistické vyhlídky jevit konkrétněji a konkrétněji.

My nedělíme průmyslovou společnost na různé části – „rozvojové“ a „zaostalé“ části. Je pravda, že nějaké rozdíly lze pozorovat, ale ty před námi již nemohou dál skrývat povahu stávek, v nichž nelze najít skutečné rozdíly mezi boji „předvoje“ a „zadního voje“. Proces stávek je čím dál tím méně určován lokálními faktory a víc a víc mezinárodními podmínkami kapitalismu. A tak polské stávky a pouliční bouře byly produktem mezinárodního kontextu. U kořene těchto událostí, kdy lidé zpívali Internacionálu a ne národní hymnu, byl vztah mezi východem a západem. Společným zájmem západního i východního kapitálu je zajistit vykořisťování svých vlastních dělníků. A relativně nedostatečně rozvinutý „socialistický“ kapitalismus musí udržovat přísnou kapitalistickou efektivitu, aby mohl konkurovat svým modernějším západním sousedům.

Komunistický boj začíná na nějakém daném místě, ale jeho existence nezávisí na čistě místních faktorech. Nejedná podle limitů svého původního rodiště. Lokální faktory se pro cíle hnutí stávají druhořadými. Jakmile se boj omezí na místní podmínky, je okamžitě pozřen kapitalismem. Úroveň, které dělnické boje dosáhnou, neurčují místní faktory, ale globální situace kapitalismu. Jakmile třída, která v sobě koncentruje revoluční zájmy společnosti, povstane, okamžitě nalezne – ve své situaci a bez jakéhokoli zprostředkování – obsah i cíl své revoluční činnosti: rozdrtit své nepřátele a přijmout taková rozhodnutí, která si vynucují potřeby boje; důsledky jejích vlastních činů ji nutí jít dál.

Nebudeme se tu zabývat všemi stávkami. Stále je tu kapitalistická společnost, v níž je dělnická třída, když není revoluční, jen třídou kapitalismu, součástí kapitálu. Stranickým a odborovým mašinériím se stále daří kontrolovat značné části dělnické třídy a vést je za kapitalistickými cíli (jako třeba ve Francii právo na odchod do důchodu v šedesáti). Odbory organizují všeobecné hlasování a mnoho stávek za omezené požadavky. Je však čím dál tím zřejmější, že v těch největších stávkách iniciativa nevychází z odborů, a právě o těchto stávkách tu hovoříme. Průmyslová společnost se nerozdělila na části a ani dělnická třída se nerozdělila na mladé, staré, rodilé, přistěhovalé, cizince, kvalifikované a nekvalifikované. Nejsme proti všem sociologickým popisům; mohou být užitečné, ale nejsou zde naším cílem.

Měli bychom se snažit studovat, jak se proletariát odtrhuje od kapitalistické společnosti. Takovýto proces má určité centrum. Nepřijímáme sociologický pohled na dělnickou třídu, protože ji neanalyzujeme ze statického hlediska, ale na bázi její opozice vůči hodnotě. Rozchodem s kapitálem se ruší směnná hodnota, tj. existence práce jako zboží. Centrum tohoto hnutí a tudíž i jeho vedení musí být součástí společnosti, které produkuje hodnotu. Jinak by to znamenalo, že směnná hodnota již neexistuje a že jsme již za kapitalistickým stádiem. Hluboký význam esenciálního hnutí je ve skutečnosti skryt boji na periférii, na okrajích produkce hodnoty. Tak tomu bylo v květnu 1968, kdy studenti maskovali skutečný boj, k němuž docházelo jinde.

Ve skutečnosti jsou boje na okrajích (nové střední třídy) pouze známkou mnohem hlubší krize, jejíž

lidé musí rozhodovat. Ale každé rozhodnutí, revoluční či nikoli, závisí na tom, co se dělo předtím a co stále probíhá mimo formální strukturu rozhodování. Kdokoli organizuje schůzi, určuje agendu; kdokoli položí otázku, určuje odpověď; kdokoli svolává hlasování je nositelem rozhodnutí. Revoluce nepředkládá odlišnou formu organizace, ale jiné řešení než kapitál a reformismus. Jakožto principy jsou demokracie i diktatura stejně špatné: izolují zvláštní a zdánlivě privilegovaný moment. Požadavek demokracie byl na svém vrcholu v roce 1968 ve Francii. Od prodavaček až po hasiče a školáky, každá skupina se chtěla dát dohromady a svobodně si řídit svůj vlastní svět a doufala, že výsledkem bude globální změna. Dokonce i situacionisté zůstávali v rámci demokracie, samozřejmě v je-jí radovecké formě, tj. antietatistické a překračující komoditu a zisk, ale stále separující prostředky od cílů. SI byla tím nejadekvátnějším výrazem května 1968. (poznámka z roku 1997, Gilles Dauvé)

podoby jsou nám stále skryty. Obnova krize hodnoty implikuje – pro kapitál – potřebu racionalizovat a tudíž útočit na zaostalé sektory, které jsou nejméně schopné bránit se; tím se zvyšuje nezaměstnanost a počet těch, kdo již nemají žádné rezervy. Kvůli jejich intervenci ale nesmíme zapomínat na zásadní úlohu, kterou při destrukci směnné hodnoty hrají výrobní dělníci.

C) Dva nejcharakterističtější aspekty stávek

Na jedné straně stávková iniciativa vychází od sebeorganizovaných dělníků. Na druhé straně iniciativa k ukončení stávky vychází od zlomku dělníků organizovaných v odborech. Tyto iniciativy jsou protikladné, jelikož jsou výrazem dvou pohybů, které jdou proti sobě navzájem. Nic není stávce cizejší než její konec. Konec stávky je momentem nekonečných řečí, kdy iluze překonávají ponětí o realitě. Organizuje se řada mítinků, kde mají monopol na projev odboroví funkcionáři. Všeobecná shromáždění přitahují méně a méně lidí a nakonec odhlasují návrat do práce. Konec stávky je časem, kdy dělnická třída opět upadá pod kontrolu kapitálu, opět z ní zbudou jen atomy, individuální součástky, kdy je zničena jako třída schopná postavit se kapitálu. Konec stávky znamená vyjednávání, kontrolu nad hnutím či nad tím, co z něj zbývá, ze strany „zodpovědných“ organizací, odborů. Začátek stávky znamená pravý opak: tehdy nemá konání dělnické třídy nic společného s formalismem. Všichni, kdo hnutí nepodporují, jsou odstrčeni bokem, ať už to jsou vedoucí pracovníci, mistři, dělníci, manažeři, dílenští předáci nebo odboroví funkcionáři. V závislosti na místních podmínkách jsou manažeři strčeni pod zámek a na odborová sídla útočí tisíce dělníků. Během stávky v Limbourgu (Belgie, zima 1970) dělníci vtrhli do odborového ústředí. Je tendence zničit všechno, co funguje jako překážka hnutí. Pro „demokracii“ tu není místo: naopak, vše je zřejmé a všechny nepřátele je třeba porazit, aniž by se ztrácel čas diskusemi. Během ofenzivní fáze se objevuje značné množství energie a zdá se, že ji nic nemůže zastavit.

V této fázi nevyhnutelně musíme konstatovat jeden zřejmý fakt: zdá se, že energie přítomná na začátku stávky do doby vyjednávání totálně mizí. A co je ještě důležitější, tato energie zřejmě nemá žádný vztah k oficiálním důvodům stávky. Jestliže několik desítek lidí vyvolá na základě svých vlastních požadavků stávkou tisíců pracujících, nedaří se jim to díky jakési solidaritě, ale díky bezprostřední praktické pospolitosti. A musíme dodat ten nejdůležitější bod, kterým je, že hnutí si neklade žádné konkrétní požadavky: proto jsou tato hnutí prvními komunistickými aktivitami naší doby.

V procesu rozchodu s kapitalismem je důležité, že dělnická třída již nežádá parciální a partikulární reformy. Dělnická třída tak přestává být třídou, jelikož nebrání své partikulární třídní zájmy. Tento proces se liší podle podmínek. Hnutí, které zašlo nejdále, v Polsku, ukázalo, že prvním krokem procesu je dezintegrace kapitalistických represivních orgánů uvnitř dělnické třídy (hlavně odborů). Dělnická třída se dále musí zorganizovat ke své ochraně před represivními orgány vně dělnické třídy (ozbrojené síly, policie, milice) a začít je ničit.

Specifické podmínky v Polsku, kde jsou odbory součástí státního aparátu, donutily dělnickou třídu, aby nerozlišovala mezi odbory a státem, poněvadž mezi nimi žádný rozdíl nebyl. Fúze odborů se státem pouze ozřejmila evoluci, která v ostatních zemích, jako třeba Francie a Itálie, nevyvstává tak jasně. V mnoha případech odbory stále ještě hrají úlohu nárazníku mezi pracujícími a státem. Ale radikální boj bude odbory a složky dělnické třídy, kterým odbory dominují, čím dál více napadat. Doba, kdy dělníci zakládali odbory na obranu své kvalifikace a svého práva na práci, minula.

Podmínky moderní společnosti nutí dělnickou třídu nepředkládat žádné konkrétní požadavky. Jedinou pospolitostí, kterou kapitál organizuje a toleruje, je pospolitost námezdní práce: kapitál má tendenci znemožňovat cokoli jiného. Kapitál nyní dominuje totalitě vztahů, které mezi sebou lidé mají. Je čím dál tím zřejmější, že každý parciální boj, který se omezuje na konkrétní vztah, je nucen zakomponovat se

do všeobecného boje proti celému systému vztahů mezi lidmi: proti kapitálu. Jinak je integrován nebo zničen.

Při stávce pařížských zaměstnanců autobusové dopravy a metra (RATP) na konci roku 1971 změnil rozhodný postoj řidičů metra stávku v hnutí značně odlišné od stávky jedné kategorie pracujících. Obsah hnutí nezávisí na tom, co si lidé myslí. Postoj řidičů změnil jejich vztah k managementu RATP a odborům a jasně odhalil pravou povahu konfliktu. Musel zasáhnout samotný stát, aby řidiče zahnal zpět do presu odborů. Ať už tomu řidiči věřili, nebo ne, stávka již nebyla jejich; změnila se ve veřejné soudní přelíčení, kde byly odbory oficiálně uznány za nezbytné donucovací orgány proti pracujícím, orgány pověřené úkolem obnovovat normální řád věcí. Nelze pochopit význam „mlčení“ dělnické třídy, pokud prvně nepochopíme obrovský rozvoj kapitalismu, k němuž dodneška došlo. Dnes se považuje za normální, že konec stávek by měly kontrolovat odbory. To však neznamená žádnou slabinu na straně revolučního hnutí. Naopak v situaci, která neumožňuje dosažení parciálních požadavků, je normální, že se k ukončení stávky nevytváří žádný orgán. A proto nejsme svědky vzniku dělnických organizací, které by mimo odbory shromažďovaly zlomky dělnické třídy na základě programu specifických požadavků. Občas se během boje formují skupiny pracujících a staví své požadavky proti požadavkům odborů, ale jejich šance ničí sama situace, která jim nedovoluje existovat příliš dlouho.

Chtějí-li tyto skupiny svoji existenci udržet, musí jednat mimo meze továrny nebo je kapitál tím či oním způsobem zničí. Mizení těchto skupin je jedním ze znaků radikální povahy tohoto hnutí. Kdyby dále existovaly jako organizace, ztratily by svůj radikální charakter. Takže budou pořád mizet a později znovu a radikálněji ožijí. Představa, že dělnickým skupinám se nakonec podaří – po mnoha pokusech a neúspěších – zformovat mohutnou organizaci schopnou svrhnout kapitalismus, je podobná buržoazní představě, že parciální kritika se postupně změní v radikální. Aktivita dělnické třídy nepokračuje na základě zkušeností a nemá žádnou jinou „paměť“ než obecné podmínky kapitálu, které ji nutí postupovat v souladu se svojí povahou. Nestuduje své zkušenosti; debakl hnutí je sám o sobě adekvátní demonstrací jeho mezí.

Komunistická organizace vyrostle z praktické potřeby transformovat kapitalismus v komunismus. Komunistická organizace je organizací přechodu ke komunismu. A v tom spočívá zásadní rozdíl mezi naší dobou a dobou předešlou. V bojích, k nimž došlo v letech 1917-1920 v Rusku a Německu, bylo cílem zorganizovat předkomunistickou společnost. V Rusku se radikální složky dělnické třídy snažily získat ostatní složky dělníků a dokonce i chudé rolníky. Izolovanost radikálních živlů a obecné podmínky kapitalismu jim znemožňovaly předpokládat praktickou transformaci celé společnosti bez programu sjednocujícího všechny vykořisťované třídy. Tyto radikální živly byly nakonec rozdrceny.

Rozdíl mezi naší dobou a minulostí vychází z nesmírného rozvoje výrobních sil téměř na všech kontinentech a z kvantitativního i kvalitativního vývoje proletariátu. Dělnická třída je nyní mnohem početnější⁴ a používá vysoce rozvinuté výrobní prostředky. Dnes podmínky komunismu rozvíjí sám kapitál. Úkolem proletariátu již není podporovat pokrokové složky kapitalistů proti reakčním. Rovněž zmizela potřeba přechodného období mezi destrukcí kapitalistické moci a triumfem komunismu, během něž revoluční moc vytváří podmínky komunismu. Není zde tudíž místo pro komunistickou organizaci coby prostředníka mezi radikálními a neradikálními složkami dělnické třídy. Skutečnost, že během období mezi velkými boji nevzniká organizace podporující komunistický program, je produktem nového

4) Toto konstatování z roku 1972 může znít o 25 let později podivně, ale my je stále považujeme za pravdivé. Rostoucí nezaměstnanost jde ruku v ruce s nárůstem počtu námezdně pracujících, a to nejen v USA, ale i ve Francii a ještě více v celosvětovém měřítku, kde byly za poslední desetiletí miliony lidí nahnány do utrpení moderní práce, třeba v Číně. Netřeba říkat, že „práce“ má velmi odlišné významy. Námezdně pracující v Africe vydělá peníze až pro 20 lidí, zatímco západoevropský pracující uživí 2 nebo 3. (poznámka z roku 1997, Gilles Dauvé)

třídního vztahu v kapitalismu.

Například ve Francii v roce 1936 byl odpor kapitálu tak silný, že dříve než mohli dělníci dostat to, co chtěli, byla nutná změna vlády. Dnes vlády samy iniciují reformy. Kapitalistické vlády se snaží vytvářet situace, kdy se dělníci organizují, aby dosáhli něčeho, co je ve skutečnosti pro výrobu nezbytné (participace, samospráva). Současná ekonomika s sebou nese víc a víc plánování. Vše mimo plán je hrozbou pro společenskou harmonii. Každá aktivita mimo toto plánování je považována za nesociální a je třeba ji zničit. Toto bychom měli mít na paměti, když analyzujeme určité dělnické aktivity v obdobích, kdy nedochází k žádným masovým bojům jako třeba ke stávkám nebo pokusům o povstání. Chtějí-li zůstat v rámci plánu (dohody o produktivitě, o mzdách atd.), odbory musí a) využívat bojů pracujících a kontrolovat je a b) oponovat určitým akcím jako třeba sabotážím a „prostoje“ (zastavení linky).

D) Formy akce, které nelze rekonstruovat: sabotáž a „prostoje“

V USA se sabotáž praktikuje již řadu let a nyní se rozvíjí v Itálii a ve Francii. V roce 1971 během železničářské stávky ve Francii CGT oficiálně odsoudila sabotáž a „nezodpovědné“ živly. Několik lokomotiv bylo vyřazeno z provozu a pár jich bylo poškozeno. Později, během stávky v Renaultu na jaře roku 1971, poškodilo několik aktů sabotáže montované automobily. Sabotáž se stává extrémně rozšířenou. Zastavení linky („prostoje“), které vždy existovalo jako latentní fenomén, se teď stává běžnou praxí. Značně ho rozhojnil příchod mladých dělníků na trh práce a automatizace. Doprovází jej i takový stupeň absentérství, že některým firmám způsobuje vážné potíže.

Tyto události nejsou v dějinách kapitalismu novinkou. Novinkou jsou ale souvislosti, v nichž k nim dochází. Jedná se vlastně jen o povrchové symptomy hlubokého společenského hnutí, o známky procesu rozchodu se stávající společností. Na počátku století se sabotáž používala jako prostředek k vyvíjení nátlaku na šéfy, který je měl donutit, aby akceptovali existenci odborů. Francouzský revoluční syndikalista Pouget ji studoval v brožurce nazvané *Sabotáž*. Cituje projev jednoho dělníka na dělnickém sjezdu v roce 1895:

„Šéfové nemají žádné právo spoléhat na naši dobročinnost. Jestli odmítnou o našich požadavcích být jen diskutovat, pak můžeme prostě praktikovat taktiku ‘Buď mazaný’, dokud se nám nerozhodnou naslouchat.“

Pouget dodává: „Zde je jasná definice taktiky ‘Buď mazaný’, ‘sabotáže’: MIZERNÝ PLAT, MIZERNÁ PRÁCE.“

„Tuto akční linii používanou našimi anglickými přáteli lze aplikovat i ve Francii, poněvadž naše společenské postavení je podobné postavení našich anglických bratrů.“

Dělníci sabotáž používali proti šéfovi, aby připustil jejich existenci. Byl to způsob jak dosáhnout svobody projevu. K sabotážím docházelo během hnutí, které se snažilo dělnickou třídu změnit ve třídu, jež má v kapitalistické společnosti své místo. „Prostoje“ byly pokusem o zlepšení pracovních podmínek. Sabotáž se tedy nejevila jako strohé a přímé odmítnutí společnosti jako celku. „Prostoje“ jsou bojem proti dopadům kapitalismu. K prozkoumání limitů takovýchto bojů a podmínek, za nichž je kapitál mohl absorbovat, bude třeba další studie. Díky společenskému významu těchto bojů je možné považovat je za základnu „moderního reformismu“. Slovo „reformismus“ lze používat natolik, nakolik mohly tyto akce

být teoreticky zcela vstřebány kapitalistickým systémem. Zatímco dnes jsou pro normální činnost výroby mrzutostí, zítra mohou být s výrobou klidně spojeny. „Ideální“ kapitalismus by mohl tolerovat samosprávu výrobních podmínek: dokud firma přináší normální zisk, lze organizaci práce ponechat na dělnících.

Kapitalismus již v tomto směru provedl nějaké konkrétní experimenty, zejména v Itálii, USA a ve Švédsku (Volvo).⁵ Ve Francii je možné za projev této kapitalistické tendence považovat levicově „liberální“ organizace jako PSU, CFDT a levici Socialistické strany. Momentálně se toto hnutí nedá definovat ani jako výlučně reformistické ani jako protikapitalistické. Měli bychom si povšimnout, že tento „moderní reformismus“ často směřuje proti odborům. Popsat jeho dopady na kapitalistickou výrobu je stále obtížné. Vše, co můžeme zatím vidět, je, že tyto boje přitahují skupiny dělníků, kteří pocítují potřebu jednat mimo tradiční hranice nastolované odbory.

Ačkoli lze „prostojevé hnutí“ definovat právě takto, sabotáž je jiná. Jsou dva druhy sabotáže: a) sabotáž, která ničí produkt práce nebo stroj, b) sabotáž, která částečně poškozuje produkt, takže se již nedá spotřebovat. Sabotáž v její dnešní podobě nemohou odbory žádným způsobem kontrolovat a ani výroba ji nemůže absorbovat. Jenže kapitál jí může zabránit vylepšováním a transformováním svého systému dozoru. Z tohoto důvodu se sabotáž nemůže stát formou boje proti kapitálu. Na druhé straně je sabotáž reflexem jednotlivce: poddává se jí jako vášni. Ačkoli jedinec musí prodávat svoji pracovní sílu, tak propadá „šilenství“, tj. iracionalitě ve srovnání s tím, co je „racionální“ (prodej pracovní síly a odpovídající práce). Toto „šilenství“ sestává z odmítnutí vzdát se pracovní síly, být zbožím. Jedinec nenávidí sám sebe coby odcizeného tvora rozpolceného ve dvě; prostřednictvím destrukce, prostřednictvím násilí se snaží znovu spojit svoji bytost, která existuje pouze prostřednictvím kapitálu.

Jelikož jsou tyto akty mimo hranice veškerého ekonomického plánování, jsou rovněž mimo hranice „rozumu“. Noviny je opakovaně definují jako „protispolečenské“ a „šilené“: toto nebezpečí se společnosti jeví dost důležité na to, aby se je snažila potlačit.⁶ Křesťanská ideologie přiznávala utrpení a společenskou nerovnost dělníků; dnes kapitalistická ideologie tváří v tvář námezdní práci uvaluje rovnost, ale netoleruje nic oponujícího námezdní práci. Izolovaným jedincem pocíťovaná potřeba fyzicky oponovat své praktické transformaci na bytost totálně podřízenou kapitálu ukazuje, že tato podřízenost je čím dál tím neúnosnější. Destruktivní činy jsou součástí pokusu o zničení mediace v podobě námezdní práce jakožto jediné formy společenské pospolitosti. V mlčení proletariátu se sabotáž jeví jako první zajímavý lidský proslav.

Obě aktivity: „prostoje“ i sabotáž vyžadují jistou míru shody mezi lidmi, kteří pracují tam, kde k těmto aktivitám dochází. Ukazuje se tak, že i když se neobjevuje žádná formální nebo oficiální organizace, existuje tu podzemní síť vztahů s antikapitalistickým základem. Taková síť je více či méně hustá podle důležitosti aktivity a mizí s koncem antikapitalistické akce. Je normální, že – kromě „podvratné“ praktické (a tudíž teoretické) akce – se skupiny shromážděné kolem těchto podvratných úkolů rozpouštějí. Potřeba zachovat si iluzi „společenské pospolitosti“ často ústí v činnost, která je sice druhotně protikapitalistická, ale primárně iluzorní. Ve většině případů se tyto skupiny nakonec shromáždí kolem nějaké politické osy. Ve Francii se dělnické buňky shromažďují okolo takových organizací jako „Lutte Ouvrière“, několik odborových svazů CFDT nebo maoistické skupiny. To ovšem neznamená, že by nějaké menšiny s trockistickými, maoistickými nebo CFDT ideami získávaly zázemí mezi dělníky, ale prostě, že se některé menšiny pracujících snaží vymanit ze své izolace, což je celkem normální. Ve všech případech rozpouštění anti-

5) Tato pasáž hovoří o transformaci tayloristického systému. Montážní linka již v některých továrnách částečně vymizela.

6) Oficiální prohlášení vůdce komunistické strany z roku 1970: „Jsou tu dělníci, které nebudeme nikdy hájit: ti, kdo rozbíjí stroje nebo auta, které vyrábí.“ (poznámka z roku 1997, Gilles Dauvé)

kapitalistické sítě a činnosti znamená reorganizaci dělnické třídy kapitálem jakožto součásti kapitálu.

V krátkosti, kromě svých praktických aktivit komunistické hnutí neexistuje. Rozklad sociálního nepokoje s komunistickým obsahem je doprovázen rozpuštěním celého systému *vztahů*, které tento sociální nepokoj uspořádal. Demokracie, dělení bojů na „ekonomické“ a „politické“ boje, formování předvoje se socialistickým „uvědoměním“, to vše jsou iluze uplynulých časů. Čím více začíná nové období, tím méně jsou tyto iluze možné. Rozklad organizačních forem, které si hnutí vytváří a které s koncem hnutí mizí, není odrazem slabosti hnutí ale spíše jeho síly. Doba falešných bitev minula. Jediný konflikt, který se jeví reálně, je ten, co vede ke zničení kapitalismu.

E) Aktivita stran a odborů tváří v tvář komunistické perspektivě

1) Odbory se na trhu práce čím dál tím více stávají monopoly, které kupují a prodávají pracovní sílu. Když se sjednotil, kapitál sjednotil i podmínky prodeje pracovní síly. V moderních výrobních podmínkách je individuální vlastník pracovní síly nejen nucen ji prodávat, aby přežil, ale musí se i sdružovat s ostatními vlastníky, aby ji mohl prodat. Výměnou za sociální smír se odborům dostává práva kontroly nad najímáním práce. Dělníci jsou v moderní společnosti nuceni v rostoucí míře vstupovat do odborů, chtějí-li prodat svoji pracovní sílu.

Na počátku tohoto století byly odbory produktem dělnických spolků, které vytvářely koalice, aby uhájili průměrnou prodejní cenu svého zboží. Odbory vůbec nebyly revoluční, jak ukázal jejich postoj k I. světové válce, kdy podporovaly válku přímo i nepřímou. Nakolik dělníci bojovali za svoji existenci jakožto třídy v rámci kapitalistické společnosti, odbory neměly žádnou revoluční funkci. V Německu během revoluční vlny let 1919-1920 šli členové odborů do organizací, které hájily jejich ekonomické zájmy v celkovém kontextu boje proti kapitalismu.⁷ Kromě revolučního období není dělnická třída ničím jiným než zlomkem kapitálu zastupovaným odbory. Zatímco ostatní zlomky kapitálu (průmyslový a finanční kapitál) vytvářely monopoly, dělnická třída si coby variabilní kapitál rovněž vytvářela monopol, jehož správci jsou odbory.

2) Odbory se vyvinuly na přelomu 19. a 20. století jako organizace hájící kvalifikovanou pracovní sílu. Nejjasnější to bylo při vzestupu AFL v USA. Až do II. světové války (nebo do zrodu CIO ve 30. letech 20. století v USA) se odbory rozrůstaly tak, že podporovaly relativně privilegované složky dělnické třídy. Tím není řečeno, že na tu nejvykořisťovanější vrstvu neměly žádný vliv, ale že tento vliv byl možný jedině tehdy, byl-li v souladu se zájmy kvalifikované vrstvy. S rozvojem moderního a automatizovaného průmyslu se směřuje k nahrazování vysoce kvalifikovaných dělníků techniky. Funkcí těchto techniků je rovněž kontrola a dozor nad masami nekvalifikovaných dělníků. A proto se odbory, které přichází o důležité složky dělníků, jejichž kvalifikace mizí, snaží rekrutovat tuto novou vrstvu techniků.

3) Odbory reprezentují pracovní sílu, z níž se stal kapitál. Jsou tak nuceny vystupovat jako instituce schopné kapitál zhodnocovat. Odbory musí své rozvojové programy spojovat s programy průmyslového a finančního kapitálu, chtějí-li si udržet kontrolu nad „svojí“ pracovní silou. Zastupitelé variabilního kapitálu, kapitálu ve formě pracovní síly, se dříve či později musí spolčit se zastupiteli těch zlomků kapitálu, které jsou nyní u moci. Vládní koalice sestávající z liberální buržoazie, technokratů, levicových politických skupin a odborů se v evoluci kapitalismu zdají být nezbytností. Sám kapitál vyžaduje silné odbory schopné navrhnout ekonomická opatření, která mohou zhodnocovat variabilní kapitál. Odbory nejsou

7) Jako třeba britské Hnutí dílenských předáků, francouzské Revolučně syndikalistické výbory a Německé všeobecná unie dělníků (AAUD).

„zrádci“ v tom smyslu, že by zrazovaly program dělnické třídy: jsou v naprostém souladu samy se sebou i s dělnickou třídou, jestliže ta akceptuje svoji kapitalistickou povahu.

4) Takto můžeme porozumět vztahu mezi dělnickou třídou a odbory. Když začíná proces rozchodu s kapitalistickou společností, dělníci odbory okamžitě prohlédnou a zachází s nimi podle toho, co jsou zač; jakmile ale tento proces končí, dělnická třída si nemůže pomoci, aby nebyla reorganizována kapitálem, jmenovitě odbory. Můžeme říci, že v dělnické třídě nejsou žádné „odborářské“ iluze. Je tu jen kapitalistická, jmenovitě „odborářská“, organizace dělnické třídy.

5) To, co bylo řečeno, ilustruje vývoj současných vztahů mezi odbory a šéfy v Itálii. Evoluci italských odborů bychom měli pozorně sledovat. Je normální, že v relativně zaostalých oblastech (z ekonomického hlediska) jako třeba Francie a Itálie (ve srovnání s USA) jsou dopady modernizace ekonomiky doprovázeny těmi *nejmodernějšími* tendencemi kapitálu. To, co se děje v Itálii, je v mnoha směrech známkou toho, co dozrává v ostatních zemích.

Italská situace nám pomáhá pochopit francouzskou. Ve Francii kladou CGT a PCF tváří v tvář dělnickým bojům reakční odpor, zatímco v Itálii se CGIL a PCI dokázaly přeformovat podle nové situace. Toto je jeden z důvodů rozdílnosti francouzského „května“ a italského „května“. Ve Francii došlo ke květnu 1968 náhle a snadno jej šlo špatně pochopit. Italská situace se vyvíjí pomaleji a konečně odhaluje své tendence.

První fáze trvala od roku 1968 do zimy 1971. Hlavním prvkem byl zrod dělnických bojů nezávislých na vlivu odborů a politických organizací. Stejně jako ve Francii vznikaly dělnické akční výbory, ale s jedním zásadním rozdílem: ty francouzské byly silou odborů rychle vyhnány z továren, což je v praxi přimělo nedělat si žádné iluze o hranicích továrny. A protože jim celková situace nedovolovala zajít dál, zmizely. Na druhé straně v Itálii se dělnické výbory zprvu dokázaly organizovat uvnitř továren. Ani šéfové ani odbory se proti nim nemohly doopravdy postavit. V továrnách vznikla řada výborů, navzájem izolovaných, a všechny začaly zpochybňovat rychlost linky a organizovat sabotáže.

Ve skutečnosti se jednalo o *odcizenou* formu kritiky námezdní práce. V celém italském hnutí byla zejména patrná činnost extrémně levicových skupin (*gauchistes*). Veškerá jejich aktivita se skládala z omezování hnutí na jeho formální aspekty, aniž by kdy ukázaly jeho skutečný obsah. Pěstovaly iluzi, že „autonomie“ dělnických organizací je sama o sobě dostatečně revoluční, aby stála za podporu a zachování. Glorifikovaly všechny formální aspekty. Jelikož ale nebyly komunistické, nedokázaly vyjádřit myšlenku, že za bojem proti rytmu linky a pracovním podmínkám leží boj proti námezdní práci.

Samotný dělnický boj se nesetkal s žádným odporem. A to jej vlastně odzbrojilo. Nemohl dělat nic jiného, než se adaptovat na podmínky kapitalistické společnosti. Co se týče odborů, ty změnily své struktury, aby mohly dělnické hnutí kontrolovat. Jak řekl Trentin, jeden z předáků CGIL, rozhodly se zorganizovat „důkladnou transformaci odborů a nový typ demokracie pro členskou základnu“. Změnily podobu svých továrních organizací podle vzoru „autonomních“ výborů, které se objevily v nedávných bojích. Díky své schopnosti kontrolovat průmyslový střet se odbory jeví jako jediná síla schopná přimět dělníky, aby obnovili práci. V některých velkých koncernech jako třeba ve FIATu došlo k vyjednáváním. Výsledkem těchto jednání bylo, že odbory dostaly právo vměšovat se do organizace práce (pohyb za čas, pracovní normy atd.). Management FIATu teď dělníkům *odečítá odborové příspěvky* z platu, což se již dělo v Belgii. Zároveň se podnikají vážné snahy o dosažení dohody ohledně sloučení největších odborů: UIL (socialistické), CISL (křesťansko-demokratické) a CGIL (PCI).

POZNÁMKA: Italský příklad jasně ukazuje tendenci odborů stát se monopoly, které diskutují o podmínkách produkce nadhodnoty s ostatními zlomky kapitálu. Zde jsou citace od Petrilliho, prezidenta státem

vlastněné IR (Státní holdingová společnost), a od Trentina:

Trentin: „...Dnes již lze obohacovat práci a přiznat dotyčným skupinám pracujících (v každé továrně) vyšší stupeň autonomie při rozhodování... Dokonce i tehdy, když protesty pracujících kvůli selhání odborů vedou k iracionálním a iluzorním požadavkům, dělníci vyjadřují své odmítnutí vyrábět bezmyšlenkovitě, pracovat bez rozhodování; vyjadřují svoji potřebu moci.“

Petrilli: „Podle mě je zřejmé, že systém montážní linky nutně znamená skutečné marnění lidských schopností a vyvolává v dělníkovi zcela pochopitelný pocit frustrace. Výsledná sociální pnutí je třeba chápat realisticky jako strukturální a ne konjunkturální skutečnosti... Větší participace dělníků na vypracovávání výrobních cílů nastoluje řadu problémů, které se netýkají ani tak organizace práce jako definování mocenské rovnováhy ve firmě.“

Tyto programy jsou identické a cíle jsou stejné: zvýšení produktivity. Jediným zbývajícím problémem je dělba moci, která je tak kořenem politické krize v mnoha průmyslových zemích. Je pravděpodobné, že konec této politické krize bude doprovázen zrodem „dělnické moci“ jakožto moci námezdní práce a to v různých formách: samospráva, „lidové“ koalice, socialisticko-komunistické strany, levicové vlády s pravicovými programy, pravicové vlády s levicovými programy.⁸

8) Stejně jako zhruba ve stejné době SI i tento text považoval Itálii za výzkumnou laboratoř proletářské akce a kapitalistické protiofenzívy. V dalších letech Itálie stavěla na odiv bohatou paletu dělnické autonomie: neukázněnost, absentérství, nehlášené schůze na pracovišti, demonstrace v podnikovém areálu za účelem vyvolání stávky, divoké stávkové hlídky, blokáda zboží... Permanentním rysem bylo odmítání hierarchie: rovnoměrný růst mezd, žádné privilegované kategorie, svoboda projevu... Dalším aspektem byl pokus překročit rozdíl mezi zastoupením a konáním (parlament/vláda: viz výše, poznámka pod čarou číslo 3) ve fungování výborů řadových dělníků. Taková sebeorganizace byla esenciálním prostředkem kolektivní akce, když ale selhala coby orgán společenské změny, k níž nedošlo, zmizela i se zbytkem proletářské vlny. Nebylo náhodou, že velké závodní výbory na severu Itálie byly jen volně propojeny: odpor vůči šéfovi může být lokální záležitostí, zatímco reorganizovat výrobu a společenský život znamená vyjít ze svého pracoviště – ven z továrních bran a ven z firmy jakožto nahromaděné hodnoty, k níž patříte. (poznámka z roku 1997, Gilles Dauvé)

Část třetí:

LENINISMUS A ULTRALEVICE

Úvod

Neocenitelnou zásluhou Německé levice a nesčetných ultralevicových skupinek je, že zdůrazňují primát dělnické spontaneity. Možnosti komunismu spočívají v proletářské zkušenosti a nikde jinde. Ultralevice proto důsledně apelovala na podstatu proletariátu proti mnohým falešným formám jeho existence. Od 20. do 70. let se stavěla proti všem zprostředkováním, ať už státu, straně či odborům, včetně odštěpených skupin a anarchistických odborů. Jestliže se dá Lenin shrnout jediným slovem, „strana“, ultralevice definuje jediná fráze, dělníci sami... Dobrá, zůstává ale otázka: jaká podoba dělníků „samotných“ je tím míněna?

Je třeba se tímto tématem zabývat, a to tím spíš, že komunismus rad je skrze Situacionistickou internacionálu poměrně vlivný.

Francouzská verze tohoto textu pochází od skupiny, která měla ultralevicové kořeny, ale začala je zpochybňovat. První náčrt byl předložen konferenci organizované ICO (Informations Correspondance Ouvrières), která se konala nedaleko Paříže v červnu 1969.¹ Od rozšířené anglické verze se čekalo, že odstartuje diskusi s Paulem Mattickem.

* * *

Co je to ultralevice? Je produktem i jedním z aspektů revolučního hnutí, které následovalo po první světové válce a v letech 1917-1921 či 1923 otřáslo kapitalistickou Evropou, aniž by ji zničilo. Ultralevicové myšlenky mají kořeny právě v tomto hnutí let dvacátých, které bylo projevem statisíců revolučních dělníků v Evropě. Toto hnutí zůstalo v Komunistické internacionále menšinou a oponovalo obecné linii mezinárodního komunistického hnutí. Sám termín naznačuje charakter ultralevice. Je zde pravice (sociálpatrioti, Noske...), střed (Kautsky...), levice (Lenin a Komunistická internacionála) a ultralevice. Ultralevice je především opozicí: opozicí uvnitř Komunistické strany Německa (KPD) a proti ní, uvnitř a proti Komunistické internacionále. Prosazuje se kritikou převládajících myšlenek komunistického hnutí, tj., skrze kritiku *leninismu*.

Ultralevice ani zdaleka nebyla monolitním hnutím. Kromě toho, její rozličné složky své koncepce modifikovaly. Například Gorterův otevřený dopis Leninovi vyjadřuje teorii strany, která již není pro ultralevici přijatelná. Co se týče dvou hlavních otázek („organizace“ a obsah socialismu), budeme studovat pouze ty myšlenky, které si ultralevice uchovala po celou dobu svého vývoje. Francouzská skupina ICO je jedním z nejlepších příkladů ultralevicové skupiny dneška.

1) ICO dnes existuje v podobě Échanges & Mouvements.

A) Problematika organizace

Ultralevicové myšlenky jsou produktem praktických zkušeností (zejména dělnických bojů v Německu) a teoretické kritiky (kritiky leninismu). Pro Lenina bylo hlavním revolučním problémem ukout „vedení“ schopné dovést dělníky k vítězství. Když se ultralevičáci pokoušeli teoreticky vysvětlit vzestup továrních organizací v Německu, konstatovali, že k tomu, aby byla revoluční, dělnická třída nepotřebuje stranu. Revoluci měly provést masy organizované v dělnických radách a ne proletariát „vedený“ profesionálními revolucionáři. Komunistická dělnická strana Německa (KAPD), jejíž činnost teoreticky vyjádřil Gorter ve svém *Otevřeném dopise soudruhu Leninovi*, se považovala za předvoj, jehož úkolem byla osvěta mas a ne jejich vedení, jako tomu bylo v leninistické teorii. Tuto koncepci odmítali mnozí ultralevičáci, kteří byli proti podvojně existenci továrních organizací a strany: revolucionáři se nesmí snažit organizovat sami sebe do tělesa odděleného od mas. Tato diskuse vedla v roce 1920 k vytvoření AAUD-E (Všeobecná unie dělníků Německa – Jednotná organizace), která kárala AAUD (Všeobecnou unii dělníků Německa) za to, že ji kontroluje KAPD (Komunistická dělnická strana Německa). Většina ultralevicového hnutí přijala ten samý pohled jako AAUD-E. Ve Francii se současná aktivita ICO zakládá na tomtéž principu: jakákoliv revoluční organizace, která koexistuje s orgány, jež si vytvořili sami dělníci, a která se snaží vypracovat koherentní teorii a politickou linii, se nakonec musí pokusit dělníky vést. Proto se revolucionáři neorganizují mimo orgány „spontánně“ vytvořené dělníky: pouze zajišťují výměnu a oběh informací a navazují kontakty s ostatními revolucionáři; nikdy se nesnaží definovat obecnou teorii či strategii.

Abychom porozuměli této koncepci, musíme se vrátit zpátky k leninismu. Leninistická teorie strany je založena na rozlišování, s nímž se můžeme setkat u všech velkých socialistických myslitelů oné doby: „hnutí práce“ a „socialismus“ (revoluční myšlenky, doktrína, vědecký socialismus, marxismus atd. – lze to nazvat mnoha různými jmény) jsou dvě věci, které jsou fundamentálně odlišné a *oddělené*. Na jedné straně jsou zde dělníci a jejich každodenní boje a na druhé revolucionáři. Lenin šel dále a konstatoval, že revoluční myšlenky musí být do dělnické třídy „vneseny“. Hnutí práce a revoluční hnutí jsou od sebe odděleny: sjednoceny musí být skrze vedení revolucionářů nad dělníky. Proto musí být revolucionáři organizováni a musí „zvenčit“ působit na dělnickou třídu. Leninova analýza stavící revolucionáře mimo hnutí práce se zdánlivě zakládá na skutečnosti: zdá se, že revolucionáři žijí ve světě naprosto odlišném od světa dělníků. Jenže Lenin nevidí, že to je iluze. Marxova analýza a jeho vědecký socialismus jako celek nejsou produktem „buržoazních intelektuálů“, ale třídního boje na všech jeho úrovních za kapitalismu. „Socialismus“ je výrazem boje proletariátu. Propracovali jej sice „buržoazní intelektuálové“ (a velmi vzdělání dělníci: J. Dietzgen), protože toho byli schopni pouze revolucionáři pocházející z řad buržoazie, avšak byl produktem třídního boje.

Revoluční hnutí, dynamika, která vede ke komunismu, je výsledkem kapitalismu. Pojďme prozkoumat Marxovu koncepci strany. Slovo *strana* se v Marxových spisech objevuje často. Musíme rozlišovat mezi Marxovými principy v této otázce a jeho analýzami mnoha aspektů hnutí práce v jeho době. Mnohé z těchto analýz byly chybné (například jeho názor na budoucnost odborářství). Navíc nemůžeme nalézt text, kde by Marx shrnul svoje myšlenky na téma strany, pouze několik roztroušených poznámek a komentářů. Přesto jsme přesvědčeni, že obecný názor vystupuje ze všech těchto textů. Kapitalistická společnost sama produkuje komunistickou stranu, která není ničím víc než organizací *objektivního* hnutí (to nutně znamená, že Kautského a Leninova koncepce „socialistického uvědomění“, které musí být dělníkům „přineseno“, postrádá smysl), které postrkuje společnost ke komunismu. Lenin viděl reformistický proletariát a řekl, že se něco musí udělat (bylo třeba do něj vnést „socialistické uvědomění“), aby se tento změnil v revoluční proletariát. Lenin tak ukázal, že třídní boj chápal úplně špatně. V nerevolučním období proletariát nemůže změnit kapitalistické výrobní vztahy. Zkouší proto změnit kapitalistické distribuční

vztahy svými požadavky na vyšší mzdy. Dělníci samozřejmě „neví“, že mění distribuční vztahy, požadují-li vyšší mzdy. Přesto se však „nevědomky“ snaží působit na kapitalistický systém. Kautsky a Lenin nevidí *tento proces*, revoluční hnutí vytvářené kapitalismem; vidí pouze *jeden z jeho aspektů*. Kautského a Leninova teorie třídního uvědomění tříští proces a bere v úvahu pouze jeden z jeho přechodných momentů: podle nich proletariát „ponechán svým vlastním silám“ může být pouze reformistický, zatímco revolucionáři stojí mimo hnutí práce. Ve skutečnosti mají revolucionáři a jejich myšlenky a teorie původ v dělnických bojích.

V nerevolučním období revoluční dělníci, izolovaní ve svých továrnách, dělají, co mohou, aby odhalili skutečnou povahu kapitalismu a institucí, které jej podporují (odborníci, „dělnické“ strany). Většinou tak činí s pramalým úspěchem, což je celkem normální. A jsou zde revolucionáři (dělníci a nedělníci), kteří čtou a píšou, kteří dělají, co mohou, aby poskytli kritiku celého systému. Obvykle tak činí s pramalým úspěchem, což je rovněž celkem normální. Toto rozdělení je produkováno kapitalismem: jednou z charakteristik kapitalistické společnosti je dělba na manuální a intelektuální práci. Toto rozdělení existuje ve všech sférách naší společnosti; existuje i v revolučním hnutí. Bylo by idealistické očekávat, že revoluční hnutí bude „ryzí“, jako kdyby nebylo produktem naší společnosti. Revoluční hnutí za kapitalismu, čili komunismus, nevyhnutelně nese stigma kapitalismu.

Tuto dělbu může zničit pouze úplný úspěch revoluce. Do té doby s ní musíme bojovat; charakterizuje naše hnutí právě tak jako zbytek naší společnosti. Je nevyhnutelné, že mnozí revolucionáři příliš neinklinují k čtení a nezajímají se o teorii. To je skutečnost, přechodná skutečnost. Avšak „revoluční dělníci“ a „revoluční teoretici“ jsou dva aspekty téhož procesu. Je chyba říkat, že „teoretici“ musí vést „dělníky“. Avšak stejně špatné je prohlašovat tak jako ICO, že kolektivně organizovaná teorie je nebezpečná, protože skončí jako vedení nad dělníky. ICO pouze zaujímá pozici symetrickou k té Leninově. Revoluční proces je organický proces, a ačkoli jeho složky mohou být od sebe navzájem po jistou dobu oddělené, vznik jakékoli revoluční (či dokonce pseudorevoluční) situace vykazuje důkladnou jednotu rozličných prvků revolučního hnutí.

Co se stalo v květnu 1968 v dělnicko-studentských akčních výborech v ceniérském centru v Paříži? Někteří (ultraleví) komunisté, kteří před těmito událostmi zasvětili většinu své aktivity teorii, spolupracovali s menšinou revolučních dělníků. Před květnem 1968 (a po něm) nebyli od dělníků separováni o nic víc, než je v kapitalistické společnosti za „normální“ nerevoluční situace separován každý dělník od ostatních dělníků. Marx nebyl separovaný od dělníků, když psal *Kapitál*, ani když pracoval ve Svazu komunistů či Internacionále. Když pracoval v těchto organizacích, necítil ani potřebu (jako Lenin) stát se vůdcem dělníků ani strach (jako ICO), že se jím stane.

Marxova koncepce *strany jako historického produktu kapitalistické společnosti, který nabírá různé formy podle stádia a evoluce této společnosti*, nám dovoluje překonat toto dilema: potřeba strany/strach ze strany. Komunistická strana je spontánní (tj. společenskou evolucí zcela determinovanou) organizací revolučního hnutí vytvořeného kapitalismem. Strana je spontánním potomkem, zrozeným na historické půdě moderní společnosti. Jak vůle „vytvořit“ stranu, tak i strach z jejího vzniku, jsou iluzemi. Strana nepotřebuje být či nebyť vytvořena: je pouhým dějinným produktem. Revolucionáři ji tedy nemusí ani budovat ani mít strach z jejího budování.

Lenin měl teorii strany. Marx měl jinou, která byla zcela odlišná od té Leninovy. Leninova teorie byla prvkem v porážce ruské revoluce. Ultralevice odmítla *všechny* teorie strany jako nebezpečné a kontrarevoluční. Jenže Leninova teorie nebyla u kořene porážky ruské revoluce. Leninova teorie získala navrch jen proto, že ruská revoluce neuspěla (hlavně kvůli absenci revoluce na západě). Nesmíme odhodit všechny teorie strany, protože jedna z nich (Leninova) byla kontrarevolučním nástrojem. Naneštěstí ultralevice pouze přijala koncepci, která je přesným opakem té Leninovy. Lenin chtěl budovat stranu; ultralevice ji

budovat odmítla. Ultralevice tedy jen jinak odpověděla na tu stejnou špatnou otázku: pro či proti budování strany. Ultralevice zůstala na stejném terénu jako Lenin. My naopak nechceme Leninův názor pouze obrátit; chceme jej úplně opustit.

Moderní leninistické skupiny (například trockistické skupiny) se snaží organizovat dělníky. Moderní ultralevicové skupiny (například ICO) pouze pouštějí do oběhu informace, aniž by se k nějakému problému snažily přijmout kolektivní postoj. Protože jsme proti tomu, jsme přesvědčeni, že je třeba formulovat teoretickou kritiku současné společnosti. Taková kritika implikuje kolektivní práci. Rovněž si myslíme, že jakákoli permanentní skupina revolučních dělníků se musí snažit nalézt teoretickou základnu pro své konání. *Teoretické objasnění* je prvkem a nezbytnou podmínkou *praktického sjednocení*.

B) Co spravovat?

Ruská revoluce zemřela, protože skončila rozvojem kapitalismu v Rusku. Jejím mottem se stalo vytvořit efektivní těleso manažerů. Ultralevice rychle došla k závěru, že byrokratická správa nemůže být socialismem a obhajovala dělnickou správu. Vznikla ucelená ultralevicová teorie, v jejímž středu byly dělnické rady: rady působí jako bojové orgány pracujících za kapitalismu a jako nástroje dělnické správy za socialismu. A tak rady hrají v ultralevicové teorii stejnou ústřední úlohu jako strana v teorii leninistické.

Teorie dělnické správy analyzuje kapitalismus z hlediska jeho správy. Je ale kapitalismus především způsobem správy? Revoluční analýza kapitalismu, s níž započal Marx, neklade důraz na otázku, „Kdo řídí kapitál?“ Naopak: Marx popisuje kapitalisty i dělníky jako pouhé funkce kapitálu: „kapitalista jako takový je pouze funkcí kapitálu, dělník funkcí pracovní síly.“ Ruští vůdcové ekonomiku „nevedou“; ona vede je a celý vývoj ruské ekonomiky podléhá objektivním zákonitostem kapitalistické akumulace. Jinými slovy, manažer je ve službách konkrétních výrobních vztahů, jimž nemůže vzdorovat. *Kapitalismus není způsobem SPRÁVY, ale způsobem VÝROBY založeným na daných VÝROBNÍCH VZTAZÍCH*. Revoluce se musí zaměřit na tyto vztahy. Pokusíme se je stručně analyzovat. Revoluční analýza kapitalismu zdůrazňuje úlohu kapitálu, jehož objektivním zákonům podléhají „manažeři“ ekonomiky jak v Rusku, tak v Americe.

C) Zákon hodnoty

Kapitalismus je založen na směně: prezentuje se předně jako „nesmírné nahromadění zboží“. Ale byť by bez směny nemohl existovat, kapitalismus není jen výrobou zboží. Roste a vyvíjí se i bojem proti prosté zbožní výrobě. Kapitál se v zásadě zakládá na konkrétním typu směny, na směně mezi živou a mrtvou prací. Rozdíl mezi Marxem a klasickými ekonomy spočívá především v tom, že vytvořil pojem *pracovní síla*: tento pojem odhaluje tajemství nadhodnoty, jelikož rozlišuje mezi nezbytnou prací a nadprací.

Jak se jedno zboží potkává s druhým? Jakým mechanismem můžeme určit, že A v množství x má stejnou hodnotu jako B v množství y ? Marx se nesnaží nalézt vysvětlení pro $xA=yB$ v konkrétní povaze A a B , v jim příslušných kvalitách, ale v kvantitativním vztahu: A a B lze směnít pouze v poměru $xA=yB$, protože obě obsahují určité množství „něčeho společného“ jim oběma. Abstrahujeme-li od konkrétní a užitkové povahy A a B , podrží si již jen jedno společné: obě jsou „produktem práce“. A a B se směňují v poměru určeném příslušnými množstvími v nich krystalizované práce. Množství práce se měří dobou jejího trvání. Koncept *společensky nutné pracovní doby*, rozvinutý další analýzou, je abstrakcí: nedá se vypočítat, co v dané společnosti představuje hodina společensky nutné práce. Rozlišování mezi abstraktní a konkrétní prací ale Marxovy umožňuje porozumět mechanismu směny a analyzovat konkrétní formu směny: námezdní systém.

„Nejlepší body v mé knize jsou: 1) **dvojaký charakter práce** podle toho, zda je vyjádřena užitnou nebo směnnou hodnotou. (Na tom závisí **veškeré chápání faktů.**) Zdůrazňuje se hned v **první kapitole...**“²

Pracovní doba fakticky určuje celou společenskou organizaci výroby a distribuce. Reguluje proporce, v nichž se výrobní síly využívají na specifických místech ke specifickým účelům. Zákon hodnoty, „se prosazuje, poněvadž určuje nezbytné proporce společenské práce a to nikoli v obecném smyslu, který platí pro všechny společnosti, ale jedině ve smyslu vyžadovaném kapitalistickou společností; jinými slovy, ustanovuje proporcionální distribuci celé společenské práce podle specifických potřeb kapitalistické výroby.“³

To je jeden z důvodů, proč kapitál nebude investován do továrny v Indii, i když výroba této továrny může být nezbytná pro přežití obyvatelstva. Kapitál jde vždy tam, kde se může rychle rozmnožit. Regulace pracovní dobou nutí kapitalistickou společnost, aby danou výrobu rozvíjela pouze tam, kde se pracovní doba společensky nutná pro tuto výrobu *maximálně* rovná průměrné pracovní době.

Taková je logika kapitálu: směnná hodnota určovaná průměrnou pracovní dobou.

D) Rozpor pracovní doby

Zmínili jsme ústřední úlohu, kterou hraje nadpráce při produkci nadhodnoty. Marx zdůrazňoval původ, funkci a limit nadpráce.

„...**Jedině tehdy, až už se dosáhlo určitého stupně produktivity – takže pro bezprostřední výrobu postačuje část pracovní doby – lze rostoucí část využít k výrobě výrobních prostředků.** To vyžaduje, aby společnost dokázala čekat; aby se dala velká část již vytvořeného bohatství stáhnout jak z okamžité spotřeby, tak i z výroby pro okamžitou spotřebu a mohla se tak použít k práci, která **není bezprostředně produktivní** (v rámci samotného materiálního výrobního procesu).“⁴

Námezdní práce je prostředkem k rozvoji výrobních sil.

„Skutečná šetrnost – spoření – sestává z úspor pracovní doby (minimum – a minimalizace – výrobních nákladů); ale toto spoření [je] identické s rozvojem výrobních sil.“⁵

Námezdní práce umožňuje produkci nadhodnoty tím, že si kapitál přivlastňuje nadpráci. V tomto smyslu je bídné postavení, které je dělníkovým údělem, dějinnou nutností. Dělníka je třeba přimět, aby poskytoval nadpráci. Takto se rozvíjí výrobní síly a zvyšuje se podíl nadpráce v pracovním dni:

Kapitál vytváří, „**velké kvantum využitelného času...** (tj. prostor pro rozvoj plných výrobních sil jednotlivců a tak i výrobních sil společnosti).“⁶

Rozporuplná či „antitetická existence“⁷ nadpráce je zcela jasná:

2) Marxův dopis Engelsovi, 24. srpen 1867.

3) Paul Mattick, *Hodnota a socialismus*.

4) Marx, *Grundrisse*.

5) tamtéž.

6) tamtéž.

7) tamtéž.

- vytváří „bohatství národů“;
- dělníkům, kteří ji poskytují, nepřináší nic než bídu.

Kapitál, „je tak, navzdory sobě samému, nápomocný při vytváření společensky využitelného času, čímž celé společnosti redukuje pracovní dobu na zmenšující se minimum a tak všem osvobozuje čas pro jejich vlastní rozvoj.“⁸

V komunismu ztratí nadbytek času v poměru k nutné pracovní době charakter nadpráce, který mu za kapitalismu propůjčily dějinné limity výrobních sil. Využitelný čas již nebude založen na chudobě práce. K tvorbě bohatství již nebude třeba využívat bídu. Až se vzestupem výrobních sil zvrátí vztah mezi nutnou prací a nadprací, čas přesahující práci nezbytnou k materiální existenci ztratí svoji přechodnou formu nadpráce.

„Volný čas – což je čas klidu i čas pro vyšší aktivitu – svého držitele přirozeně transformoval v odlišný subjekt a jako tento odlišný subjekt potom vstupuje do přímého výrobního procesu.“⁹

Úspora pracovní doby je pro rozvoj lidstva absolutní nutností. Pokládá základy pro možnost kapitalismu a, ve vyšším stádiu, komunismu. *Jeden a tentýž pohyb rozvíjí kapitalismus a činí komunismus nutným i možným.*

Do stejného procesu je zapojen i zákon hodnoty a měřítko průměrné pracovní doby. Zákon hodnoty vyjadřuje limit kapitalismu a hraje nezbytnou úlohu. Dokud ještě nejsou výrobní síly vysoce rozvinuté a bezprostřední práce zůstává zásadním faktorem výroby, je měřítko průměrné pracovní doby absolutní nutností. Ale s rozvojem kapitálu, zejména *fixního kapitálu*, „začíná tvorba skutečného bohatství méně záviset na pracovní době a na množství zaměstnané práce a více na síle činitelů uvedených do pohybu během pracovní doby, jejichž ‘mocná efektivita’ je pak sama zcela v nepoměru k přímé pracovní době strávené jejich výrobou, ale spíše závisí na celkovém stavu vědy a na pokroku techniky či na aplikaci této vědy ve výrobě.“¹⁰

Bída proletariátu byla a je podmínkou pro značný růst fixního kapitálu, v němž je „fixováno“ veškeré vědecké a technologické vědění lidstva. Automatizace, jejíž dopady nyní začínáme pozorovat, je jen jedním ze stádií v tomto vývoji. Přesto kapitál dál reguluje výrobu měřením průměrné pracovní doby.

„Kapitál sám je chodícím rozporem, [a to] tím, že tlačí na redukci pracovní doby na minimum, zatímco na druhé straně pracovní dobu postuluje jako jediné měřítko a zdroj bohatství. A tak zmenšuje pracovní dobu v její nutné podobě, aby ji navýšil v nadbytečné podobě.“¹¹

Onen známý rozpor výrobní síly/výrobní vztahy nelze pochopit, nevidíme-li souvislost mezi následujícími protiklady:

- a) rozpor mezi funkcí průměrné pracovní doby jakožto regulátoru „nedostatečně rozvinutých“ výrobních sil a růstem výrobních sil, který *má tendenci ničit potřebnost takovéto funkce;*
- b) rozpor mezi *nutností maximálního rozvoje dělníkovi nadpráce, aby se tak vyprodukovalo maximum nadhodnoty a právě tímto růstem nadpráce, který umožňuje její potlačení.*

8) tamtéž.

9) tamtéž.

10) tamtéž.

11) tamtéž.

„Jakmile práce ve své přímé podobě přestává být oním velkým stálým zdrojem bohatství, pracovní doba přestává a musí přestat být jeho měřítkem, a tudíž směnná hodnota [musí přestat být měřítkem] užité hodnoty. Nadpráce masy přestala být podmínkou pro rozvoj všeobecného bohatství tak, jako ne-práce hrstky přestala být podmínkou pro rozvoj obecných sil lidské hlavy.“¹²

Pak je „osvobození člověka“, prorokované všemi utopickými mysliteli (minulými i současnými), možné:

„A tím se hroutí výroba založená na směnné hodnotě... Svobodný rozvoj individualit a tedy nikoli redukce nutné pracovní doby k postulování nadpráce, ale spíše všeobecná redukce nezbytné práce společnosti na minimum, která pak koresponduje s uměleckým, vědeckým atd. rozvojem jednotlivců v uvolněném čase a s prostředky vytvořenými pro ně pro všechny.“¹³

„Každé dítě ví, že národ, který by přestal pracovat – neřeknu na rok, ale dokonce na pár týdnů – by zahynul. Každé dítě také ví, že masy výrobků korespondujících s různými potřebami vyžadují různé a kvantitativně určené masy celkové práce společnosti. Že by tuto nutnost rozdělovat společenskou práci v určitých proporcích nešlo odstranit nějakou konkrétní formou společenské výroby, ale změnil by se pouze způsob, kterým se jeví, se rozumí samo sebou. Žádné přírodní zákony nelze odstranit. Za historicky odlišných podmínek se může změnit pouze forma, v níž se tyto zákony prosazují.“¹⁴

Proti regulaci společensky nutnou pracovní dobou Marx staví regulaci dostupným časem. Samozřejmě, že se nejedná o dvě metody, které lze buď použít, nebo odmítnout, ale o dva historické, objektivní procesy zahrnující všechny společenské vztahy. Mnozí lidé znají ty stránky z *Kritiky Gothajského programu*, kde Marx vysvětluje, že „ve společnosti sdružených výrobců, založené na společném vlastnictví výrobních prostředků, nesměňují výrobci své výrobky; rovněž práce vynaložená na výrobky se tu neprojevuje jako hodnota těchto výrobků, jako jejich věcná vlastnost, protože tady, na rozdíl od kapitalistické společnosti, jsou individuální práce nikoli už oklikou, nýbrž bezprostředně součástí celkové práce.“¹⁵

„Každému podle jeho potřeb“ podle Marxe neznamená, že „všeho“ bude „nadbytek“; představa absolutního „nadbytku“ je historicky irelevantní. Bude tu muset být nějaká kalkulace a volba, a to ne na základě směnné hodnoty, ale na základě hodnoty užité, na základě společenské užitečnosti dotyčného výrobku. (Problém „nerozvinutých zemí“ bude tudíž chápán a řešen nově.) Marx to v *Bídě filozofie* řekl velice jasně:

„V budoucí společnosti, v níž již nebude třídní antagonismus, v níž již nebudou žádné třídy, již nebude využití určováno **minimální** dobou výroby; ale doba výroby věnovaná různým artiklům bude určována mírou jejich společenské užitečnosti.“¹⁶

A tak se nám osvětluje text o přechodu z „říše nutnosti“ do „říše svobody“.¹⁷ Svoboda se považuje za vztah, kde člověk – panující procesu výroby materiálního života – nakonec dokáže své aspirace adap-

12) tamtéž.

13) tamtéž.

14) Marxův dopis Kugelmannovi, 11. červenec 1868.

15) Marx, *Kritika Gothajského programu*.

16) Marx, *Bída filozofie*.

17) *Kapitál*, svazek III, poslední kapitola.

tovat na úroveň dosaženou rozvojem výrobních sil.¹⁸ Růst společenského bohatství a rozvoj každé individuality se kryjí.

„Neboť skutečné bohatství je rozvinutou výrobní silou všech jednotlivců. Měřítkem bohatství pak již rozhodně není pracovní doba, ale spíše využitelný čas.“¹⁹ Marx tak zcela správně popisuje čas jako dimenzi lidského osvobození.

Navíc je jasné, že dynamika, kterou Marx analyzuje, vylučuje hypotézu jakékoli *postupné* cesty ke komunismu prostřednictvím progresivní destrukce zákona hodnoty. Zákon hodnoty se naopak dále agresivně prosazuje až do svržení kapitalismu: zákon hodnoty se nikdy nepřestává ničit – jen aby se znovu objevil na vyšší úrovni. Viděli jsme, že pohyb, který jej zrodil, směřuje ke zničení jeho nutnosti. Nikdy ale nepřestává existovat a regulovat fungování systému. Revoluce je tudíž nezbytná.

Teorie řízení společnosti prostřednictvím dělnických rad nebere v potaz dynamiku kapitalismu. Zachovává všechny kategorie a charakteristiky kapitalismu: námezdní práci, zákon hodnoty, směnu. Druh socialismu, který navrhuje, není ničím jiným než kapitalismem – demokraticky spravovaným dělníky. Kdyby se uvedl do praxe, byly by tu dvě možnosti. Buď by se dělnické rady snažily nefungovat jako v kapitalistických podnicích, což by bylo nemožné, jelikož by stále existovaly kapitalistické výrobní vztahy. V tomto případě by dělnické rady zničily kontrarevoluce. Výrobní vztahy nejsou vztahy člověka s člověkem, ale kombinací nejrůznějších prvků pracovního procesu. „Lidský“ vztah vedoucí/vedený je pouze druhotnou formou fundamentálního vztahu mezi námezdní prací a kapitálem. Nebo si dělnické rady odsouhlasí, že budou fungovat jako kapitalistické podniky. V tomto případě by systém rad nepřezil; stala by se z něj iluze, jedna z četných forem spolčení kapitálu s prací. „Zvolení“ manažeři by se brzy stali identickými s tradičními kapitalisty: funkce kapitalisty, říká Marx, má tendenci separovat se od funkce dělníka. Dělnická správa by vyústila v kapitalismus; jinými slovy, kapitalismus by nebyl zničen.

Boľševická byrokracie převzala ekonomiku pod svoji kontrolu. Ultralevice chce, aby to udělaly masy. Ultralevice setrvává na stejném terénu jako leninismus: opět jen jinak odpovídá na stejnou otázku (řízení ekonomiky). My chceme tuto otázku nahradit jinou (destrukce ekonomiky, která je kapitalistická). Socialismus není správou – jakkoli „demokratickou“ – kapitálu, ale jeho úplným zničením.

E) Historický limit ultralevice

Naše zkoumání problému „organizace“ a obsahu socialismu nás přivedlo k potvrzení existence revoluční dynamiky za kapitalismu. Produkováno kapitalismem, revoluční hnutí nabírá v nové situaci nových forem. Socialismus není pouze správou společnosti pracujícími, ale ukončením dějinného cyklu kapitálu proletariátem. Proletariát se nejen zmocňuje světa; rovněž uzavírá pohyb kapitalismu a směny. Tím se Marx odlišuje od všech utopických a reformistických myslitelů; socialismus produkuje objektivní dynamiku, která vytvořila kapitál a rozšířila jej po celé planetě. Marx trvá na *obsahu* hnutí. Lenin a ultralevice trvali na jeho *formách*: na formě organizace, na formě správy společnosti, zatímco zapomněli na obsah revolučního hnutí. I to bylo produktem dějin. Situace onoho období bránila revolučním bojům, aby měly *komunistický* obsah.

Leninismus byl ve své době výrazem nemožnosti revoluce. Radovectví vyjadřovalo její nutnost, ale aniž by přesně vědělo, v čem její možnost spočívá. Marxovy názory na stranu byly opuštěny. Byla to doba

18) „Esence buržoazní společnosti spočívá právě v tom, že tu a priori není žádná vědomá regulace výroby. Racionální a přirozené nezbytné se prosazuje pouze jako slepě fungující průměr.“ (Marxův dopis Kugelmannovi, 11. červenec 1868)

19) *Grundrisse*.

velkých reformistických organizací a pak komunistických stran (které rychle nebo okamžitě zabředly do další formy reformismu). Revoluční hnutí nebylo dostatečně silné. Všude – v Německu, v Itálii, ve Francii, ve Velké Británii – se začátek dvacátých let vyznačoval kontrolou „dělnických“ vůdců nad masami. Reagující na tuto situaci, ultralevičáci byli dohnáni do bodu, kdy se obávali, aby se nestali novými byrokraty. Místo toho, aby leninistické strany chápali jako produkt proletářské porážky, odmítali jakoukoli stranu a stejně jako Lenin ponechali marxistickou koncepci strany v zapomnění. Co se obsahu socialismu týče, všechna sociální hnutí – kromě krátké doby ve Španělsku – se snažila kapitalismus administrovat a ne jej svrhnout. Za takových podmínek *nemohla* ultralevice provést důkladnou kritiku leninismu. Mohla pouze zaujmout opačný názor a postavit proti leninismu jiné *formy*, aniž by viděla *obsah* revoluce. Bylo to o to přirozenější, že se tento obsah jasně nevyjevoval. (Nesmíme nicméně zapomínat, že ultralevice poskytla pozoruhodnou kritiku některých aspektů kapitalismu – odborářství a „dělnických“ stran).

To jsou důvody, proč ultralevicové hnutí pouze nahradilo leninistický fetišismus strany a třídního uvědomění fetišismem dělnických rad. Nyní je kritika leninismu i ultralevičáctví možná, protože rozvoj kapitalismu nám dává představu o skutečném obsahu revolučního hnutí.

Lpěním na ultralevicových ideách, které jsme si představili (strach z vytváření strany a dělnická správa), bychom je změnili v pouhou ideologii. Když se kolem roku 1920 tyto myšlenky poprvé objevily, vyjadřovaly skutečný revoluční boj a i jejich „chyby“ hrály v bojích proti sociální demokracii a leninismu pozitivní a pokrokovou úlohu. Jejich limity byly projevem činnosti tisíců revolučních dělníků. Ale od roku 1920 se věci hodně změnily. Jak odhalily události roku 1968 ve Francii a další boje v několika zemích, *pomalou* se formuje nová menšina revolučních dělníků.

V revolučním období bojuje revolucionář po boku proletáře bez jakýchkoli teoretických či sociologických problémů. Revoluční hnutí se sjednocuje. *Teoretická ucelenost* je permanentním cílem revolucionářů, jelikož vždy urychluje *praktickou koordinaci* revolučních snah. Revolucionáři nikdy neváhají jednat kolektivně, aby propagovali svoji kritiku stávající společnosti.

Nesnaží se dělníkům říkat, co mají dělat; ale nevzdávají se intervence pod záminkou, že „dělníci se musí rozhodnout sami“. Neboť na jednu stranu se dělníci mohou rozhodnout udělat jen to, k čemu je žene celková situace; a na druhou stranu revoluční hnutí je organickou strukturou, jejímž neodmyslitelným a nepostradatelným prvkem je teorie. Komunisté reprezentují a hájí obecné zájmy hnutí. Za všech situací neváhají vyjadřovat celý význam toho, co se děje, a předkládat praktické návrhy. Je-li toto vyjádření správné a návrh případný, jsou součástí boje proletariátu a přispívají k budování „strany“ komunistické revoluce.

červenec 1969

Příloha první:

POZNÁMKA O PANNEKOEKOVI A BORDIGOVI

Ačkoli v Leninově *Dětské nemoci levičáctví v komunismu* byli napadáni oba dva, Pannekoek považoval Bordigu za zvláštní odrůdu leninisty a Bordiga se na Pannekoeka díval jako na nechutnou směsku marxismu a anarchosyndikalismu. Ve skutečnosti se ani jeden o toho druhého doopravdy nezajímal a „Německá“ s „Italskou“ komunistickou levicí se povětšinou navzájem ignorovaly. Jedním z účelů této poznámky je ukázat, že to od nich byla chyba.

Ještě před pár lety o Pannekoekovi (1873-1960) slyšel málokdo. Jeho myšlenky a minulost se vracejí do života jen proto, že současné období obnovuje podmínky jeho doby – ale se zásadními odlišnostmi, což nás nutí k poopravení jeho názorů.

Pannekoek byl Holanďan, ale většina jeho aktivity se odehrávala v Německu. Byl jedním z hrstky socialistů v rozvinutých zemích, kteří udržovali při životě revoluční tradici z před roku 1914. Radikální postoje ale zaujal teprve během války a po ní. Jeho text z roku 1920 *Světová revoluce a komunistická taktika* je jedním z nejlepších děl té doby. Pannekoek chápal, že Druhá internacionála neselhala proto, že selhala její strategie, ale že tato strategie měla sama své kořeny ve funkci a formě Druhé internacionály. Internacionála byla přizpůsobena jednomu určitému stádiu kapitalismu, kdy dělníci požadovali ekonomické a politické reformy. Aby mohl provést revoluci, musel si proletariát vybudovat orgány nového typu, které překračovaly onu starou dichotomii strana/odborníci. V tomto se nemohl vyhnout střetu s Komunistickou internacionálou. Zaprvé proto, že Rusové nikdy úplně nepochopili, co byla stará internacionála vlastně zač a věřili v organizování dělníků shora, aniž by viděli souvislost mezi Kautského „socialistickým uvědoměním“ vneseným do mas a Kautského kontrarevolučním postojem. Zadruhé proto, že ruský stát chtěl mít v Evropě masové strany schopné vyvíjet na své vlády nátlak, aby se s Ruskem smířily. Pannekoek stál ale za skutečným komunistickým prvkem v Německu. Ten byl však brzy poražen a na západě se objevily nejrůznější velké komunistické strany. Komunistická levice byla redukována na skupinky rozdělené do různých frakcí.

Na počátku 30. let se Pannekoek a další snažili definovat komunismus. Již na začátku 20. let 20. století odsoudili Rusko jako kapitalistické. Nyní se vraceli zpět k Marxově analýze hodnoty. Konstatovali, že kapitalismus je výrobou pro akumulaci hodnoty, zatímco komunismus je výrobou pro užitnou hodnotu, pro naplnění lidských potřeb. Musí tu ale být určité plánování: bez prostřednictví peněz si společnost bude muset zorganizovat přesný systém účetnictví, aby měla zaznamenáno množství pracovní doby obsažené v každém vyráběném produktu. Přesné účetnictví zajistí, že se ničím nebude plýtvat. Pannekoek a jeho přátelé měli naprostou pravdu, když se vrátili k hodnotě a jejím implikacím. Mýlili se ale, když hledali racionální systém pro účtování pracovní doby. Ve skutečnosti navrhli vládu hodnoty (jelikož hodnota není nic než množství pracovní doby společensky nutné k výrobě nějakého produktu) bez intervence peněz. Lze dodat, že takovouto koncepci Marx napadl v roce 1857 na začátku *Grundrisse*. Ale alespoň

němečtí (a holanďtí) leví komunisté položili důraz na srdce komunistické teorie.

Za německé občanské války, 1919-1923, si ti nejaktivnější dělníci vytvořili nové formy organizace, hlavně to, čemu říkali „unie“¹ nebo někdy „rady“, i když většina tehdy existujících dělnických rad byla reformistická. Pannekoek přišel s ideou, že tyto formy jsou na rozdíl od tradiční stranické formy pro hnutí důležité, vlastně životně důležité. A právě v tomto bodě komunismus rad napadal stranický komunismus. Pannekoek pokračoval a plněji tento aspekt rozvíjel, až po druhé světové válce publikoval knihu *Dělnické rady*, která rozpracovává čistě radoveckou ideologii. Revoluce se redukuje na masově demokratický proces a socialismus na dělnickou správu prostřednictvím kolektivního systému registrace a účtování za pomoci pracovní doby: jinými slovy, na hodnotu bez její peněžní formy. Potíží je, že hodnota ani zdaleka není pouhým měřítkem – je krví kapitalismu. Co se revolucionářů týče, ti si musí jen dopisovat, vykládat teorii, pouštět do oběhu informace a popisovat, co dělníci dělají. Nesmí se ale organizovat v permanentní politické skupině, snažit se definovat strategii či podle ní jednat, protože jinak se z nich stanou noví vůdci pracujících a později nová vládnoucí třída.

Od analýzy Ruska coby státního kapitalismu Pannekoek přešel k analýze těch, kdo v západních zemích jednájí jako zástupci dělníků v rámci kapitalismu, především odborů.

Pannekoek byl obeznámen s přímými formami odporu proletariátu proti kapitálu a chápal triumf kontrarevoluce. Nepochopil ale celkový kontext komunistického hnutí: jeho základnu (transformace dělníka ve zboží), jeho boj (centralizovaná akce proti státu a stávajícímu dělnickému hnutí), jeho cíl (vytvoření nových společenských vztahů, kde již nebude žádná ekonomika jako taková). Sehrál důležitou úlohu v reformaci revolučního hnutí. My ale musíme vidět meze jeho přínosu a pak jej integrovat do celkového přeformulování podvratné teorie.

Bordiga (1889-1970) žil v odlišné situaci. Tak jako Pannekoek, který proti reformismu bojoval již před válkou a dokonce opustil holandskou socialistickou stranu, aby vytvořil novou, i Bordiga patřil k levici své strany. Nezašel ale tak daleko jako Pannekoek. V době první světové války zastávala italská strana poněkud radikální náhled a rozkol tak nebyl možný. Strana se dokonce postavila proti válce, byť víceméně pasivně.

Když byla v roce 1921 založena Komunistická strana Itálie, rozešla se s pravicí staré strany a rovněž s jejím středem. Tato skutečnost Komunistickou internacionálu nepotěšila. Bordiga stranu vedl. Odmítl se účastnit voleb, ale nikoli z principu, nýbrž z taktických důvodů. Parlamentní činnost sice lze občas využívat, ale nikdy, když ji může buržoazie použít k odvrácení dělníků od třídního boje. Později Bordiga napsal, že nebyl proti využívání parlamentu jako tribuny tehdy, když to bylo možné. Například v počátcích fašismu mělo jeho využívání coby tribuny smysl. Ale v roce 1919, uprostřed revolučního hnutí, kdy bylo na pořadu dne povstání a jeho příprava, by účast ve volbách znamenala posilování buržoazních lží a mylných představ o možnosti změny prostřednictvím parlamentu. Pro Bordigu, jehož skupině se v socialistické straně říkalo „abstencionistická frakce“, to bylo důležité téma. Komunistická internacionála s tím ale nesouhlasila. Jelikož to považoval za otázku taktiky a ne strategie, Bordiga se rozhodl řídit KI, protože se domníval, že v takovém hnutí je zapotřebí disciplína. Svoji pozici ale zastával dál.

Dalším kamenem úrazu byla taktika jednotných front. Bordigovi se zdálo, že samotná skutečnost přizvání socialistických stran ke společné akci by mezi masami vyvolala zmatek a skryla by nesmiřitelnou

1) V tomto kontextu německé slovo „unie“ (*Union*) nemá nic společného s odborovými svazy (kterým se v němčině říká *Gewerkschaften*). „Unie“ ve skutečnosti proti odborovým svazům bojovaly.

opozici těchto kontrarevolučních stran vůči komunismu. Rovněž by v některých komunistických stranách, které se ještě skutečně nerozešly s reformismem, napomohla rozvoji oportunistických tendencí.

Bordiga byl proti heslu „dělnická vláda“, které jen vyvolávalo teoretický i praktický zmatek. Pro něj byla nezbytnou součástí revolučního programu diktatura proletariátu. Avšak, na rozdíl od Pannekoeka, odmítal tyto postoje vysvětlovat s ohledem na degeneraci ruského státu a strany. Měl dojem, že se KI mýlí, ale že je stále ještě komunistická.

Na rozdíl od Komunistické internacionály Bordiga zaujal k fašismu jasné stanovisko. Nejenže fašismus považoval tak jako demokracii jen za jinou formu buržoazního panství; rovněž byl přesvědčen, že se mezi nimi nedá vybírat. Toto téma se často diskutuje. Postoj Italské levice se přitom obvykle překrucuje. Historici často považovali Bordigu za zodpovědného za Mussoliniho nástup k moci. Dokonce bývá obviňován z nezájmu o utrpení lidu za fašismu. V Bordigových očích, z hlediska revoluce, není pravda, že fašismus je horší než demokracie, ani že demokracie vytváří lepší podmínky pro třídní boj proletářů. I kdybychom demokracii považovali za menší zlo než fašismus, bylo by hloupé a neúčinné podporovat demokracii, abychom se vyhnuli fašismu: italská (a později německá) zkušenost ukázala, že demokracie byla tvář v tvář fašismu nejen bezmocná, ale dokonce fašismus povolala na svoji záchranu. V obavách z proletariátu demokracie vlastně zplodila fašismus. Jedinou alternativou k fašismu tudíž byla diktatura proletariátu.

Levice – například trockisté – později na podporu antifašistické politiky předložila další argument. Kapitalismus potřebuje: již nemůže být demokratický. Takže bojujeme-li za demokracii, bojujeme vlastně za socialismus. Takto si mnozí levičáci ospravedlňovali svůj postoj během druhé světové války. Ale tak, jako demokracie plodí fašismus, fašismus plodí demokracii. Dějiny demonstrují, že to, co Bordiga teoreticky prosazoval, se prakticky uskutečnilo: kapitalismus nahrazuje jedno druhým; demokracie a fašismus se střídají. Od roku 1945 se obě formy mísí a prolínají.

Samozřejmě, že Komunistická internacionála nemohla Bordigovu opozici tolerovat a v letech 1923-1926 tak ztratil kontrolu nad Komunistickou stranou Itálie.² Ačkoli s Trockým příliš nesouhlasil, postavil se na jeho stranu proti Stalinovi. Ve výkonném výboru Komunistické internacionály v roce 1926 napadl ruské vůdce: bylo to pravděpodobně naposledy, co někdo zaútočil zevnitř na KI na tak vysoké úrovni. Jenže si zde musíme povšimnout, že Bordiga nedokázal analyzovat Rusko jako kapitalistické a KI jako degenerovanou. Se stalinismem se doopravdy rozešel až o pár let později.

V letech 1926-1930 byl Bordiga ve vězení a během 30. let se zdržoval velmi aktivní politiky emigrantů. 30. létům 20. století dominoval antifašismus a lidové fronty, což vedlo k přípravám na novou světovou válku. Maličká Italská levice v emigraci tvrdila, že příští válka může být jediné imperialistická. Boj proti fašismu prostřednictvím podpory pro demokracii chápala jako materiální a ideologickou přípravu na tuto válku.

Poté, co válka začala, již mnoho příležitostí ke komunistické akci nebylo. Italská i Německá levice zaujaly internacionalistické stanovisko, zatímco trockismus se rozhodl podporovat spojenecké mocnosti proti Ose. V té době Bordiga stále odmítal definovat Rusko jako kapitalistické, ale nikdy nevěřil – na rozdíl od Trockého – v podporu kterékoli z válčících stran, s níž by se Sovětský svaz spojil. Nikdy nesouhlasil s obranou „dělnického státu“. Nesmíme zapomínat, že když Rusko spolu s Německem roku 1939 vtrhly do Polska a rozdělily si je, Trockij řekl, že se jedná o pozitivní událost, protože změni polské společenské

2) Ještě když měl stále většinu, disciplinovaně rezignoval ve prospěch Gramsciho.

vztahy socialistickým způsobem!

V roce 1943 Itálie změnila stranu a vznikla republika skýtající možnosti k aktivitě. Italská levice vytvořila stranu. Měla dojem, že konec války povede k třídním bojům svojí povahou podobným těm na konci první světové války. Opravdu tomu Bordiga věřil? Zjevně chápal, že situace je naprosto odlišná. Dělnická třída tentokrát byla totálně pod kontrolou kapitálu, kterému se povedlo shromáždit ji okolo praporu demokracie. Co se poražených (Německo a Japonsko) týče, měli je okupovat a tak i kontrolovat vítězové. Bordiga se ale fakticky nepostavil proti názorům optimistické sekce své skupiny a tento postoj si podržel až do své smrti. Měl sklon držet se dál od aktivity (a aktivismu) své „strany“ a nejvíce jej zajímalo teoretické chápání a vysvětlování. A tak pomáhal vytvářet a udržovat iluze, s nimiž nesouhlasil. Jeho strana během několika málo let ztratila většinu svých členů. Na konci 40. let 20. století se zredukovala na stejně malou skupinku jako před válkou.

Většina Bordigova díla byla teoretická. Jeho značná část se zabývala Ruskem. Ukázal, že Rusko bylo kapitalistické a že se jeho kapitalismus ve své podstatě nelišil od toho západního. Německá levice (či ultralevice) se v této otázce zmylila. Pro Bordigu nebyla důležitá byrokracie, ale esenciální ekonomické zákonitosti, kterým se byrokracie musela podřizovat. Tyto zákonitosti byly stejné jako zákonitosti popisované v *Kapitálu*: akumulace hodnoty, směna zboží, klesající míra zisku atd. Pravda, ruská ekonomika netrpěla nadvýrobou, ale jen kvůli své zaostalosti. Během studené války, kdy mnozí komunisté rad vykreslovali byrokratické režimy jako nový a snad i budoucí model kapitalistické evoluce, Bordiga předvídal, že americký dolar pronikne do Ruska a nakonec rozbije kremelské zdi.

Ultralevice věřila, že Rusko změnilo základní zákonitosti popisované Marxem. Zdůrazňovala kontrolu ekonomiky byrokracií, proti níž stavěla heslo „dělnická správa“. Bordiga konstatoval, že žádný nový program není potřeba; dělnická správa je podružnou záležitostí; dělníci budou schopni ekonomiku spravovat jediné tehdy, zruší-li se tržní vztahy. Samozřejmě, že tato debata překračovala rámec analýzy Ruska.

Tato koncepce se objasnila na konci 50. let. Bordiga napsal několik studií o některých nejdůležitějších Marxových textech. Roku 1960 řekl, že celé Marxovo dílo je popisem komunismu. Nepochybně to byl ten nejdůmyslnější komentář o Marxovi. Tak jako se Pannekoek vrátil kolem roku 1930 k analýze hodnoty, Bordiga se k ní vrátil o třicet let později. Bordiga ale rozvinul celkovou koncepci vývoje a dynamiky směny od jejich počátků až po její smrt v komunismu.

Zároveň si ale Bordiga podržel svoji teorii revolučního hnutí, která zahrnovala falešnou představu o vnitřní dynamice proletariátu. Domníval se, že dělníci se prvně shromáždí na ekonomické rovině a změní povahu odborů; pak dosáhnou, díky intervenci revolučního předvoje, politické roviny. Snadno zde můžeme pozorovat Leninův vliv. Bordigova straníčka vstoupila do odborů (tj. komunistickou stranou kontrolovaných odborů) ve Francii a Itálii, a to zcela bezvýsledně. Ačkoli s tím víceméně nesouhlasil, nezaujal vůči této katastrofické činnosti žádný veřejný postoj.

Bordiga udržel při životě jádro komunistické teorie. Nemohl se ale zbavit Leninových názorů, tj. názorů Druhé internacionály. Jeho činy a myšlenky tudíž musely být rozporuplné. Dnes ale není tak těžké pochopit vše, co v jeho díle bylo – a stále je – platné.

Pannekoek chápal a vyjadřoval odpor proletariátu vůči kontrarevoluci na bezprostřední úrovni. Odbory viděl jako monopol variabilního kapitálu, podobný obyčejným monopolům, které soustřeďují konstantní kapitál. Proti produktivistickému, hierarchickému a nacionalistickému pohledu stalinistického a sociálně demokratického „socialismu“ (z větší části sdílenému trockismem a nyní maoismem)

revoluci popisoval jako převzetí života masami. Unikla mu ale povaha kapitálu neboli povaha změny, kterou komunismus přinese. Ve své extrémní podobě, jak ji ke konci svého života vyjadřoval Pannekoek, se komunismus rad stává organizačním systémem, kde rady hrají stejnou úlohu, jakou hraje v leninistickém pohledu „strana“. Bylo by ale vážnou chybou ztotožňovat Pannekoeka s jeho nejhorším obdobím. Stejně tak nelze akceptovat teorii dělnické správy, zejména v době, kdy kapitál hledá nové způsoby integrace pracujících a navrhuje jim společnou participaci na své správě.

A právě zde je důležitý Bordiga: veškeré Marxovo dílo považoval za pokus o popsání komunismu. Komunismus existuje potenciálně v proletariátu. Proletariát je negací této společnosti. Nakonec se vzbouří proti zbožní výrobě jen proto, aby přežil, protože zbožní výroba je nucena ničit jej, dokonce i fyzicky. Revoluce není ani záležitostí uvědomění ani správy. Tím se Bordiga velice odlišuje od Druhé internacionály, od Lenina a od oficiální Komunistické internacionály. Nikdy ale nedokázal udělat čáru mezi současností a minulostí. My nyní ale můžeme.

leden 1973

Příloha druhá:

POZNÁMKA O TROCKÉM¹

Vrátíme-li se k Trockého rozepři s Leninem na přelomu let 1903 a 1904 a v následujících letech – v „menševickém“ období jeho života – musíme přiznat, že správně spatřoval chybu v Kautského-Leninově názoru, že „třídní uvědomění“ povstává mimo dělnické hnutí a následně ho do něj přináší „strana“. Trockij své stanovisko vysvětluje v *Našich politických úkolech*, byť je značně zatemňuje mnoha dalšími idejemi. Leninovo pojetí vyvrací z demokratického hlediska: komunismus nechápe jako zrušení zbožní ekonomiky a vznik nového světa, ale jako vládu dělníků nad společností. Proto napadá Lenina, že nahrazuje proletariát stranou. Leninovu teorii je však třeba vyvrátit z jiného úhlu: Lenin nepochopil to, co se Marx snažil ukázat. Transformován ve zboží, se všemi aspekty svého života přeměněnými ve zboží, se proletariát, když jej kapitál přinutí k revoltě (například po nějaké krizi), nemůže vyhnout zničení tržní ekonomiky a všech jejích dopadů na práci, osobní vztahy, citový život, využití prostoru a přírody, reprezentaci atd. Lenin stejně jako všichni militanti Druhé internacionály nechápal, že komunistický program je obsažen *uvnitř* proletariátu. Obecněji řečeno, tito lidé ignorovali dynamiku kapitálu a skutečný obsah komunismu. Všechny příspěvky ke kontroverzi ohledně zhroucení (Luxemburová, Hilferding atd.), z nichž byla většina pojata čistě ekonomicky, nazíraly tento problém z hlediska kapitálu: proč nemůže fungovat; a nikoli z hlediska proletariátu: jak revolta dělníků vede k novým společenským vztahům. Tím ale není řečeno, že komunismus vychází pouze z konání dělníků. Naopak, dělníci na kapitál útočí jedině tehdy, útočí-li kapitál na ně kvůli svým vnitřním problémům (pokles míry zisku atd.). Nestací ale rozumět ekonomickým krizím; rovněž je třeba chápat, co znamenají pro proletariát.

V té době to díky celkové stabilitě a prosperitě nikdo nechápal. Revolucionáře to ale vedlo k řadě chyb. Jednou z nich bylo špatné chápání dělnického hnutí, které v té době mohlo být jedině reformistické, a rovněž sociálně demokratického hnutí, které mohlo být jedině evolucionistické (až na pár výjimek). Teprve až kolaps internacionály v roce 1914 je skutečně poučil, o čem vlastně sociálně demokratické strany jsou.

Trockého koncepci permanentní revoluce v Rusku můžeme studovat jedině v tomto kontextu. Domníval se, že po demokratické revoluci (kterou mohli provést jedině dělníci a rolníci, jelikož buržoazie byla příliš slabá – v tom se s ním Lenin shodoval) dělníci nebudou moci nejít dále a sami rychle převzou moc – za podpory drobných rolníků – aby zavedli socialismus. A zde s ním Lenin nesouhlasil. Nyní je zřejmé, že komunismus – jak jej definuje Marx a komunistická teorie – byl v onom stádiu v Rusku

1) Následující text vznikl v lednu 1973 jako součást textu předchozího, který se původně jmenoval „Poznámky o Trockém, Pannekoekovi a Bordigovi“. Pro anglické vydání knihy *Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje* z roku 1997 (Antagonism Press) ho však Gilles Dauvé zkrátil a lehce upravil, takže z něj zůstala „Poznámka o Pannekoekovi a Bordigovi“. Vyřadil z něj tedy jeho první část věnovanou Trockému a část čtvrté části věnovanou téže osobě. Protože v současném českém prostředí, které se vyznačuje naprosto nedostatečnou kritikou trockismu a Trockého (povětšinou anarchistické provenience) jakožto „kronšadtského vraha“, jsou tyto pasáže přínosné, rozhodli jsme se z nich zkompileovat samostatnou „Poznámku o Trockém“ a udělat z ní druhou přílohu. (*poznámka Knihovničky Starého Krtka*)

nemožný kvůli obrovskému předkapitalistickému sektoru. To Trockého ale nezajímalo, protože pro něj byl socialismus ekvivalentem dělnické moci. A právě to mám na mysli, hovořím-li o jeho demokratickém pojetí revoluce. Komunismus je však *transformací* společenského života a ne jen jeho spravováním masami.

Navzdory či spíše díky tomuto pojetí mohl Trockij sehrát v revoluci roku 1905 mnohem větší úlohu (protože byl dělníkům mnohem blíže) než Lenin, jehož centralistická a rigidní pozice během rozkolu v roce 1903 jej od mnoha aktivních dělníků odcizila. Lenin rovněž nedůvěřoval spontánním hnutím. Dokonce je možné, že události roku 1905 mu pomohly jeho postoj modifikovat, aby byl v období 1906 až 1914 efektivnější.

Za války nebyl Trockého internacionalismus – stejně jako internacionalismus Luxemburgové – tak radikální jako postoj, který Lenin vyjádřil ve svém hesle: změníme imperialistickou válku ve válku občanskou.

Poté, co se přidal k bolševikům, Trockij dával jasně najevo, že sotva chápe, co se děje. Předtím socialismus ztotožňoval s dělnickou mocí. Nyní ztotožňoval dělnickou moc s mocí strany. Odtud došel k závěru, že Rusko buduje socialismus. V *Komunismu a terorismu* konstatoval, že povinností dělníka je poslouchat (dělnický) stát a že socialismus znamená disciplínu a vysokou produktivitu práce. Lenin jednal stejně, ale aspoň měl nějakou potuchu o komunismu. Víceméně si uvědomoval, že Rusko socialistické není a že jím může být pouze s pomocí Evropy.

V této otázce je třeba velká přesnost. Trockij vlastně věřil, že Rusko se *může* kapitalismu vyhnout, i kdyby v Evropě žádná revoluce nebyla. Je pravda, že nezašel tak daleko, aby věřil, že je Rusko zcela socialistické. Proto musel vymyslet koncepci mezistádia, ani kapitalistického ani socialistického, a neuvěřitelnou teorii bonapartismu.

Trockij se velice aktivně účastnil potlačování všech opozicí, které měly nějaký komunistický obsah. Jeho vlastní opozice byla oportunistická (spojenectví se Zinověvem v roce 1926) a on se bál, aby se nestala hrozbou pro stát. Zorganizoval si tak svoji vlastní porážku. Kolik lidí ví, že v období 1925-1926 se asi rok a půl zdržoval veškeré politické činnosti? To se zdůrazňovat nemusí.

Na mezinárodní úrovni prokázal, že nedokáže pochopit reálné snahy komunistických menšin a podporoval Komunistickou internacionálu ve všech jejích chybách (aktivita v odborech a parlamentu, „masové“ strany, heslo „dělnická vláda“ atd.). Po svém vyhnání z Ruska byl naprosto neschopen navázat jakýkoli užitečný kontakt s revolučními skupinami. Odmítal pochybovat o platnosti neblaze proslulých „prvních čtyř sjezdů Komunistické internacionály“. Byl zároveň sektářem i oportunistou. Na revoluci nahlížel zcela administrativně. Například ve Francii podporoval lidi, kteří neměli ani vazby na proletariát ani revoluční schopnosti, ale byli to levicovní intelektuálové. Seznam všech jeho politických omylů by byl ohromující. Ve snaze získat si masu přívrženců, naléhal na své stoupence, aby vstupovali do socialistických stran. Založil Internacionálu, která sice měla program, ale žádný proletariát. Neustále hledal nový magický nástroj, s nímž by předstoupil před masy, a neustále se mu to nedařilo.

Vlastně ani žádný program neměl. Je třeba ho považovat za aktivního militanta, kypícího aktivitou a schopnostmi, ale postrádajícího zázemí komunistické teorie. Uprostřed povstávajícího hnutí, jako třeba v roce 1905, byl excelentní, ale v upadajícím hnutí naprosto zklamal. Pak se z něj mohl stát ten nejhorší byrokrat, když byl u moci, nebo potíživista, když žádnou moc neměl. Můžeme pochybovat, zda kdy vůbec měl nějakou vlastní teorii, kromě teorie permanentní revoluce – a to ještě přesně nevíme, jakou úlohu hrál ve vzniku této teorie Parvus.

Trockij se stal důležitou postavou jen jako symbol ruské revoluce. Po porážce revolučního hnutí zůstal důležitý jen díky slabosti komunistické menšiny.

(...)

Je příliš mnoho legend o těch, kdo se snažili vzdorovat a udržet revoluční tradici při životě během dlouhé kontrarevoluce, kterou jsme prožívali od začátku 20. let 20. století. Jelikož teorie je nezbytnou a nepostradatelnou součástí subverze (každé sociální hnutí chce rozumět tomu, co dělá) a jelikož marxistická tradice je tou nejpřesnější a vlastně i jedinou platnou, je užitečné vyrovnat se s tendencemi představovanými Trockým, Pannekoekem a Bordigou.

První, co musíme vědět, je, co že to vlastně představují. Trockij byl vůdcem frakce *v rámci* ruského státu a opozičníkem se stal jen proto, že byl vyhnán z úzkého kruhu ruských vůdců. Jak jsme se již zmínili, vždy se považoval za občana Sovětského svazu, jehož zájmy pro něj byly důležitější než zájmy proletariátu. V Rusku byl proti každé opozici, která měla skutečný proletářský obsah (nehledě na její nedostatky), jako byla třeba Dělnická opozice (1920-1921), Dělnická skupina (1921-1922) či dokonce Demokratičtí centralisté. Mimo Rusko se nikdy nesnažil pochopit, co jsou to vlastně evropští leví komunisté (ať už z Itálie, Německa nebo jiných zemí). Zemřel, aniž by se něčemu naučil. Stěží v jeho díle nalezneme něco, co bychom dnes mohli využít. Jeho prestiž přitahovala a stále přitahuje spoustu lidí. Ale každý, kdo hledá něco opravdu radikálního a snaží se klást fundamentální otázky, jej musí překročit. V jedné části svého života byl revolucionářem a to excelentním. Ale dnes již patří minulosti.

(...)

leden 1973

Příloha třetí:

OTEVŘENÝ DOPIS KONFERENCI REVOLUČNÍCH SKUPIN, KTERÁ SE BUDE KONAT V BRITÁNII V KVĚTNU 1973

Následující dopis zasíláme skupinám, které se zúčastní konference, a některým dalším lidem v Británii i jinde. Napsali jsme jej jako příspěvek do diskuse a doufáme, že bude reprodukován a kritizován. Dopis pouze shrnuje pár zásadních bodů, které jsme museli až příliš zjednodušit. Jsme si plně vědomi abstraktního charakteru tohoto textu. Je to však jen startér pro další diskusi. S pomocí detroitských Black and Red plánujeme vydat knihu.

I.

Abychom mohli plně uchopit význam současných dělnických bojů a rovněž povahu revolučních skupin a našich vlastních problémů, musíme se vrátit k analýze kapitálu. Revoluční konání není ani opakováním minulosti ani se zcela neliší od toho, čím bývala. Není třeba odmítat relevantní pojmy: musíme jim porozumět a rozvíjet je.

II.

Konflikty mezi zisky a mzdami jsou jen jedním aspektem obecnějšího pohybu. Kapitál je akumulací hodnoty, tj. krystalizované abstraktní práce.¹ Podvratný charakter proletariátu vyvstává ze zhodnocujícího a znehodnocujícího pohybu. Skutečná komunistická teorie, jak ji vyjádřil Marx a později na ni většina marxistů zapomněla, včetně mnoha opravdových revolucionářů, neseparuje „ekonomii“ od „třídního boje“. Marxův *Kapitál* ničí specializovaná pole vědění. Komunistické potenciály můžeme v kapitalismu pozorovat jedině tehdy, chápeme-li moderní společnost jako celek.

III.

Je zbytečné lámat si hlavu tím, jestli ekonomické krize s sebou přinášejí proletářské akce nebo jestli bojovnost dělníků vyvolává ekonomické potíže. Proletariát je zbožím, které má tendenci zničit samo sebe jako zboží, a to jak kvůli tomu, že jej systém napadá, tak kvůli tomu, že se jeho životní podmínky stávají nesnesitelnými. Kapitál se snaží snižovat mzdy a vyhání část dělnické třídy z výroby: obě tendence jsou důsledkem akumulace hodnoty. Proletariát je hodnotou, která již nemůže existovat jako taková.

IV.

Původ krize neleží ani ve vyčerpání trhu ani ve vyšších mzdách, ale v poklesu míry zisku, který sám o sobě zahrnuje konání dělníků. Jakožto suma hodnoty, kapitál shledává, že zhodnocovat se v průměrné

1) Marx, *Grundrisse* (Pelican Books, 1973).

míře je stále obtížnější. Nadprodukce a vyšší mzdy hrají důležitou úlohu, ale jsou jen jedním z momentů tohoto procesu.

V.

Revoluce transformuje všechny sociální prvky (lidi, věci, vztahy, ideje, přírodu atd.) v pospolitost. Materiální základna pro takovou společnost již existuje, ale všechny tyto komponenty stále ještě aktivuje, kontroluje a socializuje hodnota, a to buď ve formě kapitálu, nebo ve starší formě prostého zboží. Pracovní síla je zbožím. Namísto toho, aby člověku umožňovala osvojit si svět na materiální, intelektuální i citové rovině, je dnes práce jen prostředkem k produkování předmětů za účelem zvyšování hodnoty.² Subverze je již od dob luddismu pokusem zbavit se hodnoty jako společenského vztahu. Právě to musíme mít na paměti, když uvažujeme o neoficiálních stávkách, nepokojích atd., a to i když se tyto akce nechopí komunistické perspektivy a nebudou ji vyjadřovat.

VI.

Komunismus není jen stádiem, kterého bude v *budoucnu* dosaženo: je rovněž hnací silou skrytou za *současným* hnutím. Díky tomu můžeme pochopit, jak nepokoje ve Wattsu, Detroitu a Newarku (1965-1967) útočily na zboží,³ byť nepřekročily sféru distribuce. Díky tomu můžeme rovněž pochopit, proč byli dělníci z UCS (Loděnice Upper Clyde) ve Skotsku již od začátku odsouzeni k prohře: nikoli proto, že jejich akce nebyla organizována demokraticky, ale protože se nic rozhodujícího nemůže změnit, dokud dělníci setrvávají ve sféře stávající výrobní jednotky a její správy. Proletariát zůstává dominantní revoluční silou, ale jeho akce přesahuje meze továrny. Revoluce mění společnost jako celek.

VII.

Krize nelze studovat odděleně od komunismu a naopak. To však neznamená, že všechny deprese mají komunistický potenciál. Krach v roce 1929 byl krizí *v rámci* stávající ekonomiky a společnosti a nikoli krizí ekonomiky a společnosti. Došlo k ní v době, kdy již byla aktivní sociální síla – proletariát – poražena. Dnes je tomu ale jinak. Od nynějška je možná občanská válka, i když současné boje nejeví *pozitivní* komunistickou aktivitu. Komunistické hnutí, které je extrémní a násilné, ještě nevyrostlo z limitovaných situací, které se zatím odehrály.

VIII.

Formu proletářského hnutí vždy udává jeho obsah tím, co lze za dané situace vlastně dělat. V minulosti musela revoluce rozvíjet některé ze základů komunismu, které kapitál ještě plně nevytvořil. Bylo zapotřebí ekonomické a politické *mediace* jakožto separátní organizace.⁴ Socialistické strany brzy ztratily svůj „revoluční“ impuls. Z reakce na reformismus se zrodily unitární organizace: IWW, později AAUD a AAUD-E v Německu.⁵ Jejich cílem bylo celkově shromáždit radikální prvky a odmítaly vměšování ze strany politických skupin. Jejich postoj byl správný i iluzorní zároveň: meze uvalované továrnou jsou stejně nebezpečné jako meze uvalované politikou. Když zaútočily na společnost, byly nuceny přijmout jinou formu, jako třeba při povstání v Porúří (1920). Nakonec zmizely. Jenže každodenní činnost za „reformy“ měla revoluční dopad. Hnutí jako CIO byly pokusem bojovat za požadavky dělníků tím

2) Rubin, *Essays on Marx's Theory of Value*, Black & Red, 1972.

3) Situacionistická internacionála, *The Rise and Fall of the Spectacular Commodity Economy* (1966).

4) Marxova *Kritika Gothajského Programu* (1875).

5) Workers' Voice, *The Origin of the Movement for Workers' Councils in Germany*; Aberdeen Solidarity, *The KPD, 1918-24*.

nejnekompromisnějším způsobem.⁶ Jednalo se o poslední boj před vítězstvím kapitálu za druhé světové války. Dnes je situace jiná. Reformismus je plánován kapitálem. Ty nejvýznamnější stávky ukazují, že dělníci touží po něčem jiném než po oficiálních požadavcích. Neoficiální organizace není ani tak způsobem jak dosáhnout specifických požadavků, ale spíše způsobem jak vytvořit nové vztahy pro další boj, který zatím ještě není možný. Již nevznikají permanentní a formální organizace (politické ani unitární), nebo mají tendenci organizovat jen organizaci. Revoluční organizace již nemůže existovat jako taková, jako nástroj, který se *později* využije. Může jít jediné o organizaci úkolů.

IX.

Tento fenomén koresponduje s krizí v hnutí. Na jedné straně je organizace stále více zapotřebí a na straně druhé jsou permanentní a etablované organizace, které existují nezávisle na své funkci, buď nemožné, nebo reakční. Výsledkem je značná slabost hnutí, která je částečně nevyhnutelná. Před padesáti lety nezbytnost existence formálních skupin zase vytvářela jiná nebezpečí. Neexistuje žádný magický recept. Ani náš vlastní pokus není zcela adekvátní. Řešení však nespočívá v novém přístupu orientovaném výlučně na továrnu, ale spíše ve vyjadřování *hlubších* aspektů bojů. Samozřejmě, že riskujeme navrhování pouhých „principů“. Abstrakce je známkou sociální izolace. V každém případě všichni skuteční revolucionáři dnes tím či oním způsobem spolupracují s dělníky a mnozí z nich jsou sami dělníci. Radikální stanovisko implikuje systematickou aktivitu v tomto směru a ne jen „kontakty“.

X.

Protiklady mezi byrokracií/členskou základnou a menšinou/většinou jsou sice dosti *reálné*, ale *podružné*. Pravda, komunismus je hnutím obrovské většiny a dělníci musí mít sami kontrolu nad svým konáním. V této míře je komunismus „demokratický“. Je však mylné obhajovat demokracii jako princip. Podvratný je pouze ten postoj, který klade na první místo obsah hnutí a až za něj jeho formy. Šéfové a odboroví předáci využívají minoritního i majoritního konání, jak se jim to hodí; a stejně tak i proletariát. Boje dělníků často začínají jako minoritní akce. Komunismus není ani vládou menšiny ani většiny. Buď demokracie funguje jako normální proces, aniž by byla organizována či dokonce navrhována, nebo se z ní stává *instituce*, která jedná konzervativně jako všechny ostatní instituce. Je tedy v zásadě pomýlené zdůrazňovat moment a mechanismus *rozhodování*.

Tato separace je typická pro kapitál.⁷ Radikální iniciativa zahrnuje rozhodnutí – *svá vlastní rozhodnutí* – bez nějakého formálního rozhodování. Dělníci se musí rozhodovat sami, ale co je to vlastně rozhodnutí? To vždy závisí na tom, co se *již* děje. Kdykoli je revolučního rozhodnutí dosaženo demokraticky, připravovalo se již předem. Kdokoli klade otázku, určuje odpověď; kdokoli organizuje hlasování, provádí rozhodnutí. Zde se nejedná o žádnou abstrakci, jelikož tento problém je přítomen v každém boji. Revolucionář nenavrhuje jinou formu organizace, ale jiné řešení, než je řešení kapitálu a odborů.

XI.

Dělnické rady byly formou proletářského boje, jehož komunistický obsah se pozitivně plně neprojevil. Dokonce ani v Německu toto hnutí nedokázalo změnit sociální strukturu. „Komunismus rad“ coby protipól „stranického komunismu“ zdůrazňoval formu na úkor obsahu. Pannekoekovo dílo *Dělnické rady* definuje komunismus jako demokratický systém registrace a účetnictví hodnoty. S Cardanem a *Solidarity* není problém v tom, že se mýlí ohledně dynamiky kapitalismu, ale v tom, že se rozhodli ignorovat, že

6) Root and Branch, *The Sitdown Strikes of the 1930s*, 1971.

7) Marx, *Theories of Surplus-Value*, svazek I, Lawrence and Wishart, 1969, str. 409.

kapitalismus vůbec nějakou dynamiku má. Již v roce 1926 KAI (Internacionála komunistických dělníků) popisovala, jak se kapitalismus vyvíjí v jakousi sociální pyramidu bez třídních rozdílů, což je názor blízký Cardanovu. Avšak analýza kapitálu coby akumulace hodnoty vysvětluje, jak konkurence plodí monopol a jak demokracie plodí byrokracii. Kapitál se byrokratizuje v důsledku svých vlastních neměnných zákonitostí. Jakožto principy jsou tedy demokracie a byrokracie stejně špatné. Obojí znamenají separaci mezi rozhodováním a konáním. Rozhodování se stává zdánlivě „zvláštním“ a privilegovaným momentem, ale ve skutečnosti je již předem determinováno. V údobí, kdy proletariát nedokázal jednat jako třída, měl komunismus rad stále ještě pozitivní úlohu. Fundamentální rozpor se totiž neprojevoval. Odtud tedy hledání jiného řešení na povrchní úrovni. Nyní se v rostoucí míře stává reakčním. Komunismus bude muset porazit *pseudodělnickou* správu (UCS) a její ideologii.

XII.

Odmítnout Cardanovo odmítnutí Marxe je jen jedním krokem. Evoluce *Socialisme ou Barbarie* (1949-1965) byla logickým procesem. Ve svých starších textech považuje Cardan (= Chaulieu) hodnotu za pouhé měřítko, za užitečný koncept a nikoli za *realitu* kapitálu. Komunismus rad nikdy kapitalismus pořádně nechápal jako společenský vztah, ale spíše jako systém správy. Mattick ve svém spisu *Marx and Keynes*⁸ interpretuje analýzu hodnoty jako kritiku povrchní povahy klasické ekonomie: nevidí *realitu* hodnoty jakožto sociálního mechanismu.

XIII.

Je a bude mnoho bojů, v nichž komunistický prvek zůstane velmi slabý. Přespříliš optimistický pohled by nás mohl svádět k víře, že jsme na pokraji revoluce a umožnil by nám vyhnout se otázce *naší vlastní* intervence. Nemůžeme ale předpokládat, že v případech, kdy pozitivně nekoná, není komunismus činný. To, co radikální dělníci *nedělají*, je stejně důležité jako to, co dělají. Bez jasné komunistické perspektivy nelze nic efektivně podnikat. Ani to nejpečlivější zkoumání divokých stávek a míry zisku nám nedá pochopit, kam kráčíme.

XIV.

Některé skupiny jsou „přímějším“ projevem proletariátu. Jiné mohou být „dogmatictější“, jelikož se snaží uchopit celý dějinný pohyb. Původ a zkušenosti jsou velmi odlišné. Revolucionáři si ale dokážou navzájem porozumět a kritizovat se. Komunikace je životně důležitá. Ti, kdo se zajímají jen o teorii, stejně jako ti, kdo se zajímají jen o organizování aktivity *druhých*, stojí mimo komunistické hnutí.

Le Mouvement Communiste
duben 1973

8) Porter Sargent, Boston, 1969. Recenzováno v *Internationalism* č. 2.

Příloha čtvrtá:

DOPIS O POUŽÍVÁNÍ NÁSILÍ

2. května 1973

Drazí soudruzi,

Obvyklý „marxistický“ přístup je samozřejmě nerevoluční (mám na mysli *pseudomarxistický*). Obrovská většina lidí na krajní levici deklaruje, že plně podporuje nezbytnost ozbrojené akce a občanské války v *budoucnosti*. Pro ně se ale jedná o pouhý princip.

Nestačí říci jen:

„Chcete-li mír, připravujte se na revoluci,“ ale také:

„Chcete-li revoluci, připravujte se na válku, tj. na občanskou válku.“

Je tak snadné upadnout do deliria, že v souvislosti s touto záležitostí není opatrnosti nikdy nazbyt. Na druhé straně je ale třeba pranýřovat postoj většiny politických skupin, které odmítají brát tento problém vážně, jako konzervativní.

Mám dojem, že tzv. revolucionáři o násilí většinou hovoří z čistě *politického* hlediska, a to ve smyslu v jakém Marx napadal politiku jako takovou: například ve svém článku z roku 1844 o pruském králi a sociální reformě. Účelem politiky je změnit systém vlády a ne samotnou základnu společnosti; změnit způsob, kterým je systém řízen a ne systém samotný. Podíváme-li se na levicové skupiny, ať už trockistické, maoistické nebo dokonce anarchistické, vidíme, že se jejich obrázek budoucí společnosti příliš neliší od té, v níž žijeme dnes. Kdo skutečně předkládá *komunistický* program? Kdo z nich skutečně hovoří o zrušení zbožní výroby, o zrušení ekonomie a ekonomiky coby separátních sfér? Jde jim jen o demokraticky kontrolovaný kapitalismus, kde by dělníci zřejmě byli novými vládci... samozřejmě prostřednictvím svých zastupitelů. Málokdo v revolučních skupinách chápe revoluci jako vznik nových vztahů, pro něž již existuje materiální základna. Ti, kdo takové názory oficiálně podporují, je obvykle interpretují v tom smyslu, že taková změna je možná již *nyin* a musí začít *nyin*. Samozřejmě, že se jedná o naprosté odmítnutí revoluce, jak je nalézáme v kontrakultuře a jinde.

To vše může působit trochu matoucím dojmem, ale je třeba si uvědomit, že používání násilí – v revoluci, ale i před ní – závisí na sociálním programu revoluce. Obsah hnutí je v zásadě stejný, jako býval, ale způsob jeho realizace bude odlišný. Za Marxových časů proletariát ještě musel rozvíjet výrobní síly; dnes je bude muset pouze změnit, komunistovat je, abych tak řekl. Za Marxových časů, stejně jako v roce 1920, stále ještě v obyvatelstvu existoval významný zlomek maloburžoazie a to dokonce i v zemích jako Německo. Strana se mohla objevit jedině jako oddělené těleso, jako formální organizace. Jejím úkolem bylo prvně porazit stát a jeho armádu a až pak začít s transformací společnosti. Nyní může komunistická společnost započít okamžitě a je skutečně součástí čistě vojenské akce. Můžeme a musíme učinit buržoazii a stát, tj. orgány zbožní kapitalistické ekonomiky, zcela zbytečnými tím, že onu ekonomiku zničíme a nahradíme ji komunismem. Z našeho hlediska dnes do vojenského boje patří i *sociální* zbraně, které před 50 lety ještě neexistovaly – či které existovaly, ale v mnohem menší míře. Na druhé straně, z hlediska kapitálu se stát stal daleko výkonnějším, než býval. Určitě znáte *Válku bez*

konce od M. Klare (Vintage Books, 1972). Ačkoli se povětšinou zabývá válkami v nedostatečně rozvinutých oblastech, skýtá i užitečné informace o strategii velkých kapitalistických států připravujících se na občanskou válku v rozvinutém světě (sem samozřejmě patří i SSSR a Čína: způsob, jakým Čína reagovala na cejlonské povstání, byl typický). Stát totiž ví to, co levičáci přehlížejí – a to, že komunizace je možná a je reálným nebezpečím pro jeho existenci. S pomocí oficiálních organizací (odborné strany, socialistické a labouristické strany a dokonce i většina levicových skupin) se bude snažit izolovat revoluční živly. Jeho strategií pravděpodobně bude oddělovat revoluční oblasti od ostatních. A jeho nejzazší taktikou bude systematická destrukce v těchto oblastech, aby se jim zabránilo ve vývoji směrem ke komunismu zničením jeho materiálních podmínek: průmyslu, energetiky, dopravy atd. Bude-li to třeba, nebude váhat s vyhlazením těchto oblastí, k čemuž použije ty stejné metody, které používal ve druhé světové válce (která byla imperialistická na *všech* stranách tak, jako ta první). Než ale nastane toto stádium, bude se snažit revoluční hnutí rozdrtit za využití elitních jednotek. Zvažujeme-li tedy tuto problematiku z jednoduše materiálního hlediska, je přesila kapitálu značná: naše jediná naděje spočívá v subverzi tak všeobecné a přitom *koherentní*, že budeme stát konfrontovat všude.

Jsem přesvědčen, že nestačí jen dělat obecné poznámky, jako jsou tyto. Jsou věci, které můžeme dělat hned teď. Podíváme-li se na Tupamaros nebo na Baadera, zdá se, že si zvolili vojenský boj proto, aby dali společnosti jakýsi impuls a rovněž proto, že již nemohli vystát užívání tradičních metod. Tento druhý důvod není „chybou“: prostě si nemohli pomoci. Měli dost tohoto světa a byli jím znechuceni. Tento „iracionální“ prvek jim nevyčítám. Musíme ale připustit, že takový postoj se blíží šílenství. Nemám nic proti šílenství: to, čemu říkáme „šílenec“, je jen jedinec vyprodukovaný naší společností, který se na ni neadaptoval. Tato společnost se rovněž zbavuje podvrtných živlů tím, že z nich dělá šílence.

Také ale zahájili ozbrojený boj, aby rozhýbali proletariát. Doufali, že jej vyburcují. Byla to čiročirá iluze, typická pro politiku. Politický mozek se vždy snaží působit prvně na *druhé*, zorganizovat je nebo přimět k něčemu, zatímco zůstává mimo sociální hnutí. Náš úkol je politický jen natolik, nakolik se zabývá destrukcí politické moci. Hlavním úkolem komunistů není shromažďovat ostatní. Organizují se sami společně s ostatními, *a přitom* se pouští do úkolů, které vycházejí z jejich vlastních potřeb – osobních i sociálních, bezprostředních i teoretických.

Naneštěstí se vyjadřují velmi neohrabaně. Rád bych proto zdůraznil, že naším hlavním cílem nemůže být působení na uvědomění lidí, abychom dosáhli jeho změny. Propaganda se pojí s iluzí, ať už je prováděna slovem nebo činem. Nikoho „nepřesvědčujeme“. Můžeme jen vyjádřit, co se děje. Nemůžeme ve společnosti vyvolat hnutí. Můžeme pouze jednat v rámci hnutí, k němuž sami náležíme.

V souvislosti s vojenskou otázkou platí stejný princip. Je zřejmé, že vojenský program revoluce je třeba vysvětlovat prostřednictvím textů, letáků atd. V praxi je třeba dělat spoustu věcí. Ty se ale vždy musí zaměřovat na něco, co už je tak či onak napadáno nebo vůči čemu panuje odpor nebo v čem se vyskytuje činný rozpor, jakkoli může být malý. Uvedu jeden příklad. Byla-li nějaká osoba (kapitalista, vysoký činitel) k dělníkům obzvláště krutá, nutně z toho neplyne, že je třeba ji osobně napadnout, jako by byla symbolem. Podle souvislostí to může být užitečné nebo nebezpečné. Bylo by dětinské předpokládat, že si proletariát uvědomí význam tohoto aktu a podle toho změní své smýšlení a postoj. Tak tomu bude pouze v případě, že se proletariát již sám pustil do nějaké násilné akce. Jinak takový útok jen posílí stát.

Na druhé straně, jestliže menšina zorganizuje akci proti armádě, proti nějakému rozhodujícímu aspektu její funkce a její budoucí kontrarevoluční úlohy, pak to nějaký dopad mít může, *ačkoli* momentálně v našich zemích zřejmě žádná sociální síla proti armádě nepůsobí. Aktivita tohoto typu pomůže ukázat – i když jen hrstce lidí – že revolucionáři jsou již „ve válce“ s armádou. Podmínkou však je, abychom byli schopni vysvětlit smysl našich činů, což vyžaduje alespoň nějakou schopnost projevu. Momentálně jsme velmi slabí – vy i my. Monopol na projev mají oficiální a krajní levice (viz níže). Může se to těžko

vysvětlovat a uvědomuji si, že to, co píši je velmi abstraktní. Pokusím se svůj pohled předložit z jiného úhlu.

Jednou ze silných stránek kapitálu je, že lidé – dokonce ani proletariát – si prostě neumí představit, jak daleko stát v občanské válce zajde. Řada budoucích událostí je překvapí. Proto je velmi užitečné již *dnes* poukazovat na důležité aspekty budoucí občanské války. S největší pravděpodobností bychom vešli do kontaktu s radikálními (a dokonce i „liberálními“) živly v armádě samotné. Na první pohled se takové postupy mohou zdát jako zcela vnější současnému stavu sociálního hnutí. Tak tomu ale není: je řada radikálních dělníků, kteří již o vojenské otázce uvažují.

Nevěřím, že Angry Brigade, Baader a další byli „špatní“. (Jednalo se o oběti jakéhosi deliria, kde vnitřní logika násilí a sociální izolace plodila násilí a sociální izolaci.) Vyjádřil jsem jen parciální názory. Nelze však dělat nic dobrého, pokud svoji *nynější* činnost neuvedeme do souvislosti s tím, co již víme o revoluci v *budoucnosti*. Odmítám *sebedestrukci*. V tomto ohledu je samolibost nezodpovědná a zločinná.

Určitě jste museli slyšet o rozruchu, který ve Francii nastal v souvislosti s otázkou verbování do armády na lyceech a univerzitách. Sotva si dovedete představit ideologii trockistických a maoistických skupin (komunistická strana je samozřejmě nacionalistická, což je již od roku 1934). Před pár dny jsem četl jeden maoistický text požadující lidovou kontrolu nad armádou! Levičáci odmítají říci, „Pryč s vojenskou službou,“ poněvadž věří, že stávající armáda je alespoň trochu demokratičtější a lidovější než dobrovolnická armáda. Ti radikálnější šli až tak daleko, že říkali: pryč s armádou. Nikdo ale neřekl ani slovo o občanské válce. Podrobnosti jsou ještě horší. Proto jsme udělali leták, který je silně dogmatický: alespoň konstatuje princip, že vojenská otázka je nezbytnou součástí revoluce. Je ale zarážející, že i ryzí revolucionáři zaujímají v těchto záležitostech tak naivní postoj.

Prosím, považujte tento dopis pouze za dopis a nikoli za „text“ v pravém slova smyslu.

S bratrským pozdravem

Jean Barrot¹

1) Pseudonym, pod nímž v 60. a 70. letech 20. století psal Gilles Dauvé.

Gilles Dauvé
François Martin

**Jak komunistické hnutí
mizí z dohledu a znovu se objevuje**

Z anglických originálů
Eclipse and Re-Emergence of the Communist Movement
vydaných nakladatelstvími Black and Red v Detroitu roku 1974
a Antagonism Press v Londýně roku 1997
přeložili v roce 2001 Jindřich Lukáš a Vratislav Domovský.
Autorovu předmluvu k českému vydání z anglického originálu
Re-visiting the East... & Popping in at Marx's
přeložil v roce 2002 Vratislav Domovský.
Překladatelskou korekturu provedl a publikaci redigoval v roce 2011 Starý Krtek.
Vydal Samizdat Starého Krtka v dubnu 2011
jako svoji 1. publikaci.
Vydání první.
www.kknihovna.wordpress.com
samiknisk@gmail.com

„Nepřítelem’ je nehmataelný společenský vztah, abstraktní, ale přesto reálný, všeprostopující, ale žádné strašidlo mimo náš dosah: protože jsou to proletáři, kdo produkuje a reprodukuje svět, mohou jej narušit a revolucionizovat. Cílem je okamžitá komunizace, která nebude úplně dokončena během jedné či několika generací, ale která začne hned od počátku. Kapitál vtrhnul do života a určuje, jak máme krmit naši kočku, jak máme navštěvovat a pohřbívat přátele, a to v takové míře, že naším terčem může být jedině společenská struktura, neviditelná, všeobjímající, neosobní.“

Gilles Dauvé

Francouzští komunisté Gilles Dauvé (tehdy píšící pod pseudonymem Jean Barrot) a Francois Martin patřili na přelomu 60. a 70. let 20. století k dnes již dlouho neexistující skupině *Le Mouvement Communiste*. Tato skupina náležela k průkopníkům komunizačního proudu. Právě tehdy napsali texty, které byly později zkompileovány do knihy *Jak komunistické hnutí mizí z dohledu a znovu se objevuje*. Její český překlad vznikl již v roce 2001 a v červnu následujícího roku k němu Gilles Dauvé zvlášť napsal předmluvu. Svého prvního vydání se však dočkal teprve letos, a to v revidované podobě. Kniha zásadním způsobem dokumentuje zrod perspektivy revoluce jakožto komunizace na základě třídních bojů před rokem 1968 a krátce po něm, ale také na základě studia tehdy nově publikovaných Marxových textů, které umožňovaly radikálně nové čtení *Kapitálu* a byly nápomocné při kritice leninismu, meziválečné komunistické levice a z ní vzešlé ultralevice. Samozřejmě, že tehdy aktuální společenské reálie se od té doby změnily (např. skon masového dělnického hnutí) a dnes nejde o to prezentovat tyto texty jako nějakou „bibli“ skýtající věčně platné a dostačující odpovědi na všechny otázky. Historicky i teoreticky byly a jsou jen jedním krokem na cestě, která skončí až triumfem komunistické revoluce.

**SAMIZDAT STARÉHO KRTKA
2011**